Tradiţie şi Actualitate Romînească

CONFERINŢE ROSTITE LA SUBSECŢIUNEA DE CONFERINŢE FOCŞANI A **FUNDAŢIILOR CULTURALE REGALE**, DE:

Simion Mehedinţi
Mihail Sadoveanu
D. Murăraşu
Al. V. Andreescu
Ion Pillat
Ioan Ciocîrlan
Ion Diaconu

II

EDITURA SUBSECŢIUNEI DE CONFERINŢE FOCŞANI
FOCŞANI 1936

Tradiție și Actualitate Romînească

CONFERINȚE ROSTITE LA SUBSECȚIUNEA DE CONFERINȚE FOCȘANI A **FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE**, DE:

Simion Mehedinți
Mihail Sadoveanu
D. Murărașu
Al. V. Andreescu
Ion Pillat
Ioan Ciocîrlan
Ion Diaconu

II

EDITURA SUBSECȚIUNEI DE CONFERINȚE FOCȘANI
FOCȘANI
1936

Anul I, al II-lea şi al III-lea
(1934, 1935, 1936)

ÎN LEGĂTURĂ CU VRANCEA

Civilizaţia ne poate muta în orice colţ al pămîntului; cultura adevărată (adică originală) ne leagă numai de locul unde ne-am născut.

La Soveja, am apucat în anii copilăriei mele toată viaţa arhaică a neamului romînesc.

Mai tîrziu, am văzut cu ochii cea mai grozavă prefacere dintre toate, cîte au turburat vreodată fiinţa poporului nostru. Am fost martor an cu an la destrămarea unei civilizaţii şi a unei culturi milenare. E sigur că răsboaele, ciuma, holera, cutremurele şi năvălirile tuturor barbarilor pînă la Huni (şi dincolo de Huni, pînă în penumbra protoistoriei) au fost o nimica toată, faţă de cumplita sguduire din secolul trecut. E vorba de acea năvală de lucruri şi obiceiuri streine, provocată în deosebi de infiltrarea Evreilor — cel mai grozav fenomen istoric dintre cîte s'au petrecut pe pămîntul Daciei.

Dela Zamolxe pînă la Tudor Vladimirescu, temeiurile neamului legat de Carpaţi nu se schimbaseră atîta, cît s'au prefăcut de pe la jumătatea secolului al 19-lea pînă azi.

Iată dovada:

Mai întîi, *o întreagă civilizaţie agricolă, păs-*

torească și industrială (moștenită în parte din e-poca neolitică) *s'a risipit și se risipește sub ochii noștri.*

In satele de lîngă munte, au fost pînă mai eri *case,* în care nu se afla un lucrușor cît de mic, adus de aiurea — pînă și cuele de bătut șindrila pe acoperiș, erau făcute de localnici din lemn de tisă. Toată *îmbrăcămintea* era lucrată de mîna țăranilor, de asemenea și toate *uneltele* (doar fierul dacă venea din alte părți, însă era aproape tot așa de rar, ca și aurul). Toate ale casei erau ticluite din lemn, lînă, piele, in și cînepă sau coajă de teiu, după canoanele unei industrii străvechi, apucată din moși-strămoși (Oalele dela Irești samănă și acuma cu ceramica neoliticilor).

Dar lucrul capital era altul: meșteșugurile de odinioară erau ieșite din cugetul nostru și, în felul lor, erau perfecte, fiindcă nu vătămau de loc sănătatea locuitorilor și asigurau satului o neatîrnare economică deplină. Nu era prea diferențiată munca rurală, dar era echilibrată. N'aveam nevoe să cumpărăm un capăt de ață dela alții; ajunseserăm adică la ceea ce filosofii din vechime numeau *autarkie* (mulțumirea nevoilor vieții cu ceea ce scoți singur din colțul de țară, unde te afli).

Și iată, mi-a fost dat să văd cum sate întregi și-au părăsit traiul de odinioară, numai în cîteva zeci de ani. Au lepădat mai întii portul, iar împreună cu portul au părăsit *un șir întreg de munci plugărești, păstorești și de industrie casnică,* așa că săteanul — stăpîn altădată pe sine și pe ale sale — a ajuns un rob prostănac al mărfurilor

impuse de moda negustorilor dela oraş (mai toţi streini). Cu produsele eftine ale plugăriei, ţăranii plătesc azi mărfurile scumpe ale fabricelor.

O cumplită *decapitare economică!*

Dar tot aşa de grozavă e şi ruina culturii autohtone.

Neamul care scosese odinioară la iveală „Mioriţa" şi dăduse atîtea dovezi de simţ etic şi artistic în proverbe, cîntece, cusături, basme şi alte creaţiuni ale geniului popular, s'a lepădat acuma de mintea lui cea veche, a deprins tot felul de obiceiuri streine şi bîigue toate neroziile aflate în gunoiul tipăriturilor zilnice (1).

Aşa dar: o adevărată *decapitare intelectuală, morală şi artistică.*

Atît civilizaţia, cît şi cultura romînească veche e pe cale de grabnică minare.

Se putea altfel?

Cei care fac zilnic gargară de vorbe, ameţindu-se şi pe ei, ameţind şi pe alţii cu *progres, sincronism, culturalizare* şi alte formule de împrumut, vor răspunde iute şi degrabă: *nu!*

Aceia însă care nu gîndesc după gîndurile altora şi nu vorbesc cu vorbele altora, ci privesc mai deaproape lucrurile, văd altceva:

Poporul, ca şi fiecare ins în parte, trece prin mai multe etăţi care se urmează la fel. Intăi, *copilăria.* Pruncul se simte la început una cu lumea dimprejur. El şi universul e tot una. Intinde mîna, să apuce luna... Intregul lui suflet e ca un calei-

doscop de imagini mereu mişcătoare... Şi ani de-a-rîndu-l trăeşte pe jumătate ca în vis, închipuindu-le toate după cum îi place. Scaunul e trăsură, umbrela e cer... Mintea lui e creatoare ca a unui zeu (Pentru el *vivere-fabulari).*

Vine apoi un început de echilibrare tot mai statornică a imaginilor şi a gîndurilor. Incepe înşirarea lor pe anume linii de cugetare ordonată, adică urmează *adolescenţa,* şi după ea *tinereţea.* Se împuterniceşte tot mai mult raţionamentul. Totuşi realitatea e încă amestecată cu multă fantezie (Mai toţi tinerii sunt, în felul lor, poeţi).

Tîrziu, în sfîrşit, spre *maturitate,* cristalizarea e deplină. Ideile ajung să se întrupeze în fapte bine rînduite, cugetarea obiectivă birue tot mai complet emotivitatea.

Aşa dar, îmi dau bine seama că tinereţa nu putea fi veşnică nici în viaţa poporului romîn. Etatea *mitului* a fost, cînd a fost... Alde Bulumej îmi spunea că a văzut cu ochii lui un „sorb" care mergea cu capu'n nori şi cu coada pe pămînt. Se înţelege că cele spuse de Bulumej erau adevărate, fiindcă furtunile cele mari de cine ar putea să fie stîrnite, de cît de smei...! Tot el povestea că acolo, unde se bat balaurii cap în cap, din spuma veninului lor se fac pietre scumpe... (Se poate o explicare mai dreaptă, pentru ce astfel de pietre sunt cu adevărat „scumpe" şi lucesc ca nişte ochi de şarpe ?)

Ştiu prin urmare şi eu ce însemnează „lumea ce gîndea în basme şi vorbea în poezii". Şi ştiu că numai o astfel de lume putea să creieze „Mio-

rița", „Doina", „Basmele". Din călimara poeților care mușuluesc prin cărți, n'a eșit și nu va eși în vecii vecilor astfel de creațiuni încîntătore, după cum nici unchiașul nu mai poate ajunge flăcău ori copil. (Cine a început să zică Iunie în loc de *Cireșar* și Noembrie în loc de *Brumar*, acela e pe jumătate orb în fața naturii și orb va rămînea pînă ce va închide de tot ochii).

Ca etnograf îmi dau așa dar seamă că tinereța neamului nostru (ca a oricărui popor, după ce a început să scrie și să citească) s'a isprăvit.

Ce ne mai rămîne de făcut?

Mai întăi în latura civilizației, adică a tehnicei materiale, ne grăbim a mărturisi că nimeni nu se gîndește să se întoarcă la uneltele de lemn ori de piatră.

Dar asta nu însemnează că trebue să închidem ochii la primejdiile „etății de fier" în care am intrat. Dacă fabrica a ucis în alte țări pe meșteșugarul care lucrează cu mîna, asta trebuia să fie pentru noi o inveghere, nu o ispită să cădem în același păcat. In locul herăstrăului de apă, nu trebuia adusă fabrica de cherestea a streinilor, care a stîrpit în cîțiva ani codrii netăiați de nimeni, de cînd e pămîntul-pămînt și a lăsat munții golași, lipsiți pînă și de țărîna adăogată în mii și răsmii de ani la rădăcina copacilor. De cît mașina de foc, care taie și ziua și noaptea (pînă și la lumina electrică), pustiind ținutul întreg și lăsînd pe oameni muritori de foame, judecata sănătoasă trebuia să ne îndemne a rămînea la civilizatul he-

răstrău de apă, care da de *muncă* mereu, cruţa *codrul* mereu, păstra mereu *sănătatea* localnicilor şi le asigura nepoţilor şi strănepoţilor pentru totdeauna *viaţa* cum o asigurase pe a moşilor şi strămoşilor.

Prin urmare, cu gîndul la un real *progres*, afirmăm categoric că *se putea şi altfel*, dacă am fi avut parte de un om de stat, sau dacă ar fi fost măcar mai multă judecată şi cinste la cîrmuitorii din partea locului... Că ţăranul, de capul lui, nu face nici odată prostii atît de gogonate, ca ale şmecherilor din cluburi, din cooperative de consum „propriu", şi din alte ticluiri pentru civilizarea satelor (fie-le pe suflet şi civilizaţia „şi culturalizarea" cu care au împodobit ţărănimea noastră). In latura aceasta, am păcătuit grozav, iar vindecarea rănilor va fi extrem de grea.

Totuşi, printr'un „alt regim de muncă" e încă posibilă.

In ce priveşte latura pur culturală, se pot iarăşi lua unele măsuri, care să împiedice risipirea totală a creaţiunilor sufletului autohton.

Mai întăi, e nevoie *să adunăm cît mai iute rămăşiţele caracteristice ale vieţii noastre de odinioară*. „Muzeul etnografic" din Focşani este un semn pipăit că tot mai sunt în Putna oameni cu un pic de sănătate sufletească.

Al doilea, e nevoe *să studiem cît mai repede la faţa locului trecutul încă viu*, în toate documentele de civilizaţie şi de cultură locală. *Milcovia* (cel mai de laudă produs al activităţii extra-şcolare, de cînd sunt şcoale în Focşani) a îngrijit şi

nădăjduim că va îngriji mai departe, ca sarcina aceasta să fie împlinită în chip științific. Studiul trecutului, păstrat azi numai în unele sate ferite de năvala veneticilor, e numai de cît necesar pentru sporul culturii noastre mai înalte. Dela Alecsandri și Alecu Rusu pînă la Goga și Sabin Drăgoi, toți cei cu judecata limpede au înțeles acest adevăr (La unele neamuri, care au băgat de seamă că orașul „ucide", femeile sunt duse la țară, cînd se apropie timpul să nască ! Pînă și primitivii altor continente știu că satul „învie" pe om).

In sfîrșit, convingerea că un popor prețuește în fiecare epocă atîta, cît prețuesc oamenii săi reprezentativi, ne face să așteptăm și pe „omul de stat", care, legînd firul cu trecutul, să redea satelor noastre o sănătoasă concepție de viață, așa cum o avuseseră înainte de năvălirea barbarilor moderni.

Aceasta e părerea mea în legătură cu Vrancea.

Ca unul care am apucat la munte obiceiuri ca cele din timpul descălicării lui Dragoș Vodă (ba аși putea spune că, în unele priviri, am apucat chiar traiul din zilele lui Zamolxe), eu știu bine că :

Ce-a fost verde... s'a uscat,
Ce-a 'nflorit... s'a scuturat.

Să înviem din morți pe alde Toma Oglaghie din Nereju (cel mai drept cuvîntător de limbă romînească) pe Băsnă din Tulnici, pe Cherciu din Păulești, pe Gheorghe Buian, Niță Singurel, Radu

Ploscaru, Catrina lui Gănet... şi alţi păstrători ai comorilor din trecut, asta nu se mai poate.

Dar să păstrăm măcar ce ne-a mai rămas, ca să nu ajungem de tot robi veneticilor, asta se *poate* şi suntem *datori* s'o facem.

S'ar putea apoi să se nască şi din neamul nostru un prooroc. Poporul danez, cînd era aproape de pieire, acum vre-o sută şi ceva de ani, s'a întremat ascultînd iarăşi vechile lui *saga*. Poate că un nou Eminescu, mergînd pe urmele celui dintîi, ne va deştepta din ameţeala în care ne-au cufundat negustorii de vorbe şi ceata flecarilor porniţi pe înoire — cu orice preţ.

Poate că „Inainte Mergătorul" va isbuti, arătîndu-ne clar preţul datinelor, să ne lege iarăşi de ceea ce este esenţial pentru păstrarea fisionomiei noastre ca neam înainte de a deveni caricatura vieţii altora (2).

Cel care scrie aceste rînduri n'a pierdut însă nădejdea că ne vom veni în fire. Generaţia trecută a crezut prosteşte în puterea învăţăturii de carte, închipuindu-şi că cel care *ştie*, acela *face !* Nu şi-a dat seama că *voinţa, simţirea* şi *caracterul* conduc lumea, iar *ştiinţa* e numai o unealtă.

Abia acuma se iveşte generaţia realistă, care a înţeles că cine îşi pierde datinele, şi-a pierdut punctul de sprijin în viaţă. Tineri din toate părţile ţării, cercetînd satele de unde au plecat, ne dau de ştire sub coperişul universităţii, că aproape în toate satele, *civilizaţia şi cultura autohtonă e pe cale de grabnică destrămare.*

E timpul deci ca toţi cei care pot măsura în-

tinderea răului, să caute a reda cît mai iute poporului nostru echilibrul fără care nu mai poate dăinui.

O publicaţie ca cea de faţă e un semn că „generaţia nouă" nu va întîrzia să-şi spună cuvîntul său hotărîtor.

---

(1). In „Duminica Poporului", am tipărit scrisori de dragoste ale tinerilor din sate, care samănă cu vorbirea oamenilor bolnavi la minte.

(2). Pentru urmaşi, însemnăm aci o faptă caracteristică. Foaia preoţimei din Putna *„Mîna Mîntuitoare"* arată că în timpul din urmă, moda orăşănească a copleşit atît de mult satele, în cît ţăranii au schimbat pînă şi obiceiurile de înmormîntare: vopsesc cu roşu unghiile şi buzele celor răposaţi, iar faţa le-o acoper cu pudră. In locul priveghiului şi altor datini străvechi din cultul morţilor, prin care bătrînii arătau credinţa lor neclintită în puterile vieţii (măşcile mortuare se păstrează încă în satele din fundul Vrancei), am ajuns, fără să ne dăm seama, la profanarea prin *ruj* de buze şi *pudră !*

ION CREANGĂ

Imi veţi îngădui să întrebuinţez în astă-sară, în faţa D-v., alt stil decît cel obişnuit conferinţelor. Expunerea mea e mai mult o serie de convorbiri cu mine însumi pe care vreau să vi le trec şi D-v. Asemenea material nici nu l-aşi fi putut improviza. Şi nici nu vreau să-mi dau aerul că improvizez: am respect şi pentru învăţătorul meu şi pentru D-v. Vă invit deci să facem împreună o şezătoare de taină în amintirea celui mai mare şi mai autentic prozator al literaturii noastre.

Deşi nu mi-am impus metodă şi am ţinut să mă desfac de tipic, totuşi în convorbirile mele se găsesc grupate întâiu unele informaţii despre viaţa lui Creangă, apoi cîteva consideraţii despre prietenia cu Eminescu. Urmează cîteva relaţii despre spiritul lui Creangă. Insfîrşit vom încerca să explicăm arta lui, îndemnaţi la asta mai cu samă de caracterizarea „scriitor popular", pe care încă o găsesc în publicistica noastră cînd se vorbeşte de Humuleştean. Confuzia Anton Pann - Creangă - Ispirescu trebuie să înceteze. Nimene dintre D-v., cred, nu pune pe Moş-Nechifor Coţcarul alături de Alexandria, ori Tilubuh-Oglindă.

Nici informaţiile biografice, nici consideraţiile

celelalte nu sînt complecte, pentru că bănuiesc la D-v. o cunoaştere îndestulătoare a subiectului. Nu mă aflu aici ca să vă vorbesc, învăţîndu-vă, ci mă aflu lîngă D-v., ca să vorbim amical despre ceva ce ni-i drag.

Dacă timpul îmi va îngădui, voiu isprăvi citind „Capra cu trei iezi", ori un fragment din „Amintiri".

Acum cîţiva ani Academia Romînă a premiat o lucrare remarcabilă despre „Viaţa şi opera lui Ion Creangă", tipărită în limba franceză de cătră d-l Jean Boutière. Cel care are cinstea să vă vorbească în astă-sară a alcătuit atunci raportul de premiere, subliniind în faţa Academiei valoarea operei sintetice a d-lui Boutière pe deoparte, iar pe de alta regretînd că, într'atîta vreme după moartea marelui povestitor moldovean, nu s'a găsit un cărturar romîn care să întreprindă asemenea analisă asupra celui mai tipic reprezentant artistic al poporului nostru. D-l Boutière a găsit o parte din materialul informativ deja dat la iveală de publicişti autohtoni. E vorba de informaţiile asupra epocilor obscure ale vieţii lui Creangă. Insă lucrarea de ansamblu îşi aştepta meşterul. Am avut surpriza, agreabilă şi penibilă în acelaşi timp, să vedem ridicîndu-se acest meşter din Apus, dovedindu-se bun cunoscător şi sincer iubitor al limbii noastre şi servind mai cu samă Seminariilor noastre universitare de literatură o lecţie care sînt sigur că va rămînea fără efect. Munca disciplinată nu e încă o însuşire a noastră. Subt firmele morilor, stau măcinători de vorbe.

În această solidă lucrare se găsesc clarificate multe lucruri asupra cărora era îndoială, ori asupra cărora d-l Boutière proiectează lumina unor ultime documente oficiale sau particulare. Intr'o singură chestie — remarcam eu atunci — criticul păstrează o greşală de informaţie: în chestia catihetului dela Folticeni.

Artur Gorovei a deslușit prea bine lucrul în ultimul timp, dînd la iveală un fel de „memorii" ale părintelui Vasile Grigorescu, din care se vede că nu el putea fi catihet lui Creangă la „fabrica de popi" din Folticeni, în anii 1854-55. De mult, încă de acum treizeci şi mai bine de ani, urmînd altă cale de investigaţii mai puţin ştiinţifică, ajunsesem şi eu la această concluzie. E adevărat că notele mele despre Ion Creangă nu păreau decît literatură şi erau pline de lirism tînăr, deci nu se putea pune temeiu pe dînsele; cu toate acestea cuprindeau multe adevăruri.

In 1906, mutîndu-mă din Bucureşti şi întorcîndu-mă iar în Folticeni pentru un nou răstimp de doisprezece ani, m'am aşezat în uliţa Rădăşenilor, celebra uliţă pe care a locuit şi Creangă cît a stat la şcoala de preoţi. Incă trăiau, la epoca aceia, cîţiva bătrîni cărturari, care-şi puteau aduce aminte, nu atît de scriitor, cît de stările de lucruri dela 1855 şi de oamenii la care se referă Creangă.

Intre aceşti bătrîni care ţineau minte dedemult se aflau mai ales doi, asupra cărora mi-am îndreptat atenţia: părintele Vasile Grigorescu, supranumit „Catihetul", şi preotul Ion Savel, ins-

titutor pensionar. Ambii erau în deplinătatea facultăților lor și vedeau clar în epoca aceia care mă interesa. Și eu, și Nicușor Beldiceanu, care era rudă cu părintele „Catihetu", am fost dispuși să vedem în bătrînul preot pe directorul de odinioară al școlii de catiheți. Insă bătrînul nu-și aducea aminte de Creangă ; nici nu știa atunci la ce se referă acest nume.

Prima lui nedumerire și declarația destul de categorică din primul moment s'au transformat încetul cu încetul. Ajutînd vîrsta înaintată și sugestiile, după un număr oarecare de vizite ale celor care umblau pe urmele lui Creangă, bătrînul preot a ajuns probabil să accepte această situație, care i se părea simpatică și plină de interes. Trebuie să mai adaug că singurul cusur al acestui bătrîn blînd și bun era o vanitate naivă. Ii plăcea să-și vadă numele tipărit în gazete. Insă Artur Gorovei a dovedit categoric, ajutat chiar de mărturia scrisă a bătrînului preot, că, la epoca anumită, protoiereu la Folticeni și conducător al școlii de catiheți a fost un preot Conta. Numele acesta de familie îl mai purta un preot din județul Neamț, unde e și obîrșia familiei Conta. Astfel, jocul de cuvinte al lui Creangă (de gust îndoielnic de altfel) — „în Conta sfinției-sale", nu e o greșală de tipar și corespunde unor raporturi reale. Aceiași informație, în ce privește catihetul dela 55, mi-o dăduse și părintele institutor Economul Ion Savel. Și el știa că a fost un Conta protoiereu al județului. Trebuia să știe, deoarece era rudă prin alianță cu această familie. Soția sa era din acest neam,

soră cu filosoful Vasile Conta. Trebuie să adaog că bătrînul preot Savel era bun cărturar, cunoştea opera lui Creangă şi a putut să-mi dea şi alte informaţii asupra unor personagii din „Amintiri", ajutîndu-mă să identific şi casele de pe uliţa Rădăşenilor, unde locuise povestitorul.

Părintele Ion Savel mi-a lămurit că popa Buligă din „Amintiri" a fost un preot cu numele Şoldănescu. Era un tip boieros, care ieşea în cerdac, dimineaţa, cu ciubuc şi felegean — goale amîndouă. Ii plăcea să fie văzut cu acest tabiet ciocoiesc şi se umfla, ca să zic aşa, în giubea. Altfel era om detreabă şi, după cum se ştie, nu înconjura petrecerile cu danţ, muzică şi băutură adevărată.

Casa lui Pavăl Ciubotaru există şi astăzi în uliţa Rădăşenilor — modernizată întrucîtva, se înţelege. Acum treizeci de ani era proprietatea unui mahalagiu, Vasile Alexandrescu, poreclit Vrăbioiu.

Casa lui Vasile Fieraru, unde Creangă s'a mutat cu tovarăşii lui după isprava cu poştele şi dărîmarea sobei, se află ceva mai la deal, pe aceiaşi uliţă, iarăşi în altă stare decît odinioară. La 1906, purta numărul 45 şi era proprietatea mea. Pe urmă m'am mutat în capătul dela deal al uliţei, într'o livadă veche, unde mi-am construit o casă după gustul meu; dar căsuţa din vale am continuat s'o păstrez cît am locuit în Folticeni, în amintirea iubitului meu maistru Humuleşteanul.

Călăuzit de bătrînul preot Ion Savel, am încercat să identific şi alte locuri ale petrecerii tinerilor catiheţi dela 1855: crîşma unde vindea

vin amestecat cu zîmbete fata vornicului dela Rădășeni și casa preotului din Folticenii-Vechi, unde a petrecut tînărul învățăcel Creangă într'o după-amiază de toamnă, în mireazmă de mere domnești, cu fata cea singură și rușinoasă.

Locul viran pe unde s'a întors la gazdă se află și acum absolut în aceiași stare, în dosul grădinilor de pe ulița Rădășeni. E o veche livadă în întindere de aproximativ douăzeci-și-cinci de hectare. Era loc de petrecere și de joacă a tineretului din vremea cînd umblam și eu după flori de soare. Acolo, lîngă un huceag de aluni, a lăsat Creangă pe Trăsnea năcăjindu-se cu gramatica lui Măcărescu și l-a găsit dormind dus și sforăind cu capul pe-o brazdă.

In informațiile biografice ale d-lui Boutière pare să mai fie un punct în litigiu. Profesorul A. C. Cuza dela Iași susține că Ion Creangă și-a dat ultima suflare nu în strada Golia, cum glăsuiește actul de moarte oficial, ci în bojdeuca lui din strada Țicău nr. 4, unde locuia de multă vreme, cu suferințile și amintirile lui. Deși un act oficial e un act oficial, domnia-sa se declară contra acestei atestații, opunînd o cunoaștere personală a împrejurărilor. In strada Goliei se afla debitul vechiu de tutun și locuia Zaheu, fratele povestitorului. Creangă venea dese-ori aici, mai ales în anii din urmă, pe cînd era pensionar. Casa din strada Goliei era al doilea domiciliu al său. Domiciliul principal, obștește cunoscut, era căsuța din Țicău, unde obișnuise să-l cerceteze — înainte de 1880 — prietinul său cel bun Eminescu. Dealtmin-

teri, înainte de apariția piesei oficiale, nimene dintre admiratorii ieșeni ai lui Creangă nu se îndoia că ultimele clipe și le-a petrecut acolo și că Tinca Vartic, prietina anilor de suferință, i-a închis pleoapele pentru călătoria veșnică.

La Iași, în grădina Copoului, s'a desvălit nu de mult un bust al lui Ion Creangă. Municipiul i-a dat așezare într'un colț dintre cele mai înflorite în vremea verii, deși destul de retras, așa cum se cuvenea unui mare artist.

Foarte aproape, în fața bustului lui Creangă se înalță teiul lui Eminescu, subt streșinile bătrîne ale căruia ne-am desfătat și noi adolescența, cu visurile-i nelămurite. In preajma teiului s'a așezat de-atunci și un bust al lui Mihail Eminescu. Apropierea aceasta e dintre cele mai semnificative și mai atingătoare.

Intre toate bucuriile care pot lumina viața unor scriitori predestinați mizeriei și nenorocirilor, prieteniei trebuie să-i dăm locul de frunte. Cartea și prietinul înfloresc orele scurtei noastre petreceri aici pe pămînt. Intre naștere și moarte, în definitiv, nu-i decît săgetarea unei rîndunele care intră pe o fereastră și iese pe alta. In acest răstimp se desfășură vertiginos filmul materiei; ceiace este spirit însă rămîne ca o vibrare prelungă în infinit, asociindu-se luminii nepieritoare. Timp și materie sînt în corelație; spiritualul are alt caracter, de aici acea bucurie specială a lui, necontenit vibrantă și fără cădere.

Dacă omul n'ar fi avut în destinul lui putința

acestei eliberări din mizeria instinctelor — dacă voiţi, iluzia acestei eliberări — atunci apariţia lui n'ar fi avut nicio noimă şi stăruinţa lui în această vale a plîngerii ar fi o absurditate. Deşertat de asta, avînd conştiinţa zădărniciei, individul trebuie să se suie în pod şi să se spînzure de grinda cea mai înaltă, scoţînd limba către stafia din umbră.

Ce bucurii putea să aibă Ion Creangă, desrădăcinatul dela Humuleşti? Ce bucurii, în înţelesul curent şi vulgar al acestui cuvînt? Fata pe care o iubise la douăzeci de ani rămăsese în sat la Humuleşti. Bogăţie avea cît păr pe broască. Casa în care locuia era meschină, plină de fum şi de certurile nevestei. In tagma în care intrase se simţea caşi cum ar fi fost o capră rîioasă a babei Irinuca. După ce i-a fost interzisă diaconia, la dispreţul fariseilor s'a adaos isgonirea lui din învăţămînt. I se îngăduie, ca unui păcătos oarecare, concesia unui debit de tutun, ceiace îl face şi mai reprobabil tagmei din care ieşise. In sat la el, era hulit pentru răspopie. La douăzeci de ani după moartea lui, cînd m'am dus la Humuleşti pentru o serbare de pomenire, oamenii locului nu-l cunoşteau decît pentru acest păcat. Intr'o cuvîntare pe care am rostit-o în biserică, a trebuit să mă străduiesc mult, ca să-l fac înţeles şi acceptat în altă ipostază şi pentru alt har, cu care Domnul-Dumnezeu îl binecuvîntase. După ce a fost reintegrat în învăţămînt de Maiorescu, viaţa nu i s'a uşurat; a rămas tot omul sărac din bojdeuca din strada Ţicău, nr. 4; şi nu mult după ce a dat lumii opera lui — un spaţiu de cîţiva

ani — boala nemilostivă l-a doborît. Incă din 1883, nu mai putea scrie nimic. Şi el, caşi Eminescu, şi-a supravieţuit cu trupul, deci a avut parte de un exces de suferinţă.

Ei bine, acelaşi destin inexorabil care i-a zdrobit înainte de vreme a făcut ca, în scurta lor viaţă activă şi luminată de forţa de creaţie, să aibă cea mai curată mîngîiere şi răsplată.

Prietenia dintre Eminescu şi Creangă datează din toamna anului 1875. Toate scrisorile şi mărturiile concordă, atribuind acestei legături un caracter sacru. Intr'o epocă de strîmtorare, Eminescu a fost chiar adăpostit şi ajutat de Creangă la bojdeuca lui din Ţicău, în cerdacul căreia amîndoi au stat la îndelungi sfaturi despre ce le era drag. Sufletul intelectualului rafinat şi al ţăranului cultivat se adunau în focarul aceleaşi lentile, în dragostea de popor şi de manifestările lui artistice. Pentru Eminescu, Humuleşteanul era chiar cvintesenţa artistică a sufletului popular. Pentru Creangă, poetul avea prestigiul unui zeu tînăr.

Amintirea lor se întovărăşeşte iar, în grădina cea veche dela Copou.

La desvelirea bustului despre care vorbesc, s'au rostit cuvinte frumoase şi bune despre marele scriitor. D-l Constantin Meissner, vechiu membru al „Junimii", evocînd trecutul şi amintirile personale, a adaos şi cîteva luciri de zîmbet vieţii aceluia care n'a rîs decît ca să nu plîngă.

Creangă fusese clădit plin de exuberanţă, moştenind dela poporul din care ieşise umorul şi

mai ales acea înclinare de a răspunde cu zîmbet mușcăturilor vieții. Dacă alt destin l-ar fi orînduit să trăiască zile pașnice la apa Ozanei, dacă echilibrul lui fizic s'ar fi păstrat acolo într'o sănătate nešovăitoare, scînteierile lui de voie-bună s'ar fi adaos la cele pe care poporul le sporește de veacuri printr'atîția indivizi fericit înzestrați. Dar destinul lui a fost să fie un desrădăcinat și bucuria vieții i-a fost întunecată de o crudă suferință. Izvoarele lui interioare, însă, pornite de mult și de departe, continuau să elibereze acele globurele de lumină care suie și exploadează la suprafață — pe cînd natura lui era iremediabil înveninată.

Atitudinea lui Creangă la „Junimea", spunea d-l Meissner, atitudinea lui Creangă, în ședința de primire, în toamna anului 1875, a fost a unui timid. Toată vremea a tăcut și-și ștergea fruntea de sudoare, cu basmaua lui de mărime neobișnuită. Mai tîrziu, la alte ședinți, și-a venit în fire, deși rezerva i-a rămas caracteristică. Totuși, același Creangă timid își făcuse faimă în întrunirile politice ale vremii prin retorica-i plină de ironie și pilde, specială țăranului moldovean, și prin apropourile-i nostime.

In conversații și scrisori, îi plăcea să vorbească de țărăniile lui, de prostia lui; obișnuia să-și ia acest aer de umilință, ca să-și rezerve anume bucurii lăuntrice. Timizii sînt, deobiceiu, deosebit de mîndri; din rezerva lor pot izbucni neașteptat; modestia lor poate fi o falsă modestie. Un asemenea om face pe prostul, cu viclenie; vrea, cum spunea d-l Meissner, să ne prostească. Țăranii

moldoveni întrebuințează vocabule speciale pentru asemenea firi. Ei spun: om hîtru, sau pîșin. Asemenea om hîtru și pîșin s'a dovedit a fi Creangă, în multe împrejurări.

El a spus, la o întrunire, vorba aceia, pe care a consemnat-o răposatul Iacob Negruzzi în „Electoralele" lui: „In țara asta, n'ar fi rău să fie bine". Negruzzi a pus-o în stihuri, ironizînd pe Părintele Smîntînă, cum era poreclit Creangă (Asta era înainte de prietenia cu „Junimea").

La o altă întrunire, cetățenii se perindau unul după altul la tribună, propunînd, protestînd, indignîndu-se, entuziasmîndu-se și isprăvind cu o formulă pe care o cunoaștem și noi, în zilele noastre: „Trăiască Măriile Lor Domnul și Doamna". Era cald și înăbușitor. După mulți vorbareți, vine încă unul. Vorbește, spune, vorbește — apoi, la un moment dat, începe a-și căuta finalul. E un moment critic; oratorul se neliniștește; e aproape a-și termina fraza și iar o reia; parcă ar fi un coteiu care se răsucește în loc, încercînd a-și prinde vîrful cozii. Voia și cel de pe vremuri să execute acest joc și nu izbutea.

— Știi ce? intervine Creangă, ridicîndu-se dela locul lui și ștergîndu-se de sudoare cu basmaua-i roșie; spune și d-ta: „Trăiască Măriile Lor Domnul și Doamna"! și dă-ne drumul să ne ducem acasă, că nu mai putem!

„Iartă-mă că am scris așa de lung, zice el într'o scrisoare; dar n'am avut vreme să scriu scurt".

Vorba asta a mai spus-o și o persoană rafi-

nată din Apus, despre care Creangă probabil nu auzise niciodată. Iar dacă auzise, poate dela Eminescu, e caracteristic că i-a plăcut atare fineță în așa măsură, încît și-a însușit-o.

— Domnilor și fraților, a zis el la un congres didactic, după trei zile de dezbateri; domniile voastre faceți întocmai ca acel vestit meșter ciubotar din Tîrgul-Ieșilor: voia să coase o talpă; avea ață foarte bine ceruită; împungea cu sula, vîra firul, trăgea cu putere; iar împungea, iar vîra și iar trăgea; și după trei zile bagă de samă că a uitat să facă nod la ață!

Mulți cititori de literatură cunosc dela Artur Stavri povestea „Sfîrîiacului", care e o potrivită șarjă împotriva vorbăriei poetice. Sfîrîiacul e tot ce a putut face un țigan dintr'o bucată de fier pe care un gospodar i-a dat-o s'o lucreze și s'o prefacă în ceva util: într'un fier de plug. După ce vede că meșterul n'a izbutit să alcătuiască fier de plug, gospodarul consimte să i se facă cel puțin o potcoavă. Meșterul încercă; nu poate. Ei, dacă nu se poate potcoavă, fie ș'un cuiu. Meșterul faur pune în foc, suflă în foi, bate pe nicovală, sucește, învîrtește. Ț! nu se poate face decît un sfîrîiac. — Bine! se învoiește Romînul; fă sfîrîiac, să văd și eu ce-i asta. — Țiganul ia în clește bucata înroșită și o aruncă în apă. Sfîr! — Poftim, gospodarule, adaogă el apoi biruitor. — Asta-i poezia dumneavoastră! a zis atunci Creangă.

Intr'adevăr, asta-i poezia lor... putem repeta noi astăzi, cu tristeță, vorbind despre poezia contemporană.

Intăia oară am simţit că se face nedreptate lui Ion Creangă, cînd am cetit, într'o lucrare a lui Eduard Gruber, o paralelă între Alexandru Odobescu şi povestitorul moldovean. De-atunci sînt treizeci şi şase de ani. Eram elev al Liceului Naţional din Iaşi şi urmăream celebra colecţie a fraţilor Şaraga, în care au apărut, în ediţii populare, poeziile lui Eminescu. Apăruseră tot acolo Caragiale, Gane, Vlăhuţă. Am găsit între volumele acelea ieftine, de un leu, şi „Stil şi Gîndire" de Eduard Gruber. Acest tînăr şi interesant profesor cercetase pe Creangă, în ultimii ani de suferinţă, în căsuţa din Ţicău. Impreună cu fraţii Stavri, cu Gorovei, Neculai Beldiceanu şi alţii, încercase a-l atrage într'un cenaclu tînăr de literatură. Dar Creangă îşi isprăvise de mult — încă din 1883 — cariera artistică. Rămăsese încă un Humuleştean hîtru, plin de anecdote, însă isvorul minunelor se istovise.

In cartea sa, Gruber, stabilind o comparaţie între Creangă şi Odobescu, lăsa să incline balanţa în favoarea celui de al doilea. Odobescu, afirma el, e un adevărat stilist, care-şi compune savant şi artistic fraza, imprimîndu-i un ritm admirabil, dîndu-i coloare şi spirit, adîncime în aluzii, rezonanţe în antichitatea clasică. N'am la îndămînă studiul lui Gruber, dar, pecît îmi amintesc, cam astfel era înfăţişat autorul lui „Pseudokinegheticos" ; pe cînd Ion Creangă rămînea c'un bagaj destul de sărăcăcios, reproducînd vorbirea şi întorsătura populară. E şi acesta un dar ; dar nu presupune sforţare ordonată. Adică Humuleşteanul

era în situaţia paserei care cîntă, pe cînd Odobescu era un artist conştient.

Geniul e o îndelungă răbdare; stilul să-l şlefuieşti într'una şi iar să-l şlefuieşti, a mai spus cineva.

Foarte adevărat; numai să nu se cunoască sforţarea. Păcatul artistului care a fost Odobescu e tocmai acesta, că i se observă sforţarea. De multe ori mozaicul lui, din cartea-i celebră despre vînătoare, îşi arată colţurile neîmbinate.

Mă delectez şi eu din vreme în vreme răsfoind acea antologie măiastră, în care Gogol stă alături cu scriitorii cinegeţi medievali şi antici, în care evocări de artă plastică se învecinează cu lista academică de bucate a latinizanţilor de odinioară şi cu povestea feciorului de împărat cel cu noroc la vînat; însă descrierea minunată a Bărăganului o regăsesc în „Taras Bulba"; învăţămintele de vînătoare sînt ale lui Cornescu; „la chasse à courre" aparţine altor neamuri, n'am văzut-o şi nici nu ţin s'o văd, pentrucă nu e vînătoare, ci o simplă petrecere mondenă; consideraţiile asupra picturii şi muzicii îşi au corespondenţele în bibliotecile Apusului. Mă delectez şi cu trăsăturile lui de spirit, însă ştiu că multe au scînteiat altădată subt pana altcuiva; şi-mi place uşoara lui ironie de om cultivat, foarte artist; însă nu pot înlătura observaţia că acest gentilom n'a cunoscut vînatul decît în farfurie, o farfurie de porţelan, bine-înţeles. Deşi inteligent şi fin, Odobescu a scris cîndva un lung articol asupra „Mioriţei", în care încearcă să dovedească urme orien-

tale şi turceşti în balada populară, întemeindu-se pe două versuri:

Mioriţă laie,
Laie, bulucaie...

„Bulucaie" ar putea, desigur, să aibă legătură cu „buluc"; însă versurile baladei sună altfel:

Mioriţă laie,
Laie, bucălaie...

Iar „bucălaie"(bot-negru) poate duce la altă serie de consideraţii filologice şi istorice, dacă problema n'ar fi numai de ordin literar.

Pe cînd Creangă...

Pe cînd Creangă e simplu şi redus ca poporul. Creangă e un om cu puţină cultură. Are o substanţă proprie, într'adevăr, însă aceia se confundă cu însăşi substanţa poporului care l-a produs. „Cîntă ca paserea...", cum a spus cu alt prilej, despre altcineva, prietinul meu Eugen Lovinescu.

Undeva, în remarcabila sa monografie, D-l Jean Boutière compară pe Ion Creangă cu scriitori mari apuseni — Charles Perrault şi Fraţii Grimm — şi constată superioritatea scriitorului nostru. In adevăr, şi marele scriitor francez şi culegătorii nemţi de basme se găsesc în deficit faţă de Creangă cu interpretarea personală a ficţiunii populare şi cu bogăţia de exprimare. Creangă a dat viaţă ascuţită poveştilor lui, situîndu-le în timp şi în spaţiu, creînd tipuri care se mişcă şi vorbesc în chip unic. Pentru asta întrebuinţează nu numai mijloace simple şi elegante de exprimare, ci un depozit secular

al neamului, de o mare bogăţie şi o intensă frumuseţă poetică. In plus, asupra întregului stăpîneşte un fel de duh de voie-bună care sporeşte plăcerea cetitorului.

Recitiţi, vă rog, „Capra cu trei iezi". Găsiţi o căsuţă săracă dintr'un sat din nordul Moldovei. In acea căsuţă trăieşte o văduvă cu trei copii; însă o văduvă harnică şi energică. Işi lasă pruncii singurei, după ce le dă sfaturi bune şi ea se duce să agonisească pînea cea de toate zilele. In lipsa ei, se întîmplă o cumplită nenorocire. Un cumătru al caprei, nelegiuit negru, îi ucide doi copii. Numai mezinul, cuminte şi isteţ, scapă şi poate mărturisi măicuţei lui cine a fost duşmanul. Biata văduvă, după crîncena lovitură, se reculege şi hotărăşte răzbunare. Pofteşte pe cumătru la praznic; îşi pune poalele în brîu, pregăteşte toate pentru pomenire şi dreptate şi împlineşte judeţul prăbuşind pe ticălos într'o groapă cu jar. Felul cumătrei de a se purta, de a vorbi, de a face aluzii, de a strecura subînţelesuri şi epigrame este unic — şi anume, e isprava unei muntence din valea Bistriţei. „Capra cu trei iezi" e o nuvelă, nu o poveste; în această bucată se găsesc toate argumentele împotriva acelei ciudate caracterizări care subsistă încă: Creangă, scriitor popular.

Creangă e, în primul rînd, un strălucit artist. Această mare calitate explică succesul operei lui în Apus. Traducerile scrierilor lui în englezeşte, franţuzeşte şi italieneşte au fost primite deosebit de favorabil. S'a întîmplat ca traducerea în englezeşte să apară în tovărăşia altor traduceri din alţi

scriitori romîni reputaţi. Cronicarii englezi au avut aprecierile cele mai elogioase pentru Creangă („Moş-Nechifor Coţcarul"). Noutatea lui, pentru Apuseni, desigur în criteriul de apreciere; dar englejii au preţuit îndeosebi umorul lui fin. Această ascuţime personală sporeşte însăşi valoarea creaţiei. Acest rural simplu a fost găsit foarte complex de rafinaţii occidentali.

Astfel biruinţa modestului, amărîtului şi prigonitului fecior al lui Ştefan Ciubotariu dela Humuleşti, începută tîrziu după moarte, urmează şi creşte, pentru ca să se plinească dreptatea lui Dumnezeu, pe care el l-a slujit întru curăţia inimii lui mai bine decît clericii. In această ticăloasă viaţă, ei i-au smuls dela gură pînea cea de toate zilele. Acuma duhul lui împarte şi celor buni şi celor răi hrana cea fără de stricăciune.

In orice limbă ar intra, această operă va duce cu ea nu numai o artă ageră, ci mai ales o originalitate incomparabilă.

Cînd treceţi pe la Humuleşti, opriţi-vă o clipă la casa în care a trăit odinioară Smaranda Creangă cu copilul ei. Nu mai este aceiaşi casă decît în parte. Urmaşii vă vor declara, cu mîndrie, că au prefăcut-o şi vor fi siguri că aţi venit să constataţi mai ales acest eveniment capital. Au şi garderobă, şi gramofon; acuma poate au şi radio: sînt simbolul tuturor celor care vor să înoiască literatura romînă. Pe cînd vechea căsuţă din „Amintiri", unde Ionică stătea de vorbă cu mama lui despre strigoii care linchesc smîntîna de pe oale, rămîne nestricată în sufletul nostru caşi al tuturor generaţiilor viitoare.

Ați băgat poate de samă și D-v. că țăranii nu vorbesc ca'n opera lui Creangă, după cum Romînii cultivați nu vorbesc ca Eminescu. Fără îndoială, poporul nu a povestit și nu povestește „Capra cu trei iezi" așa cum ne-o povestește Creangă. Sintaxa „Amintirilor", în deosebi, e așa de complicată, balansarea perioadelor așa de artistic cumpănită, încît a mai vorbi de literatură populară aici, e cel puțin o naivitate. G. Ibrăileanu mai de mult a remarcat și el că țăranii moldoveni nu vorbesc ca'n paginile lui Creangă ; totuși Creangă vorbește ca ei, atunci cînd sînt artiști. Altădată am arătat și eu în ce împrejurări am fost surprins că flăcăii moldoveni nu pot citi proza lui Creangă. x E prea dificilă pentru ei, pentrucă e artă.

Insfîrșit, încă ceva.

Paserea cîntă într'adevăr, avînd dar dela Dumnezeu. Insă nu știu dacă criticii noștri care categorisesc pe Creangă au observat cum cîntă paserea. Eu am observat și lucrul e destul de interesant.

In livezile și dumbrăvile în care am trăit, am ascultat deseori, primăvara, privighetorile și mierlele. Cînd veți avea prilej, să le ascultați și domniile-voastre, în dimineți limpezi. Soarele împrăștie o pulbere irizată asupra cuprinsurilor. Nu adie vîntul ; plantațiile pompează cu hărnicie seva spre mugurii florilor. Din clipă în clipă, primăvara își desface semnele nebiruite ale vieții. Dacă socoate cineva că o floare e perfect identică cu alta, că firul de iarbă e același, că lăutarii Domnului îngînă același viers, se înșală. Din cînd în cînd, în

---

x Eu știu că flăcăii și fetele din satul Holda mi-au furat de mai multe ori cartea lui Creangă G. T. Kirileanu
Alex Vasiliu mi-a spus că flăcăii și oamenii din Tătărași citesc cu plăcere pe Creangă

tufărişuri, privighetoarea îşi încearcă glasul. Intr'un ulm, s'aşază un mierloiu tînăr şi începe să împrăştie sonuri şi să se asculte. Ambii sînt învăţăcei. Meşterele cele mari privighetori cîntă noaptea la lumina lunei. Fiecare îşi are repertoriul propriu. Mierlele cele ajunse la maturitate atacă îndrăzneţ şi ele începuturile lor de baladă. Tinerele — şi privighetori şi mierle — întăiu încearcă, îndrăznesc puţin cîte puţin; se încîlcesc şi renunţă, revin cu îndărătnicie; îşi au şi ele şcoala suferinţii lor artistice. Cîntecul e în aer şi'n lucruri; dar ele trebuie să-l interpreteze, eliberîndu-l înoit.

Unii dintre colaboratorii lui Ion Creangă la abecedarele pe care am început şi eu învăţătura cărţii, au povestit cu haz celor care voiau să-i asculte, că tovarăşul lor se găsea faţă de ei într'o stare de inferioritate vrednică de milă. Anume — scria greu. Pe cînd ei, într'o jumătate de ceas, aşterneau pe hîrtie tot ce pofteau, fără o ştersătură măcar, nefericitul Creangă se chinuia zile întregi, ştergînd, adăogînd, revenind, rupînd tot şi încercînd din nou altă formă, gifiind şi asudînd, caşicum ar fi fost osîndit la muncă silnică. După ce înjgheba ceva acceptabil, citea şi se asculta. Punea pe alţii să citească şi asculta cum sună şi cu viersul altuia. Cinstiţii institutori, prietini buni dela Bolta-Rece, se stricau de rîs.

Astfel a hotărît Dumnezeu ca naşterea să se producă în suferinţă. Artiştii mari nasc lucruri unice, forme nouă, care nu fiinţau înaintea lor pe lume şi care, ca o esenţă divină, se adaogă la totalitatea Creaţiei.

DUMITRU MURĂRAŞU

EMINESCU ÎN FAŢA CRITICEI LITERARE

Numeroasele cercetări literare apărute în legătură cu Eminescu ar putea uşor duce la convingerea că despre acest unic poet şi om de cultură al nostru s'a scris îndeajuns, poate chiar prea mult, că variate ediţii ne-au înfăţişat opera-i întreagă, că personalitatea lui, oricît ar fi de eminentă, a fost descifrată în trăsăturile-i fundamentale şi că e vremea să ne ocupăm şi de alţi scriitori care'n umbra rafturilor de bibliotecă îşi aşteaptă norocul unei pasiuni de cercetare. Nimic mai firesc ca un astfel de gînd, în societatea noastră plină de nervi, dornică de schimbare, neobişnuită cu adîncirea trudnică a problemelor literare. Un profesor bucureştean a avut ideia de-a întreba pe elevii săi de clasa a VIII-a, ce părere au ei despre tot ce se scrie despre Eminescu şi cum ar concepe un studiu despre poet. Răspunsul celor mai mulţi a fost că de o bucată de vreme se face prea multă arhivistică eminesciană şi că ar fi mult mai util să se scrie pentru uzul tuturor o sinteză în 20-30 de pagini.

Totuşi un ochiu matur scrutînd realităţile de

viaţă la noi după războı, ar înţelege că fenomenul Eminescu ne copleşeşte pe toţi, nu din pornirea noastră de migăleală erudită şi didactică, dar din însăşi isvoarele de energie şi de suflet pe care el le reprezintă. Eminescu e preocuparea celor mai mulţi, spre el se concentrează cele mai multe studii, fiindcă întoarcerea la el în vremea noastră de criză sufletească e semnul că simţim încă nevoia să ne împărtăşim de ideal, că avem deci încă în noi forţe salvatoare, gata să fie utilizate pentru misiunea noastră ca entitate etnică. Eminescu e deci pe primul plan, fiindcă viziunea desvoltării noastre istorice, vrem ori nu, ni-l impune pe el ca punct de plecare ori punct de ajungere, oricare ar fi problemele naţionale pe care le discutăm.

De sigur în această conferinţă nu se pot trata toate problemele eminesciene atît de complexe care se pun minţii noastre. Am ales o chestiune care şi'n ea însăşi este plină de interes, dar totodată poate duce la o concluzie pentru cei ce-şi iau ca muncă de viitor cercetarea literaturii noastre.

A urmări felul cum un poet şi scriitor de talia lui Eminescu a fost primit şi apreciat de generaţia lui şi de cele următoare, a-i avea în minte în întregime destinul literar în zigzagu-i de mistice slăviri şi pătimaşe coborîri, e pentru un istoric prilejul de a face procesul unei societăţi care se arată în gusturile ei literare, în puterea-i de pătrundere, în onestitatea-i intelectuală, în preocupările ce o frămîntă. Intreaga psihologie a unei societăţi cu tot ce are bun ori meschin, cu tot

ce-o înalță spre ideal ori o leagă de pămînt, apare în fața noastră desvăluită și cognoscibilă: în jurul eternului care-i opera literară, mișună mulțimea celor ce-și exprimă părerea și care adesea nu înțeleg că atitudinea critică poate fi și o povară, poate fi și o răspundere în fața viitorului.

Primele poezii apărute în *Familia* nu au revelat în Eminescu pe un mare creator de verb romînesc. Aceea ce l-a preocupat dela început pe Vulcan n'a fost întrezărirea unui poet de viitor, ci faptul că numele acestuia nu părea destul de romînesc în forma lui primă. Norocul lui Eminescu începe odată cu venirea în contact cu *Junimea* și *Convorbirile literare.* Poeziile trimise lui Iacob Negruzzi au făcut impresie asupra cercului literar ieșean. Articolul din 1872 al lui Maiorescu: *Direcția nouă în poezia și proza romînă* are o însemnătate deosebită în stabilirea curentului de înțelegere a poeziei lui Eminescu. De pe acum el e citat după Alecsandri, i se spune că e „poet în toată puterea cuvîntului" și i se recunoaște farmec al limbajului, concepție înaltă și iubire a artei antice. *Venere și Madonă, Epigonii, Mortua est,* cu toate micile lor stîngăcii, ajung la cunoștința unui mai larg public cetitor, și aceasta datorită lui Maiorescu. Din cercurile junimiste apar tot mai des părerile favorabile. Lui Xenopol îi place *Făt Frumos din lacrimă,* dar *Mortua est* i se pare „cam nebună" (1); Slavici socoate *Inger și Demon* „bunișoară", iar în 1873 mărturisește că *Epigonii* era o poezie neînțeleasă în societatea

din Arad (2). Inalta ideie a lui Slavici despre Eminescu este clar exprimată în 1874 într'o scrisoare către Iacob Negruzzi, plină de gîndire şi pătrundere psichologică, din nefericire insuficient luată în seamă de cei ce vor să fixeze trăsăturile personalităţii lui Eminescu: „Eminescu gîndeşte şi formează d'odată — pentru dînsul limba este marmura în care varsă chipul gîndirilor sale alese. Dar să cunoşti pe Eminescu, şi vei afla un om de felul în care natura nu produce decit în momentele sale de preocupaţiune. Parcă n'a ştiut ce face, cînd a făcut, şi părîndu-i rău mai apoi, începe a strica fapta sa. Eminescu este dintre acei puţini oameni care nu sunt meniţi a vieţui în societate, pentrucă nu-şi află semeni. Indeobşte el este nesuferit, pentrucă ştie cine este el, ştie cine sunt alţii, nu-i pasă de o lume pe care trebue să o dispreţuiască şi stă ca şi o carte deschisă înaintea tuturora. Toate sufletele alese sunt nerezervate şi tocmai pentru oamenii comuni lipsa de rezerve a unui suflet ales este nesuferită..." (3). In 1875, Maiorescu e de părere că poezia *Strigoii* a obţinut admiraţia tuturor şi că lucrările lui Eminescu au „nu ştiu ce suflare măreaţă" (4).

Paralel însă cu acest curent de valorificare, îşi face loc altul de depreciere. Unii lucrează pe faţă prin articole de ziar şi revistă, alţii recurg la discretul gen epistolar pentru a pune stavilă triumfului. P. Grădişteanu critică *Egipetul* în *Revista Contimporană*, scoţînd în relief greşelile de limbă şi ritm şi atacînd în plin „direcţia nouă" (5). Miron Pompiliu, în scrisoarea-i din 1874 către Iacob Ne-

gruzzi, nu găseşte nici-o valoare literară în *Înger şi Demon* şi *Egipetul* (6). Pentru el *Satira II* a lui Negruzzi e o operă care „face mai mult onor literaturii noastre decît *Epigonii*" (7). Angel Demetrescu, sub pseudonimul Gr. Gellianu, încercă să dovedească greşala lui Maiorescu de a-l fi menţionat pe Eminescu imediat după Alecsandri. *Mortua est* exemplifică „beţia de cuvinte", iar *Impărat şi Proletar* plină de strofe lipsite de înţeles, arată că Eminescu e un poet neclar, neprecis care recurge la rime imposibile şi la cuvinte fără sens repudiate de „sentimentul artei fie modernă, fie antică". Pentru Angel Demetrescu versul ultim din *Mortua est* nu-i versificaţie, ci „odorogire" (8). In aceiaşi vreme *Perdaful* ziar satiric şi umoristic, parodiind pe Eminescu, urmăreşte să bagatelizeze ideile din *Impărat şi Proletar. Călin*-file de poveste, acest poem scânteietor prin lirism şi imagini, cu pasaju-i nunta în codru, unic în literatura noastră, e pentru pseudonimul Rienzi dela *Literatorul* o poezie criticabilă, o dovadă mai mult că poetul aparţine unei şcoli „bolnave" (9).

Eminescu însă n'a fost numai un mare poet, ci şi un ziarist fără egal. Slavici şi Iacob Negruzzi au recunoscut încă din 1877 frumuseţea deosebită a articolelor din *Timpul* (10); Maiorescu, în 1881 dădea articolele lui Eminescu drept model de stil bun (11). Totuşi Eminescu e încă departe de a fi apreciat la justa-i valoare. Un document caracteristic pentru epoca dinainte de îmbolnăvirea poetului, e articolul lipsit de omenie pe care-l publică Nicu Xenopol în *Telegraful.* Voiu cita un fragment

referitor la Eminescu, din 1882, numai ca să se vadă pînă unde se poate coborî în polemicele sale un om care nu se gîndeşte şi la judecata viitorului: „Inţelegeam ca într'unul din acele articole care împodobesc prima pagină a *Timpului,* D-l Eminovici să scrie asemenea insanităţi; lumea s'a deprins de mult cu ele şi citeşte bazaconiile D-sale cu aceiaşi seriozitate cu care ar ceti bunăoară *Perdaful* sau *Cucurigu-gagu* dela Galaţi... Totuşi acei care cunosc de aproape cine e D-l Eminovici, poate că nu se vor mira peste măsură de aceasta. Adeseori privirile trecătorului sunt atrase de un individ cu un ciudat cap în patru muchi, astfel cum Bucureştenii vor fi văzut uneori la lucrătorii bulgari (cu ocazia canalizării Dîmboviţei este dat fiecăruia să constate acest fapt). Acest individ poartă pantaloni vineţi, un gheroc negru de împrumut şi o pălărie neagră mare, întocmai ca aceia a nemţilor care umblă cu flaşnetele în spate; e pururea plin de noroi şi faţa şi mîinele sale poartă nenumărate urme de negreală violetă. Cismele le înlocueşte adeseori prin papuci şi în acest hal, i se întîmplă uneori să intre pe la Hugues spre a căuta vre un stăpîn de ai săi, care nu ştie sărmanul unde să se ascunză mai curînd spre a nu fi văzut de fostul grădinar... Cine a cetit poeziile sale *Impărat şi Proletar, Strigoii,* nuvela sa *Sărmanul Dionis,* care pe lîngă o necunoştinţă deplină a limbii romîne cuprind nenumărate exemple de aberaţiune mintală, acela desigur îl va ocoli cale de o poştie" (12).

Dela 1883 înainte simpatia tuturora se re-

varsă asupra poetului nefericit. Aşa cum se formează şi rîurile prin micile şuviţe de apă care venind din tainice locuri, isvorăsc tumultos într'un singur punct, şi simpatia larg înţelegătoare pentru Eminescu s'a format pe'ncetul din semne de admiraţie, din mici fapte care arată că o întreagă epocă se pregătea să trăiască sub obsesia poetului. Incă din 1874 Slavici într'o scrisoare spune că nu voeşte „a mînji marea cu valuri"; în 1885 articolul de fond din 18 Iulie al ziarului *Romînia liberă* se termină cu versul: „Imi vine a crede că toate-s nemică". Afirmaţiile de pe vremuri ale lui Titu Maiorescu nu mai uimesc pe nimeni. In *Romînia liberă* (1884, 25 Mai) apare articolul după *Revue universelle internationale* în care Jules Lermina şi Ladislas Mickiewitz arătau valoarea lui Eminescu. In acelaş ziar la 14 Oct. Vlahuţă îşi publica poezia-i caldă *Lui Eminescu*. In *Etoile roumaine* (26 Oct. | 7 Nov. 1885) Duiliu Zamfirescu vorbind de articolele lui Eminescu în legătură cu pătura superpusă, recunoaşte că au rămas celebre. Duiliu Zamfirescu nu-şi precupeţeşte expresiile şi scrie că Eminescu e un poet de geniu. In 1888 un duel literar e pe punctul de a deveni duel veritabil, cînd Toncescu dela revista *Peleşul* îl provoacă pe Vlahuţă pentru versurile:

Măreţ pluti-va printre veacuri
Maestrul dulce Eminescu,
Iar jos, cu-al lui bagaj de fleacuri,
Toncescu fi-va tot Toncescu (13).

Prin articolul său din 1889, *Eminescu şi poe-*

ziile lui, Maiorescu îi dă poetului consacrarea definitivă. Articolul acesta e tot ce s'a scris mai bun în epoca de valorificare a poetului și denotă și înălțimea spirituală a criticului *Junimei.* Maiorescu încearcă să pătrundă psichologia poetului și să afle resorturile intime ale unei creații poetice întipărită de neîndoelnică originalitate. Totuși se ivesc încă încercări de reacțiune. Vom menționa pe aceia a lui Al. Grama. In epoca naționalismului declamator pe care *Junimea* l-a criticat cu asprime, se spunea că Eminescu era prea puțin însuflețit de ideia națională. Stăpînit de idealul frumosului, poetul a știut să cînte sentimente omenești care depășesc frontierile unei țări. Cum ar fi putut însă vibra esteticește la cetirea unor poezii atît de ample ca *Scrisoarea I,* ori *Luceafărul,* oameni care nu concepeau poezia decît în formele cunoscute la Mureșeanu și Bolintineanu? Poetul ca naționalist înflăcărat a exprimat durerile națiunii, dar *Scrisoarea III* și *Doina* erau sau rău înțelese, sau socotite o parte prea măruntă în ansamblul activității literare a poetului. Exprimînd o astfel de stare de spirit, nu ne vom mira de cele scrise de Grama în lucrarea-i din 1891. Grama e de părere că un poet ca Eminescu va fi repede dat uitării, fiindcă la el „nu se observă nici un foc sau însuflețire națională". In *Satira III* și în *Doină* așa se vorbește de Romîni, că ni-i rușine de neamul nostru, iar Mircea pare un cerșetor. Toată vehemența autorului apare în cuvintele: „Ce e de zis dar, cînd tîmpitul, cosmopolitul Eminescu se aseamănă cu nobilul Leopardi cel consumat de

iubirea patriei și a națiunii sale"? Incercarea lui Grama de-a-l arăta pe poet ca o primejdie socială, nu reușește, și astăzi ne surprind dureros insultătoarele caracterizări ale improvizatului critic.

Prima etapă de frămîntare pentru înțelegerea și impunerea lui Eminescu se încheie cu biruința poetului. Cîteva lucrări interesante care apar acum continuă să întrețină cultul pentru Eminescu. Lucrarea lui N. Petrașcu despre viața și opera poetului s'a bucurat de deosebită atenție. Gherea prin studiile lui critice explică pesimismul epocei prin organizația noastră burgheză, dar recunoaște talentul lui Eminescu. M. Dragomirescu, în 1895, prin *Critica științifică și Eminescu,* reacționînd împotriva istorismului și criticei literare a epocei, insistă asupra valorii poetului din punct de vedere estetic. Ca o singularizare ciudată apare articolul lui Hasdeu din *Sarcasm și ideal,* unde lui Eminescu i se contestă o valoare deosebită. Poetul se impune întregei generații ca un adevărat educator literar. Prin cultul poeziei lui se crează o limbă literară și se ajunge însăși la înălțarea concepției despre literatură. Nu va trece mult și cultul se va transforma în imitație servilă, pe care Vlahuță o va condamna în *Unde ne sunt visătorii?* Activitatea ziaristică însă a lui Eminescu a rămas în umbră. Prin Păucescu apar în 1891 o parte din articolele din *Timpul,* organizate așa ca să scoată în relief lupta împotriva partidului liberal. Articolele nu sunt reproduse în întregime, cuprind sublinieri interesate datorite editorului și se vede limpede că Păucescu a fost preocupat mai mult de nota

polemică anti-liberală, decît de gîndirea politică a lui Eminescu. La sfîrşitul acestei prime etape lupta-i cîştigată, dar nu pentru un Eminescu aşa cum este, ci pentru unul de proporţii mult mai reduse, oglindit parţial în sufletul contimporanilor lui.

De natură istoric-culturală, cu rădăcini mai îndepărtate în programul *Daciei literare* şi cu altele mai apropiate în articolele politice ale lui Eminescu, Semănatorismul constitue o nouă etapă în valorificarea şi completarea fizionomiei lui Eminescu. Pornind în acelaş timp ca o reacţiune contra junimismului estet, contra cosmopolitismului literar şi contra conservatorismului politic, noul curent, prin N. Iorga, îşi capătă caracteru-i cultural-naţionalist şi priveşte de ansamblu întreg romînismul, aşa cum dela Kogîlniceanu nu-l mai privise nimeni. Prin dragostea-i pentru popor, puternica-i întipărire poporană, desgustul pentru forme de civilizaţie secătuitoare de vlagă şi critica străinismului, în special a franţuzismului introdus de o clasă dominantă de snobi, Eminescu se impunea Semănătorismului ca un adevărat patron spiritual. In adevăr, ideologia eminesciană reînvie, trecînd prin temperamentul vijelios şi mintea larg sintetică a lui N. Iorga şi deschide o nouă epocă culturală în preajma secolului al XX-a.

Ne interesează aci numai aceia ce aduce nou Semănătorismul în opera de completare a cunoştinţelor noastre despre Eminescu. Lucrări noi apar care pe deoparte arată părţi insuficient cunoscute în epoca anterioară, pe de altă parte verifică ima-

ginea intrată în conştiinţa cetitorilor şi cercetătorilor. Spre sfîrşitul veacului al XIX-a, Eminescu în ochii marei mulţimi e cîntăreţul sentimental, autor de poezii răspîndite larg şi prin muzica duioasă ce li se adaptează, e mai ales însă poetul pesimist din *Scrisoarea I* cu viziunea-i întunecată a existenţei, din *Melancolie* şi *Rugăciunea unui dac* cu sfîşierea sufletească fără de remediu, din *Împărat şi Proletar* cu accentele-i de revoltă socială frîntă de gîndul inutilităţii luptei şi mărirei într'o viaţă prin natura ei sortită nimicniciei veşnice. Cît priveşte ideologia lui politică, etichetat ca amarnic pamfletar contra liberalilor, Eminescu e scos din uitare numai prin ceea ce le convenea conservatorilor. Despre articolele literare ale poetului nu-şi mai aducea nimeni aminte, despre culegerile lui populare se ştia numai aceea ce apăruse în numărul jubilar din 1892 al *Convorbirilor literare,* cîteva culegeri şi prelucrări reproduse mai apoi şi'n ediţia de *Poezii* scoasă de Şaraga. Regăsindu-se ca atitudine sentimentală şi ca ideologie politică în Eminescu, Semănătorismul a fost o binefacere pentru memoria marelui poet. In această epocă apare teza germană a lui I. Scurtu despre viaţa şi opera lui Eminescu şi numeroasele articole ale aceluiaş în *Semănătorul* despre Eminescu şi istoria naţională, Eminescu şi diferitele provincii romîneşti, preocupările teatrale ale poetului, ce vede generaţia nouă în opera marelui poet. Mai însemnat ca acestea toate e însă ediţia bine intenţionată şi frumos pornită a articolelor politice şi literare din *Curierul de Iaşi* şi *Convorbiri li-*

terare completate cu numeroase reproduceri după notele manuscrise ale poetului, păstrate la Academie. Lucrarea aceasta din 1905, cuprinzînd material din anii 1870-1877, deci pînă la venirea lui Eminescu la redacția *Timpului*, e titlul cel mai merituos al lui I. Scurtu. In introducerea la această ediție se afirmă aceea ce ar fi părut curios în epoca precedentă, anume că Eminescu a avut mai mult ca oricare alt scriitor conștiința deplină a unității neamului său și că reprezintă cea mai cuprinzătoare expresie a sufletului romînesc: „Atît de organică era generalitatea conștiinței romînești în mentalitatea și'n simțirea lui, încît se poate dovedi la orice prilej potrivit identificarea lui desăvîrșită cu traiul și cu aspirațiile Romînilor printre care se așezase vremelnic, asemenea unui mare apostol rătăcitor spre mîntuirea din rătăcire a obștei pe unde-l purta parcă o mînă dumnezeiască". Ediția aceasta făcută de un om care se vede bine că-i format la o școală istoric-literară cu tradiție, aducea de-odată un Eminescu necunoscut, un Eminescu frămîntat de probleme literare și politice în legătură cu neamul său, om cu largă cultură filosofică și'n acelaș timp capabil să lupte pentru o ideie și să-și risipească energia spirituală în nenumărate coloane de ziar și pagini manuscrise. Insuși Eminescu scriitorul e cunoscut sub noi aspecte prin munca lui I. Scurtu. Acum apare încercarea de roman *Geniu Pustiu* păstrat pînă atunci în manuscris, acum se atrage atenția asupra încercărilor dramatice și ele tăinuite de manuscrisele din biblioteca Academiei.

Din acelaş curent semănătorist vine ca rezultat firesc lucrarea lui Chendi despre *Literatura populară* a lui Eminescu. Cîteva culegeri şi prelucrări apar în *Semănătorul* din 1902, în *Convorbiri literare* din 1902 şi'n sfîrşit acelaş an, prin ediţia amintită, se însemnează ca o dată deosebit de importantă pentru cunoaşterea lui Eminescu folclorist. Lucrarea lui Chendi face impresia de ceva grăbit. Textele sunt necomplete, ordinea din manuscrise nu-i păstrată, transcrierile adesea sunt greşite; totuşi ediţia aceasta de *Literatură populară* prin material necunoscut, nebănuit de nimeni că s'ar afla în manuscrisele poetului şi prin introducerea care discută cîteva probleme interesante în legătură cu Eminescu, a fost o revelaţie pentru cei mai mulţi.

Şi articolele politice ale lui Eminescu încep să fie cunoscute în alt spirit. Nu mai e nimeni preocupat de atacurile contra liberalilor, de săgeţile înveninate îndreptate împotriva lui C. A. Rosetti, Carada ori Serurie; însăşi substanţa articolelor atrage prin aceia ce se potrivea cu noul curent de eliberare de sub străinism şi de întronare a realităţii noastre etnice în activitatea spirituală care-i literatura. Aci vom aminti paginile de largă înţelegere ale lui N. Iorga. Eminescu e privit acum ca „un cugetător, un luptător, un profet, da nu profet, ca profeţii vechii Iudeii, biciuind şi arzînd, de o parte, sfătuind şi revelînd de alta, în numele aceluiaş Dumnezeu al înţelepciunii" (14). In alt loc N. Iorga spune precis: „Eminescu e întruparea literară a conştiinţei romîneşti una şi nedespărţită" (15).

De acelaş curent se leagă părerile lui S. Mehedinţi, în *Semănătorul* (IV, 1905), ale lui Slavici în aceiaş revistă. Tratînd o problemă atît de simpatică Semănătorismului, *Poporanismul lui Eminescu,* Slavici scrie aci pagini care arată că Eminescu se 'ntronase deja în conştiinţa publică prin ideologia lui deschizătoare de perspective şi profetică: „Cu cît mai mult ne apropiem sufleteşte noi, clasa cultă, de popor şi cu cît mai mult ne deprindem a lua inspiraţiunea din nesecatul isvor al vieţii lui sufleteşti, cu atît mai mult ne pătrundem de simţimîntul că era în fiinţa lui Eminescu ceva profetic şi providenţial, că drumul pe care a umblat el e acela ce duce spre mărirea culturală a neamului romînesc" (16). Revista *Ramuri* unde D. Tomescu închină poetului pagini interesante, urmează imboldului dela *Semănătorul.* In această epocă de meditare a articolelor politice şi înţelegere a lor în ce au ca ideologie naţionalistă apare şi lucrarea lui Aurel Popovici: *Naţionalism sau Democraţie,* în care un întreg capitol, *Al semnelor vremii profet,* arată că Eminescu e pentru noi întruparea înţelepciunii populare a poporului romîn. Culmea la care ajunge noul curent de valorificare a lui Eminescu este ediţia dela Iaşi, în 1914, prefaţată de A. C. Cuza. Ediţia are intenţia să fie, pe cît posibil completă, punînd într'un singur volum la 'ndemîna publicului poeziile, proza literară, folclorul şi articolele politice şi literare ale lui Eminescu. Fără să fie o ediţie critică în sensul ştiinţific al cuvîntului, înglobînd tot ce se cunoştea pînă atunci din opera poetului şi

transcriind un matertal inedit după manuscrisele dela Academie, lucrarea a contribuit la fixarea unei noi păreri despre Eminescu. La sfîrşitul etapei semănătoriste, Eminescu nu mai e poetul pesimist şi luptătorul polemist cu liberalii: e poetul naţionalist şi luptător, vehement împotriva străinismului, legat adînc de popor prin inspiraţie şi prin culegeri poporane, e ziaristul care-a formulat doctrina naţionalistă din care se nutreşte o întreagă epocă din viaţa noastră culturală şi politică.

Din etapa sămănătoristă Eminescu iese mult înălţat. Aceasta explică şi încercarea unora de-a scoate mereu pe primul plan pe poet şi de-a trece în umbră o activitate ziaristică a cărei ideologie e socotită incomodă. Iată-l deci pe Gh. Panu care scrie despre articolele lui Eminescu: „Tema pe care o susţinea în acele articole era absurdă, el nu avea nici cel mai mic simţ politic" (17).

Un anonim scrie în *Adevărul* (1909, 15 Iunie) că Eminescu a fost un conservator iremediabil, un reacţionar fără restricţiune. A confundat însă liberalismul sforăitor dela noi cu liberalismul în genere, minciuna liberală dela noi cu libertatea şi n'a avut nici o pricepere pentru problemele timpului. Tot un anonim, în acelaş ziar (1909, 16 Iunie) scrie că articolele politice nu fac cinste lui Eminescu. Nu ni-l arată aşa cum voim, cum trebue să-l considerăm din perspectivă istorică. Poetul apare prin activitatea-i ziaristică om cu slăbiciuni şi pasiuni ca orice politician, ca un spirit strîmt şi reacţionar, ca om fără pricepere pentru

timpul său. In sfîrşit, scrie anonimul, publicarea articolelor de polemică, „desgroparea" lor e o impietate faţă de memoria poetului. In *Ţara nouă* (1911, n-rul 2, la *Cronica zilei)*, tot la adăpostul anonimatului, un altul scrie că articolele politice sunt lipsite de valoare şi că acei care le publică fac o faptă rea. Nu va trece mult şi astfel de păreri vor ieşi din anonimatul gazetăresc şi se vor răsfăţa şi'n o carte de şcoală, în *Istoria literaturii romîne* de Adamescu, unde activitatea ziaristică a lui Eminescu e condamnată cu vorbele: „te întrebi dacă publicarea acestor articole a fost un adevărat serviciu pentru memoria lui".

In acelaş timp însă ideologia eminesciană ieşea din cercurile semănătoriste şi devenea obiect de atentă cercetare în lucrările lui Rădulescu-Motru, în *Cultura romînă şi politicianismul* şi *Naţionalismul*. Pe de altă parte curentul poporanist dela *Viaţa romînească* va duce tot spre cultul lui Eminescu, iar mintea critică pătrunzătoare şi luminoasă, Ibrăileanu, va împodobi paginile revistei ieşene cu valoroase studii despre Eminescu. Imaginea înălţată a lui Eminescu, reieşită prin curentul semănătorist, s'a păstrat, aşa dar, în conştiinţa publică şi'n acest stadiu ne-a prins răsboiul de întregire.

Unitatea naţională ne-a dat o importantă situaţie politică aci la porţile Orientului. Pe lume însă prestigiul nu se cîştigă decît prin contribuţia de civilizaţie şi cultură pe care o aduci, ca un bun pentru întreaga omenire. Nouă ni s'a contestat dreptul de-a forma statul pe care-l avem

azi şi'n numele unei culturi mai vechi cu care se làudau asupritorii de pînă eri a unei bune părţi din neamul nostru. E bine că ni s'a atras atenţia asupra necesităţii de a avea o cultură pe care să o valorificăm faţă de toţi. Numai aşa am început să privim mai serios aceea ce avem în trecutul nostru, numai aşa am început să studiem aceea ce constitue originalitatea noastră de manifestare în domeniul cultural şi artistic. Unitatea naţională a fost semnul ajungerii noastre la maturitate ca naţiune. Această maturitate şi-a avut ca primă expresie cultul trecutului şi spiritul tradiţionalist pe care le-am văzut deodată tot mai mult triumfătoare. De noua mentalitate romînească reieşită de pe urma situaţiei politice pline de prestigiu, au cîştigat şi scriitorii noştri, în special a cîştigat Eminescu. In el am început să vedem cea mai înaltă expresie artistică a sufletului romînesc şi mintea nu numai cea mai cultă, dar şi cea mai clar văzătoare. Era firesc ca lucrările anterioare despre Eminescu să fie revizuite şi să apară în alt spirit însuşi poetul care nu numai fusese vizionarul unor înfăptuiri politice viitoare, dar, prin articolele lui, de multă vreme ne arătase şi calea pe care puteam ajunge un stat de ordine şi de cultură originală. Eminescu nu mai este privit acum izolat. Lucrările care apar caută să-i fixeze locul în desvoltarea noastră culturală. Şi studiile lui Ibrăileanu şi acele ale lui Lovinescu şi recenta *Istorie a literaturii romîne* de N. Iorga, sunt întipărite de această nevoe de a-l privi pe Eminescu în ansamblul mişcării literare şi culturale dela noi.

În această nouă etapă a triumfului lui Eminescu se fac studii speciale despre influența filosofiei antice și a clasicismului, cum sunt acele de Cezar Papacostea și Sulică; despre influența franceză, cum sunt articolele lui I. M. Rașcu; despre ideile pedagogice ale poetului, cum sunt studiile lui D. Mărăcineanu și preotului Toma Chiricuță.

Textele sunt revăzute și acum apar edițiile lui Ibrăileanu și C. Botez, prima necompletă dar corectă și îngrijită, a doua tinzînd să fie o ediție critică dar din nefericire pornită dintr'o concepție prea strîmtă. Din aceeași nevoie de verificare apar edițiile dela „Scrisul romînesc" din Craiova a scrierilor politice, literare și a materialului folcloristic.

Astfel se completează cunoștințele despre Eminescu. Acum abia se știe că ediția de pe vremuri a lui Păucescu era necompletă și plină de greșeli, că fragmente literare se găseau încă în manuscrisele dela Academie, că în sfîrșit activitatea folcloristică a lui Eminescu a fost mult mai însemnată decît se putea bănui.

Eminescu astfel tot mai mult cîștigă în prestigiu, și nu numai poetul care-i cercetat în isvoarele lui de inspirație și 'n temele-i fundamentale, dar și ziaristul; am putea spune chiar că ziaristul trece pe primul plan, și aceasta numai prin împrejurările de viață politică și socială.

Azi în plin proces de transformare a societății și de închiegare a statului reieșit din marele război, ideile și criticile lui Eminescu sunt perfect actuale. Ele au fost formulate în altă epocă,

dar în împrejurări asemănătoare, cînd statul nostru trăia procesu-i de desvoltare în urma războiului Independenței. Minus complexitatea reieșită din interdependența factorilor politici și economici ai vieții europene în plină criză, avem în cele două momente istorice, independența și unitatea națională, similitudine de nevoi, similitudine de oameni „mici de zile, mari de patimi", similitudine de lupte politice împinse pînă la neomenie și trivialitate. Iată de ce, fără a fi atins în prestigiul lui de mare poet, Eminescu este cercetat și ca ziarist și, putem afirma hotărît, ziaristul nu-i întru-nimic mai prejos de poet.

In articolele lui Eminescu sunt idei permanent valabile și permanent pline de adevăr. Intre acestea, două revin adesea sub pana scriitorului: ideile de muncă și cinste, ca singurele capabile să realizeze un stat civilizat. Numeroase pagini din articolele lui Eminescu arată necesitatea muncii și-i slăvesc binefacerile. Convingerea lui Eminescu e că munca e o lege a lumii moderne și că trebue să ne supunem ei. Iată cîteva gînduri culese din articolele din *Timpul*: „Nici ziare, nici legi, nici academii, nici o organizație asemănătoare cu cele mai înaintate, nu sunt în stare de-a înlocui munca" ; „Armata noastră poate cîștiga bătălii, Alecsandri poate scrie versuri nemuritoare, un ministru de externe poate conduce politica în afară cu nemaipomenită dibăcie : toate acestea împreună vor forma luxul istoric al existenței noastre, dar acest lux nu va opri descompunerea sîngelui nostru social, peirea noastră prin peirea

muncii". Ideia de cinste care trebue să însuflețească pe conducătorii politici, e de asemenea expusă de Eminescu. El arată într'un articol (9 Dec. 1882) că discuțiile de principii între partide sunt inutile, că programele n'au importanță, că indiferent cine ar fi la guvern, principiul trebue să fie *cinstea.*

Ne svîrcolim astăzi în nevoi și nu știm încotro să cerem un sprijin. Sprijinul e însă aci aproape de noi, e în noi înșine. Să recunoaștem că lenea ne-a împiedecat să ne refacem în anii de după răsboi. Să 'ncălzim în sufletul nostru și să reînviem ideile de muncă și cinste și să ne bucurăm că tot unul de-ai noștri ni le-a expus în scrisul lui avîntat. Fără muncă și cinste nici azi, ca și altădată, nu se poate înjgheba un stat viabil. Rămînînd mereu actual ca poet prin arta-i, Eminescu nu-i mai puțin actual ca ziarist prin formularea curajoasă a unor principii permanent la baza unei cu adevărat civilizate vieți de stat.

Ideologia politică a lui Eminescu este actuală și prin felul cum a fructificat programul partidelor politice dela noi. Dela Eminescu pleacă ideologia antisemită a lui A. C. Cuza și Octavian Goga, dela el ideologia xenofobă a lui Al. Vaida-Voievod și tot dela el ideologia de stîngă moderată, cuprinsă în formula „tat țărănesc" a lui Ion Mihalache. Vom observa însă că aceea ce oamenii politici de azi văd sub un singur aspect, la Eminescu forma o splendidă sinteză. Pe măsură ce va întrevedea sensul istoric al desvoltării noastre ca neam, omul politic va înțelege în toată măreția ei și sinteza

din sufletul lui Eminescu. Ceea ce se poate observa din frămîntările politice de azi, e că Romînia trebue să-și realizeze idealul ei de stat național creator de cultură proprie și emancipat din punct de vedere economic. Aceasta va fi opera veacului al XX-lea pe care în întregime îl va domina ideologia înscrisă în articolele politice ale lui Eminescu. Rolul acesta îi este de pe acum recunoscut și vom cita aci cuvintele lui Octavian Goga din *Precursori*: „Eminescu poetul e cel mai echilibrat creer politic al Romîniei în creștere. Citiți articolele lui și veți vedea că stați în fața unor axiome de valoare permanentă. Ele pot fi invocate la tot pasul ca un îndreptar de pedagogie națională".

Față cu rolul providențial pe care-l va avea, i s'a dat oare lui Eminescu de critica literară și istorică actuală atenția cuvenită, are el ediția și monografia pe care o merită? Iată ce trebue să vedem acum, ca să știm ce s'a făcut și ce ne rămîne să facem.

Două direcții distincte se observă în ce privește lucrările despre Eminescu. Una-i formată de scrierile de caracter literar. De cîțiva ani a înflorit printr'o imitație de care ar fi fost de mirare să scăpăm, genul vieților romanțate, gen ușor și comod care fără să-ți dea muncă intelectuală, îți lasă impresia că te-a pus în curent cu tot ce-i mai semnificativ în viața și opera unui scriitor. Că acest gen a prins teren și la noi este indiscutabil, că se bucură de succes nu o vom tăgădui. Aceea ce însă ne interesează e dacă transplantat la noi,

genul e un bine ori un deserviciu adus literaturii noastre.

Se știe de toți că istoria literară a fost cultivată în apus pe o scară incomparabil superioară celeia dela noi. Și cei mai mărunți scriitori au reușit să aibă ediții critice și monografii care le fixează locul în mișcarea literară a țării. Erudiția istoriografică și-a dat maximum de contribuție la cunoașterea desvoltării culturale a țărilor apusene, și nu-i de mirare că utilizînd datele găsite cu multă trudă de înaintași și profitînd de oboseala sufletească de după război, scriitori comozi au înjghebat un gen nou pentru o lume de cetitori comozi. In apus genul acesta nu poate pricinui nici un rău, căci un om cult, chiar dacă ar ceti cu plăcere o viață romanțată, atunci cînd va vrea să se informeze, nu se va adresa la ea, ci la studiile și monografiile scrise în spirit științific.

Care-i însă situația dela noi? Poate că 'n ce privește istoria și critica literară batem recordul în Europa. Nu avem încă o bibliografie completă; nu avem ediții critice despre nici un scriitor al nostru; monografiile noastre sunt ceva excepțional și se pot număra pe degete; istoria noastră literară deși i cuprinsă în vaste sinteze, prezintă lacune la fiece pas: și totuși în loc să încurajăm munca în direcția științifică pentru ca și noi să ajungem la cunoașterea desvoltării noastre literare și culturale, lăsăm să se aclimatizeze un gen hibrid, creație a unor oameni care n'au nici cunoștințele necesare ca să facă știință, nici imaginația necesară ca să producă literatură pură.

Dacă aceşti oameni ar avea măcar pretenţia că fac numai literatură, ar fi bine. In această categorie-i de exemplu romancierul Cezar Petrescu autor al *Luceafărului* care-i foarte bună scriere literară. Dar alţii au scopul să 'nlocuiască istoria literară, vreau să se impună ca oameni de ştiinţă şi 'n acest caz trebue puşi la locul lor. Cînd Eminescu ni-i înfăţişat beat, întinzîndu-se peste masă şi sărutîndu-se cu Creangă; cînd, prin binevoitoarea imaginaţie a romancierului, îl privim întîlnindu-se cu Veronica într'o cameră de hotel dubios şi ni se dau şi amănunte aţîţătoare a simţurilor, nu mai avem decît proastă literatură căreia trebue să i se pue o stavilă.

Tot ce-a apărut despre Eminescu în acest gen, e sortit uitării, ca tot ce iese din moda zilei: nu va fi niciodată ştiinţă nici *Viaţa lui Eminescu* scrisă de Gh. Călinescu, în care materialul e organizat pentru efect literar, nu pentru documentare, şi nici *Mite* şi *Bălăuca* lui Eugen Lovinescu, lucrarea din urmă o adevărată ruşine în literatura noastră.

Va fi avut şi Eminescu măruntele lui păcate ca orişice om, dar nu acestea trebue să ne intereseze, căci nu acestea îi definesc personalitatea. Cînd vedem josniciile din amintitele romane, ne vine să spunem autorilor cuvintele lui Puşchin: „Revelarea josniciei umple de bucurie mulţimea. E mic ca noi! e josnic ca noi! Minţiţi, canaliilor! E mic şi josnic, dar altfel, nu ca voi"!

A doua direcţie e reprezentată de lucrările ştiinţifice. In ce priveşte ediţia operelor lui Emi-

nescu, va trebui să mărturisim că nu avem încă o ediţie completă. Singură *Literatura populară* a lui Eminescu a apărut complet la „Scrisul Romînesc" din Craiova; cît despre proza literară, în afară de aceea cunoscută din toate ediţiile şi de cîteva inedite publicate în ediţia dela Craiova, sunt încă numeroase încercări între manuscrisele lui Eminescu. Fragmente pline de greşeli de transcriere se găsesc în parte în recentele volume ale lui Gh. Călinescu: *Opera lui Eminescu.* Poeziile ar fi trebuit să aibă un editor critic în C. Botez. Lucrarea însă-i necompletă, plină de erori şi lacune şi concepută în spirit neştiinţific. Scrierile politice fragmentare numai, dar organizate spre a scoate în relief concepţia conservatoare tradiţionalistă şi naţională, au apărut în colecţia clasicilor dela „Scrisul romînesc".

Astăzi deci deşi Eminescu e la ordinea zilei, pentru documentare adesea ori trebue să ne întoarcem la ediţiile lui Scurtu şi A. C. Cuza, ori să reluăm cercetarea manuscriselor dela Academie.

In ce priveşte însă studiile, vom aminti aci cu toată plăcerea comentariile şi scrisorile poetului publicate de I. E. Torouţiu, în *Studii şi documente* şi contribuţiile erudite atît de utile pentru monografia care trebue să vină odată, pe care ni le-au dat Bogdan-Duică, G. Ibrăileanu, Cezar Petrescu, Leca Morariu, Al. Dima, I. M. Raşcu.

In această direcţie trebue să încurajăm munca, deoarece numai astfel vom ajunge să creem pentru noi şi pentru cei ce vor veni un instrument ştiinţific din care să se vadă cine a fost într'adevăr Eminescu.

E nevoie să înlesnim apariţia unei ediţii complete care să cuprindă tot ce a publicat Eminescu, tot ce se găseşte în manuscrisele dela Academie, tot ce-a apărut în *Timpul* şi *Curierul de Iaşi*, în anii închinaţi de poet trudnicei ocupaţii de ziarist.

Lucrul nu-i uşor, mai ales pentru articolele politice. Oameni interesaţi au căutat să distrugă o parte din scrierile politice ale lui Eminescu. In colecţia ziarului *Timpul*, care se află la Academie, se constată uşor că numeroase pagini unde se aflau astfel de scrieri, au fost smulse ori tăiate cu foarfecele.

Va trebui deci să se facă investigaţii pentru găsirea numerelor din ziar necomplete, ca să salvăm astfel de uitare ceva din opra lui Eminescu: să o facem cu conştiinţa că salvăm de uitare ceva din sufletul neamului nostru.

Alături de o ediţie completă, avem nevoie de o monografie ştiinţifică în care să se cuprindă viaţa şi opera poetului. Vor trebui cercetate din nou toate manuscrisele, controlate toate contribuţiile de pînă acum şi stabilite legăturile între opera originală şi literatura noastră ori străină pe care Eminescu a avut posibilitatea să o cunoască.

De sigur aceste lucrări nu ni le vor da acei ce zilnic îşi organizează reclama americănească prin ziare şi reviste.

Ni le va da însă o muncă statornică şi metodică a acelora care 'n aceasta îşi vor găsi şi cea mai înaltă mulţumire sufletească a lor; ni le va da o minte critică plină de dragoste pentru trecut, dar şi cu frică de judecata viitorului, o minte

care 'n munca-i utilă pentru cei de azi și cei de mîni, să-și aibă mereu în față cuvintele bătrînului cronicar: *„Eu voiu da seama de ale mele cîte scriu“*.

---

(1). I. E. Torouțiu *Studii și documente literare*, pg. 92, 104.

(2). *Ibid.*, pg. 193, 207.

(3). *Ibid.*, pg. 270.

(4). *Ibid.*, III, pg. 180.

(5). An. (I) 1873, pg. 384.

(6). Torouțiu, *o. cit.*, I, pg. 251.

(7). *Ibid.*, pg. 257.

(8). *Revista contimporană*, (III) 1875, pg. 268 și următ.

(9). An. (I) 1880, pg. 82.

(10). Torouțiu, o. *cit.*, II, pg. 287 ; și III, pg. 202.

(11). *Neologismele*, în *Critice*, II.

(12). An. (XII) 1882, 2 Aprilie.

(13). *Romînia liberă*, 1888, 14 Ianuarie, la „Mai nou“.

(14). *Semănătorul*, (III) 1904, 11 Ian. *Un roman de Eminescu.*

(15). *Tribuna*, (XIII) 1909, 16/29 Iunie.

(16). *Semănătorul*, (VIII) 1909, n-rul 24.

(17). *Amintiri dela Junimea*, II, pg. 151-152.

ALEXANDRU V. ANDREESCU

CIRCULAȚIA MATERIEI ȘI ENERGIEI

ASPECTELE LUMII EXTERIOARE. Cea dintăi impresie pe care o căpătăm privind lumea care ne înconjoară, începînd din preajma noastră imediată și pînă în adîncurile Cosmosului, este aceea că în Natură totul e statornicit pentru veșnicie, că materia este rigidă în structura ei intimă, și că înfățișarea generală a Universului rămîne deapururea neschimbată. Numai în lumea cea restrînsă a viețuitoarelor s'ar părea că există mișcare spontană, prefaceri, simțire și viață, pentrucă numai acestea sunt înzestrate cu o „forță vitală" misterioasă, de esență divină; iar în corpurile inerte zise „neînsuflețite" nu ar exista nici mișcare, nici simțire și nici un fel de activitate, pentrucă aci domnește moartea cea rece cu repausul ei etern.

Privind prin prizma gîndirii și a imaginației, ne vedem deodată cuprinși între două imensități — deopotrivă de insondabile: una este abisul cosmic care ne chiamă ca să ne absoarbă cît mai repede în imperiul lui cel rece și alta este abisul lăuntric al sufletului nostru care frînge în el bobul

de țărînă trupească căruia îi dăm numele nostru aci pe pămînt.

In lumea exterioară privim adevărul în față în toată măreția și în toată grozăvia lui, privim Nimicul care cuprinde în el totul, privim realitatea cu legile ei eterne și nepătrunse. In lumea sufletească interioară trăim dimpotrivă o viață de închipuiri naive, de iluzii nevinovate, de senzații amețitoare, de amăgiri plăcute, de himere vaporoase.

Invăluiți fiind de ceața ignoranței, a nepăsării și mai ales a preocupărilor materialiste de tot felul, noi nu ne dăm seama că dacă sărim numai un pas dincolo de umbra noastră pămîntească și ne avîntăm în cea transcendentală ultramaterială, întrebînd știința dincotro venim și încotro mergem cu toții, ni se deschide îndată un imens necunoscut care ne aruncă în suflet tristețe și descurajare.

Intocmai ca și firicelul cel ușor de pulbere mînat de vînt, tot așa de repede e dus și bietul om peste puntea care leagă cele două imensități: a visurilor țesute din lumină orbitoare și a realităților scufundate în bezna fără margini. Vălul acesta de întuneric profund în care se văd doară ici - colo fulgerînd cîte o scîntee vertiginoasă venind din adîncimile lui, ademenește pe omul iscoditor să vină să-i vadă imensitatea, să-i înțeleagă tainele și să-i descopere puterile ascunse cari urzesc țesuturile ultra-fine ale lumii materiale.

Omul de astăzi nu se mai mulțumește numai ca să contemple Natura dela depărtare, nici nu-

mai ca să implore mila ei, cum făcea altădată, ci dimpotrivă, el caută ca să smulgă unul cîte unul, în mod metodic, toate secretele Naturii, pentru ca apoi să se inspire dela înțelepciunea ei; iar pe de altă parte omul caută să se înarmeze cu puterile Naturii, pentru ca apoi să lupte tot împotriva ei, adică împotriva elementelor ei deslănțuite. Cu alte cuvinte, omul poate să lupte împotriva Naturii, dar întovărășindu-se cu ea și poate să învingă Natura, dar supunîndu-se legilor ei...

Iscodind în lung și în larg tot labirintul alcătuirilor universale, pînă în intimitatea elementelor celor mai fine, omul ajunge la rezultatele cele mai neprevăzute și mai uimitoare. In atomii cei prizăriți el vede prima închegare a lumii din protilul fără formă universal și tot din atomi vede pornind impulsiunile energetice cari agită masele materiale, cari aprind flacăra vieții, cari schimbă aspectele lumii vizibile și invizibile și cari hotărăsc chiar de evoluția întregului Univers. Vede că tot rostul lumii apropiate și tot înțelesul vieții pămîntești trebuește căutat în infinitul mic atomic unde sunt acumulate energii formidabile, unde stau ascunse mistere nebănuite și unde se statornicesc legile complicate ale vieții.

Lumea materială care e trecătoare s'a născut din forțele cosmice, trăește în viforul lor și se va risipi din nou în nemărginire atunci cînd veacul ei va fi împlinit. In lunga evoluție a Cosmosului, noi cei de astăzi suntem doar un punct de trecere care nu seamănă nici cu cele ce au fost, nici cu cele ce vor mai fi; suntem cu alte

cuvinte martorii de o clipă ai filmului ceresc în care se desfăşoară drama cea mare a Creaţiunii şi a exterminării lumilor în trecut şi în viitor.

Drumul spre adevăr este lung, greu şi trece, cum se zice, prin ţara tuturor misterelor şi a tuturor surprizelor. Acest drum noi nu-l vom găsi niciodată dacă îl vom privi numai prin prizma bietului nostru ideal agitat care pune vederea deasupra nemărginirei şi durata deasupra eternităţii şi care nu vede că dincolo de paradisul terestru se întinde pustiul fără de margini al cărui suflu de ghiaţă îl simte abia atunci cînd se prăbuşeşte în imensitatea lui. Reazămul nostru material este o ficţiune, lumea exterioară e o iluzie, avînturile spre ideal o himeră. Acesta e adevărul.

Ştiinţa trecutului zicea că lumea materială e constituită din nişte părticele foarte mici numite *atomi* cari sunt compacte, omogene, indivizibile, indistructibile, mobile şi eterne. Totul în Univers putea să fie vremelnic, trecător ; însuşi astrele şi sistemele gigantice ale cerului au un început, o evoluţie şi prin urmare un sfîrşit, numai atomul singur trebuia să fie etern.

Dincolo de materia cu structură discontinuă se întind *radiaţiunile* cu structură continuă care ondulează în Univers, conform unor legi independente de legile materiei.

Ştiinţa veche era dominată în bună parte de un spirit mistic care regula evenimentele în timp şi în spaţiu şi care hotăra de mai înainte destinul fiecărui lucru şi al fiecărei fiinţe.

Ştiinţa modernă a dărîmat şi apoi a reclădit

totul din temelie, nelăsînd aproape nimic din vechile orînduiri ale structurii cosmice: moleculele puse într'o agitație violentă și perpetuă, atomii desfăcuți în corpuscule electrizate (electroni și nuclee), electronii asvîrliți de pe orbitele lor pentru a produce radiații, nucleele sfărîmate pentru a produce transmutații de elemente, energia concentrată în atomi pentru a închega materia și apoi aruncată în afară pentru a ocoli întreg Universul sub formă granulară discontinuă... iată cîteva din concepțiile revoluționare ale științei actuale care pulverizează și destramă vechile alcătuiri materiale — nu pentru a le complica, ci pentru a le unifica într'un singur substrat universal care se modelează, cum vom vedea, sub toate formele și sub toate denumirile posibile.

Știința cea sobră, cu legile ei neînduplecate, ne tălmăcește că lumea întreagă cu toate aspectele ei nici nu are o realitate profund fizică și că totul este numai o iluzie a imperfecțiunii simțurilor noastre, este adică un miraj al deșertului din Cosmos unde stăpînește o singură entitate perpetuă și indistructibilă, numită *Energia Universală* și care este a toate creatoare și a toate distrugătoare. Materia cea masivă și substanțială e numai o părere amăgitoare, pentru că noi înșine, ca ființe vremelnice, suntem o alcătuire a elementelor nestatornice și un simplu episod al evoluției energiei universale.

MOLECULELE sunt într'o agitație fără răgaz, fiind animate, cum se zice, de o „energie de mișcare" în mod dezordonat și care se manifestă în afară

sub formă de expansibilitate, difuziune, căldură. O moleculă de aer, în condiţiunile normale, se ciocneşte cu vecinele ei de 5 miliarde de ori într'o singură secundă.

Intre agitaţia moleculară şi căldură există o echivalenţă şi chiar o identitate desăvîrşită; aceste două fenomene sunt adică unul şi acelaş lucru. Cînd căldura scade pînă la temperatura de 0° absolut (— 273° Celsius), energia moleculară e complet amorţită, moleculele rămîn imobile, materia e moartă, dar conductibilitatea electrică la această temperatură devine aproape infinită.

Lord Kelvin şi H. Poincaré au extins teoria cinetică a gazelor ultrarificate din vidul maşinelor pneumatice la ansamblul stelelor cari străbat vidurile cereşti, considerînd Calea Lactee, prin analogie, ca fiind formată din stele-molecule depărtate una de alta la distanţe de acelaş ordin de mărime relativă, ca şi moleculele din vidul cel mai înaintat al recipientelor noastre. Ca şi aci, stelele au mişcări libere şi ciocniri rare dar existente.

Am putea zice că mişcarea sorilor cereşti e o mărturie a mişcărilor din intimitatea infinitului mic şi, reciproc, agitările din infinitul mic sunt o oglindire a sborurilor mărețe din ceruri.

Acelaş spirit de guvernare e pretutindeni şi etern. Din nefericire pentru noi, aceiaş spăimîntătoare distanţă e dela limita vederii noastre pînă în profunzimile haosului ceresc, ca şi pînă în profunzimile haosului atomului infim.

ATOMII, constituanţi ai moleculelor, sunt la rîndul lor constituiţi din alte corpuscule şi mai mici,

orînduite în diferite moduri și animate de mișcări de rotație foarte repezi unele în jurul altora. Electronii cari sunt formați din electricitate negativă se învîrtesc foarte repede în jurul nucleului din centrul atomului care este încărcat cu electricitate pozitivă.

Electronii exteriori produc fenomene de cohesiune, reacțiuni chimice, lumină, curent electric, raze X, etc. Nucleele, cari sunt la rîndul lor cu atît mai complexe cu cît ne scoborîm mai jos pe scara greutăților atomice, dau masa și greutatea atomului, fenomenele de radio-activitate și de transmutație, întrunesc cu alte cuvinte întreaga personalitate a atomilor din cari fac parte. Nucleele fiind o alcătuire oarecum forțată de diferite elemente mai simple îngrămădite sub un volum foarte mic, sunt într'o stare de echilibru mai mult sau mai puțin nestabil și tind să se disocieze în acele elemente componente, dînd cunoscutele radiațiuni radio-active *alfa, beta, gama.*

Radio-activitatea e o manifestare a cataclismelor interne produse de exploziile nucleelor cari aruncă cu violență proectile în spațiu cu viteze fantastice. Cu fiecare proectil pe care-l aruncă în afară, materia își pierde ceva din esența ei, din greutatea și din caracteristicele ei și se degradează, scoborîndu-se peste trepte din ce în ce mai inferioare în erarhia radio-activă.

Radio-activitatea, care e proprietatea generală a materiei în diferite grade de intensitate, reprezintă, cum vedem, o dezintegrare gradată a atomilor complexi în alți atomi mai simpli și în e-

nergie care se pune în libertate. Atomii radioactivi trebuie să dispară cu timpul și să se dematerializeze. Ei au o durată de viață anumită.

Un gram de radiu asvîrle cîte 30.000.000.000 particule pe fiecare secundă, timp de 2900 de ani cît durează viața lui, degajînd în acest răstimp o energie de 3.000.000.000 calorii care ar fi suficientă să vaporizeze 100.000.000 litri de apă, sau să ridice cu totul în sus un vapor uriaș de 50.000 tone la 34 m înălțime.

RADIAȚIUNILE. Dincolo de materie și dincolo de sfărămăturile ei se întind radiațiunile cari, potrivit concepțiilor moderne, închiagă Universul în toate formele și aspectele pe cari le vedem.

După demonstrațiile făcute de Max Planck, în 1900, de Einstein, în 1905, ș. a. radiațiunile sunt de structură discontinuă, ca și materia, neputînd fi emise ori absorbite decît în granule elementare numite *quante,* adevărați atomi de energie radiantă.

Granulelor speciale de lumină, li s'au dat denumirea de *fotoni* (1926) și care apoi s'a adoptat pentru toate felurile de radiații.

Undele unei radiații au frecventa ei viteză (egală cu a luminei), dar nu au energie. Fotonii, pilotați de unde, au viteză, energie, masă și greutate. Fotonii transportă prin spațiu energia pe care o cedează atomilor din corpurile peste cari cad, exercitînd o presiune și provocînd o deplasare a electronilor de acolo.

In ciocnirea dintre materie și lumină, zice astro-fizicianul James Jeans, se desfășoară corp la

corp, ca între soldaţii a două armate adversare, atomii materiei deoparte şi fotonii luminii de altă parte. Fotonii împreună cu electronii şi protonii sunt constituanţii discontinui ai architecturii Universului.

Radiaţiunile cari brăzdează spaţiul sunt emise de electronii cari oscilează în cuprinsul sistemelor microscosmice ale atomilor materiali. Cît timp electronul se mişcă regulat pe una din orbitele lui, nu emite radiaţii; dar îndată ce el sare de pe o orbită pe alta, dela exterior spre interior, adică în timpul sguduirilor microscosmice, emite radiaţiuni, pentrucă el pierde 1, 2, 3 sau mai multe quante de energie.

RELAŢIUNILE DINTRE MATERIE ŞI RADIAŢIUNI. In conformitate cu teoria structurii ondulatorii a materiei, întemeiată de către fizicianul francez Louis de Broglie (1923) şi desvoltată apoi matimaticeşte de către Schrödinger, Heisenberg, Born, oriunde există o undă trebuie să existe şi un corpuscul; şi, invers, unde există un corpuscul trebuie să existe şi o undă care-l pilotează.

Razele corpusculare radio-active *alfa* şi *beta* transportă cu ele electroni şi helioni însoţiţi întotdeauna de unde, tot aşa după cum undele electro-magnetice obicinuite sunt însoţite de corpuscule energetice. Dualismul acesta există chiar în particulele interioare materiale din cari pornesc radiaţiunile. Razele *alfa* şi *beta* prezintă în adevăr fenomene de interferenţă şi de difracţie, ca şi razele luminoase sau calorifice.

Undele acestea, zise materiale, cari pilotează

corpusculele sub-atomice (electroni și protoni) chiar înainte de aruncarea lor în spațiu, sunt un fel de unde captive, staționare și stau înghesuite sub aspectul de „masă materială", așa cum îl percepem cu simțurile noastre imperfecte. Fizicianul James Jeans se exprimă în mod plastic, zicînd că materia e un fel de „radiație înghețată".

Energia se concentrează sub formă de materie în anumite regiuni ale spațiilor cerești, iar materia la rîndul ei se dematerializează în energie în alte regiuni, și sub alte condițiuni, făcîndu-se un schimb reciproc. Noțiunile de „masă", „materie", „radiație", „energie", nu numai că se apropie și se ating, dar chiar se identifică, pentru că în realitate sunt unul și acelaș lucru, adică sunt numai aspecte diferite ale energiei. Atomul e un simplu incident în spațiu. Materia e o simplă iluzie amăgitoare a simțurilor noastre imperfecte.

Universul, care este un produs al energiei nestatornice, nu poate sta nici într'o clipă și nici într'un punct al lui nemișcat și încremenit, ci este antrenat într'o prefacere veșnică, și în timp și în spațiu. Materia incandescentă a soarelui și a stelelor se transformă mereu în energie radiantă care se adună în anumite regiuni ale cerului, unde mai tîrziu va lua naștere o *Nebuloasă* generatoare de lumi noui, viitoare. Aci, în cuprinsul nebuloaselor, sub acțiunea radiațiilor continui a cîmpului electric formidabil care se desvoltă și a presiunilor colosale, se produce crearea elementelor chimice materiale și apoi transmutarea acestor elemente

unele în altele, începînd dela cele mai ușoare pînă la cele mai grele.

Protilul fără formă, adunat la început în golurile cerești prin distilarea materiei din astre, se condensează treptat-treptat în substanță haotică, în gaze, în sori, în lumi planetare etc., iar acestea se vor risipi iarăși odată și odată în radiațiuni rătăcitoare ce vor renaște protilul în care se închee, cum vedem, ciclul unei evoluțiuni grandioase, în răstimpul cînd acul dela ceasornicul cel mare al eternității săvîrșește și el o evoluțiune întreagă.

CIRCULAȚIA MATERIEI PE PĂMÂNT. Nu numai elementele macrocosmului circulă și se prefac în infinitul spațiului, cum am arătat, ci însăși materia brută din lumea pămîntească circulă fără încetare în preajma noastră, luînd diferite înfățișări și împlinind diferite roluri. Erupțiile vulcanice, precipitările atmosferice, respirația plantelor, oxidarea metalelor arderea combustibilelor, descompunerea cadavrelor etc., nu sunt decît manifestări ale circulației materiei, care, în neastîmpărul ei, sboară pretutindeni, schimbîndu-și mereu alcătuirea, forma și numele.

OXIGENUL este absorbit din atmosferă de lavele vulcanice topite, pentru a se preface în acizi sau săruri oxigenate ; de hidrogen sau alte emanațiuni gazoase, pentru a forma apa sau alți compuși ; de animale, pentru a respira ; de combustibile, pentru a arde etc.

Toate produsele de oxidare cari rezultă din aceste fenomene sunt purtate din loc în loc de

către elementele deslănțuite ale naturii, îndeplinind diferite roluri, pînă cînd intervin apoi alți factori determinanți cari le redescompun, pentru a-și alege din ele părțile de cari au nevoie și a pune eventual în libertate oxigenul de care nu au nevoie. In special plantele, după ce își rețin carbonul necesar structurii lor, redau atmosferei oxigenul consumat, făcînd astfel posibilă viața noastră pe pămînt.

Pădurile, livezile, grădinele cu pomi și cu flori nu folosesc numai ca să încînte ochiul obosit al muncitorului intelectual sau manual, nici numai să inspire mintea poetului cugetător, ci în primul rînd ne asigură existența și ne înviorează puterile cu acest elixir de viață pe care îl revarsă cu atîta mărinimie în atmosfera înconjurătoare.

CARBONUL constituie piatra fundamentală pe care e clădită întreaga viață organică vegetală și animală. Incepînd dela celula microscopică și pînă la ființa superioară cugetătoare, orice manifestare a vieții sensibile este isvorîtă din complexul vieții intime a atomilor de carbon.

In natură el trece pe rînd dela starea mai simplă de carbon mineral, la starea mai complexă de carbon vegetal; de aci se înalță pînă la treapta cea mai superioară de carbon animal, și în cele din urmă se desface în mod spontan în părți mai simple ce rămîn în pămînt, în apă, sau în atmosferă, adică din nou în regnul mineral din care a plecat.

Din arderile de combustibile în uzine, vapoare, căminuri etc., precum și din respirația animalelor,

rezultă pe fiecare an o cantitate de peste șase miliarde tone de bioxid de carbon care, dacă s'ar menține necontenit, ar viția grav atmosfera și ar face-o improprie vieții. Aerul atmosferic însă este regenerat în bună parte de către plante cari, prin mijlocirea clorofilei și sub influența radiațiunilor solare, săvîrșesc în interiorul celulelor lor cele mai minunate și mai complicate sinteze chimice, fabricîndu-și aldehida formică, glucoza, celuloza, alcaloizii, fibrina, albumina, legumina, și alte substanțe de cari au nevoie, și pun în libertate oxigenul dădător de viață.

Animalele iau dela plante substanțele pe cari acestea le-au fabricat din corpi neorganici simpli ca : $C0_2$, H_20, NH_3 etc., le transformă în alți compuși, potrivit trebuințelor speciale ale organismelor lor, pentru ca apoi să le întoarcă atmosferii, prin ardere și oxidare, din nou sub formă de $C0_2$, H_20, NH_3 etc.

AZOTUL este de cea mai mare importanță pentru viață, căci însăși protoplasma — elementul viu dinamic al vieții — nu poate fi lipsită de azot.

Plantele iau azotul direct din atmosferă și din pămînt și-l transformă în combinațiuni organice. Din plante îl iau animalele erbivore, apoi cele carnivore cari îl supun la prefaceri complicate și numeroase. Animalele îl elimină o parte chiar în timpul vieții sub formă de dejecțiuni de tot felul, iar altă parte după moarte prin descompunerea cadavrelor, redînd pămîntului și atmosferei azotul pierdut, după ce a făcut acelaș imens ocol prin lumea atîtor ființe vegetale și animale și după ce

a dat o largă contribuţie perpetuării speciilor de vieţuitoare cari populează lumea înconjurătoare.

APA are de asemenea o însemnătate covîrşitoare în toate fenomenele vieţii terestre, care de altfel nici nu s'ar putea concepe fără intervenţia acestui factor determinant. Suprimîndu-se apa, s'ar suprima însăşi viaţa.

Primul germen de viaţă, prima celulă vie apărută pe pămînt, s'a născut fără îndoială în apă care alcătuieşte astfel leagănul primei generaţii de vieţuitoare.

Ridicată prin evaporare din mijlocul mărilor, e purtată de vînturi şi de curenţii atmosferici pînă în locurile cele mai depărtate unde este cernută sub formă de picături peste cîmpiile cu roade, peste vîrfurile de munţi ori codri umbroşi, aducînd înviorare, belşug şi bucurie în unele părţi, inundaţii, înecuri şi prăpăd în alte părţi.

Apa isvoarelor şi a rîurilor se reîntoarce repede spre mare, iar acea care circulă prin spicele din lanuri, prin arbori, sau prin vinele fiinţelor vii, nu va zăbovi prea mult pînă cînd va reveni şi ea la făgaşul cel mare din care odată a plecat.

CALCARUL. Apele de ploae iau bioxidul de carbon din atmosferă, îl duc în pămînt unde dizolvă calcarurile sub formă de bicarbonat de calciu. Calcarul din pămînt îl iau plantele, odată cu apa, folosindu-l la constituirea corpului lor, iar din plante îl iau animalele şi omul, pentru a-şi forma scheletele cari apoi, după moarte, redau pămîntului calcarul ce i-a fost luat.

In drumul lor spre mare, apele calcaroase

ale isvoarelor, cînd ies la aer liber depun o parte din calcarul lor pe pietre, pe frunze, pe iarbă, sub formă de tufuri calcaroase, stalagmite-stalactite ; iar ceia ce mai rămîne din calcar merge la mare, unde îl așteaptă alte milioane de consumatori (coralii, foraminifere, melci, scoici, plante aquatice) cari din calciul absorbit își formează scheletele. După moartea acestora, calcarul rămas se adună la fund, unde cu timpul se întărește sub formă de zăcăminte uriașe de cretă în răstimp de mii și milioane de ani.

SCHIMBUL UNIVERSAL. Un schimb universal și perpetuu se săvîrșește, fie între elementele fundamentale ale Cosmosului nemărginit, fie numai între ființele și lucrurile de pe pămîntul nostru cel mărginit.

In cuprinsul Galaxiilor și al Universurilor pierdute în zările spațiului, viața astrelor se desfășoară în aspecte nespus de grandioase, dar totuși analoage cu viața efemeră de pe planeta noastră, pentru că toate au un început, o evoluție și apoi un sfârșit, așa cum cere legea veșniciei.

In elaborarea genezei unei lumi cerești anii și secolele noastre omenești nu prețuesc nimic ; milioanele adăogate la milioane însemnează abia secunde la ceasul cel mare al eternității, în fața căruia mintea bietului om nu mai înțelege nimic. Calculul arată că durata Pămîntului nostru poate ajunge pînă la 2 miliarde de ani, durata Soarelui pînă la 10 trilioane de ani, iar durata Galaxiei noastre (a Căei Lactee) la cel puțin de zece ori atît. Să ne gîndim numai, ce însemnează întreaga

istorie a omenirii pămîntești față de istoria unei lumi cerești oricare ar fi ea? E ca o simplă încrețitură de val pe întinsul unui ocean, și nimic mai mult.

Romanul cel mare al cerului e scris cu mînă măiastră, cu înțelepciune infinită, dar fără cuvintele amăgitoare din micul roman al aventurilor noastre de o zi. Dincolo de umbra noastră pămîntească în imperiul cel fără de nume al puterilor infinite, înțelepciunea e îmbrăcată în haina sombră a unui cer negru din adîncimile căruia privesc ochii de foc ai astrelor; atotputernicia e arătată prin fiorii golului cel fără capăt, iar poruncile de cîrmuire sunt trimise prin glasul tăcerii divine. Numai în măreția unei astfel de evlavii negrăite se poate asculta povestea Vieții Eterne, al cărei înțeles se pierde în însăși imensitatea ei.

Efectul circulației elementelor îl vedem și aci pe Pămînt, în jurul nostru, în fiecare moment și la fiecare pas, căci nimic nu rămîne veșnic și nepremenit. Cu aceleași materii prime se clădește rînd pe rînd, dealungul timpurilor, tot ce există în lume, căci ele se perindează pretutindeni fără clipă de răgaz. Din sfărămăturile unor foste ființe și lucruri se vor reface altele mai tîrziu, după cum în noi cei de astăzi poate fi reîncarnată cîte o părticică din iluștrii cugetători ai omenirii, sau din obscurii strămoși ai cavernelor preistorice.

Molecula de oxigen degajată din ramura unui arbore bătrîn, doborît de povara secolelor pe cari le-a trăit, poate trece în pieptișorul plăpînd al copilașului abia născut care se leagănă sub ramurile

lui. Molecula de bioxid de carbon ieşită din plămînul muribundului care se sbate în spasmuri pe patul lui de durere, poate merge cîţiva paşi mai încolo pentru ca să înflorească o corolă a trandafirului gingaş din grădiniţa care ne farmecă ochiul. Azotul din cadavrele şi din vegetalele intrate în putrezire, îl vom regăsi ca mîine în firicelul de iarbă fragedă, în spicul de grîu, ori într'o legumă oarecare, de unde apoi prin circulaţie îndelungată şi prin nutriment va ajunge în sîngele şi în creerul din care sclipeşte inteligenţa iscoditoare a omului de ştiinţă.

E cu putinţă deci ca în unii dintre noi, în momentul de faţă, să se găsească eventual şi vre-o moleculă din acelea cari au existat odată în lacrimile Mîntuitorului pe cruce, ori în gheţarii erei quaternare cu cari erau în luptă de apărare strămoşii primitivi ai omului.

Din leşurile noastre, nu vor mai rămîne cu timpul decît nişte simple săruri inerte, iar tot ce am numit noi viu, sensibil, gînditor şi sublim, s'a distrus într'o infinitate de moduri şi s'a risipit într'o infinitate de locuri. Ce să mai zicem despre gazele şi vaporii cari ies din furnalele crematoriilor moderne unde flacăra a prefăcut în fum şi în scrum rămăşiţele unei fiinţe omeneşti şi pe cari acum curenţii atmosferici şi furtunile le duc departe, peste mări şi peste ţări, pentru a le depune pe o stîncă, pe o floare, pe un animal oarecare, ori pentru a le împrăştia şi mai departe în înălţimile atmosferii terestre ?!

Privind la picăturile de apă ce le avem îna-

inte, ne gîndim cu melancolie prin cîte mări și văzduhuri nu au fost ele purtate de vînturi, prin cîte fluvii și izvoare subterane nu au fost tîrîte, prin cîte erburi și ființe microscopice sau uriașe nu au circulat în decursul veacurilor vieții terestre, pînă cînd ajunse un moment în paharul de aci, spre a ne potoli setea, se vor risipi iarăși acolo unde mîine le va duce din nou întîmplarea.

In felul acesta elementele chimice cari pătrund peste tot, leagă trecutul cu prezentul și cu viitorul, unifică personalitatea noastră care la toate viețuitoarele este de aceeași proveniență și ne face încă odată dovada că existența noastră nu este decît o mică parte constitutivă a existenței planetei terestre, tot așa după cum frunzele unui arbore sunt numai un episod trecător al vieții lui.

Dacă considerăm chiar viața de ordinul cel mai înalt, adică ființa umană cugetătoare și idealistă, constatăm că nu cuprinde în substratul ei material, în carne și oase, nici măcar un singur atom care să nu se găsească și dincolo în lumea minerală, între cele 92 de specii de atomi cunoscute în chimie și care să nu ia parte la mersul circular al materiei.

Forța, mișcarea, viața, sănătatea, gîndirea și toate manifestările dinamice ale vieții stau în atomi și în gruparea lor, așa în cît în ultimă analiză totul se reduce la un complex de fenomene fizice și chimice, dincolo de cari plutește haosul elementelor rătăcitoare și nedefinite.

CONCLUZII. Din cele spuse pînă acum, constatăm că numai forțele cele uriașe ale Naturii

sunt în stare să pună în mişcare elementele ei, adică să deslănţuiască uraganele, fulgerele, potopurile, erupţiile vulcanice, cutremurile; să sfarme alcătuirile străvechi şi să le pulverizeze în elemente rătăcitoare, să perindeze pe dinaintea noastră materialul brut scos din măruntaele Pămîntului, din adîncul mărilor sau din înălţimile stratosferice şi să le arunce prin locurile cele mai depărtate ale globului; numai ele, în sfîrşit, din vestigiile lucrurilor vremelnice pot urzi alte vieţi trecătoare, perpetuînd dealungul vremilor speciile de fiinţe şi de lucruri, aşa cum le vedem în jurul nostru.

Materia circulă, lucrurile şi fiinţele dispar, aştrii se transformă, Universul evoluează, natura îşi distruge opera ei însăşi, pentru a o reface apoi mereu cu aceleaşi elemente şi după aceleaşi legi.

Energia împreună cu timpul! iată entităţile fundamentale ale Universului, cari sfarmă şi distrug totul, cari smulg dela făptura vie elementele alcătuitoare şi le aruncă în gura morţii; dar moartea nu păstrează nimic pentru ea, ci numai goneşte şi risipeşte aceste elemente, pentru a le reuni apoi cine ştie unde şi cine ştie cînd sub o altă înjghebare, sub o altă formă şi apoi sub un alt nume.

Moartea, la drept vorbind, nu e decît un agent de deplasare al vieţii, pe care o poartă din loc în loc, reînviind-o de nenumărate ori din ruinele altor fiinţe şi lucruri cari pier.

Moartea, în concepţia rigidă a ştiinţei, nu în-

seamnă repaosul, ci primenirea eternă a elementelor; iar viața propriu zisă înseamnă cîteva clipe de lumină rupte din eternitate.

Lumina orbitoare a gîndirii și imaginației e numai un scurt episod între două eternități ale morții; e o fulgerătură de lumină în mijlocul unei nopți fără de sfîrșit, dar... această fulgerătură este pentru noi totul. In această scurtă sclipire avem totuși vremea să înțelegem că viața însuflețită însamnă științificește sbuciumul suprem al materiei supra-active ridicat pînă la culmile spirituale, dar care repede - repede va fi potolit din nou de către Moarte — stăpîna eternă din sînul căreia viața a răsărit.

Dar jocul acesta alternativ între elementele restrînse de pe Pămînt va trebui să înceteze și el odată, pentru ca la sfîrșitul lui să înceapă un altul cu mult mai măreț între elementele cosmice cari stăpînesc direct lumea noastră.

Va veni vremea cînd Soarele îmbătrînit își va stinge strălucirea de pe cer și odată cu ea se va stinge și viața tuturor planetelor cari vor rămîne scufundate în liniștea și în întunericul cel mai adînc.

Pămîntul, cimitir al gloriei, pasiunei, poesiei, egoismului, urii, al tuturor patimilor și virtuților, va alerga încă multă vreme prin paraginele spațiului, fără viață pe el, dar și fără nădejdea de a mai ieși vreodată din noaptea fără capăt în care se va fi scufundat.

Mai tîrziu, însuși acest bulgăre înghețat, purtător de amintiri ale unei omeniri dispărute, se

va destrăma în pulbere cosmică, în vîrtejuri nemateriale cari se vor dizolva fără urmă în nemărginirea cerească. Nu va rămîne nici un semn că am existat vreodată, după cum nici noi cei de astăzi nu avem vre-un semn despre existența altor înaintași cari au dispărut dealungul timpurilor trecute din spațiul infinit.

Să luăm deci aminte că trenul cel rapid al vieții, în goana lui vertiginoasă, ne poartă zilele și făptura numai în luminișul cuprins între cele două imense tuneluri cari limitează viața la cele două capete ale ei: acel dela naștere prin care am apărut în lumina conștiinței, și acel dela sfîrșit prin care intrăm în întunericul mormîntului. Trupul sfărîmicios e ca o umbră, viața e ca un vis al acestei umbre. La socoteala pe care vom face-o în ziua cea din urmă a vieții, vom scrie și noi pe fila cea din urmă din cartea ei că toată truda în lumea aceasta ne-a fost ca visul unei umbre, și că noi înșine am trecut prin lume ca umbra unui vis.

SUFLETUL CLASIC ÎN POEZIA ROMÎNĂ

Dacă aruncăm o privire cît de fugară asupra desvoltării marilor literaturi apusene, ne dăm seama că de cîte ori una din aceste literaturi a ajuns la o epocă de înflorire, acest apogeu corespunde mai întotdeauna cu o fecundare a spiritului național respectiv prin o nouă întinerire, prin o viață nouă a clasicismului greco-latin. Așa s'a întîmplat cu toate literaturile începînd cu cea italiană încă din quatrocento, trecînd apoi în Franța, Spania, Anglia și sfîrșind cu Germania. Acest fenomen al Renașterei, adică al *umanismului* cu tot ceea ce implică în sine acest termen de forță vie și creatoare, e de o importanță capitală pentru desvoltarea spiritului literar și pentru destinele poeziei europene. Poezia de atunci, cu aceeași frenezie cu care marii navigatori priveau de pe prora caravelelor profilîndu-se în zare continente noi, descoperea și ea tărîmul minunat al sufletului antic. Pe harta spirituală a Europei întunecată de umbrele Evului Mediu își înscriu iar numele nepieritoare: Homer și Platon, Virgiliu și Horațiu. Din conjuncția acestor astre fixe cu destinul planetelor fiecărei națiuni — s'a putut statornici perihelia

vecinică, curba clasică a fiecărei literaturi. S'a putut înlocui astfel hazardul dibuirilor individuale cu legile unei tradiții colective, naționale. De acuma clasicismul greco-latin, prin altoire și transfuziune de spirit, naște un clasicism nou: italian, francez, spaniol, englez sau german, după țară, neam și grai; școli clasice înrudite între ele cum sunt copiii aceleași mame, crescuți în împrejurări diferite. Fenomenul Renașterei, adică adăparea la un singur izvor de inspirație și adoptarea unor aceleași forme literare, a tuturor literaturilor din apus, fiice dealtmintrelea a unei aceleași biserici catolice universale — contribuie, cum au contribuit în Evul Mediu Papalitatea și limba latină comună, să dea oarecum o unitate spirituală, cel puțin în felul ei de a se desvolta, poeziei și literaturii din Occidentul european.

Poporul romîn prin așezarea lui geografică, prin legea ortodoxă de care se ține, prin toate vicisitudinele istoriei sale, a fost scos din cercul firesc al Renașterei, la care Polonii sau Maghiarii chiar au participat într'o măsură destul de importantă grație religiei catolice și întrebuințărei limbei latine în Biserică și dregătoriile Statului. Această izolare a noastră în Evul Mediu bizantin și slav — o repetăm și aici — pînă tîrziu, pînă în sec. al XVIII-lea la venirea lui Maior, Micu și Șincai în Ardeal, pînă mult după 1821 la isbucnirea mișcării romantice, adevărata noastră renaștere națională, în Principate — a fost hotărîtoare, din nefericire în sens negativ, pentru destinele noastre literare. Lipsa la noi a Renașterei, a unei împăr-

tăşiri cu sufletul antic, cu clasicismul greco-latin, a avut ca urmare firească amorţirea întregei noastre culturi pînă în secolul al XIX-lea în tiparele medievale ale cărţilor bisericeşti, sau ale chronicelor istorice. Ne-a lipsit astfel putinţa unui „secol de aur", unei epoci clasice romîneşti. Pierdere ireparabilă, căci nu e vorba aici de împrumutarea întotdeauna posibilă, a unei technice materiale, ci de recîştigarea spirituală a trei veacuri sufleteşti rămase în părăsire.

Ar fi totuşi nedrept să nu relevăm — fugar şi ca jalon pentru desvoltarea de mai tîrziu — chiar din secolul al XVI-lea, unele înrîuriri ale spiritului clasic în ţările noastre. In domeniul acesta nu există încă la noi studii temeinice, făcute cu toată rigoarea ştiinţifică necesară, aşa cum aflăm în literaturile apusene pentru fiecare autor în parte. Numai după atari studii migăloase se va putea întreprinde vaste sinteze şi caracterizări care astăzi, din lipsă de material documentar, riscă uşor să fie hazardate ca premize şi eronate în concluzii.

Imi fac o plăcere să citez totuşi pentru acei cari poate ar dori să adîncească puţin problema, cartea D-lui Profesor Cezar Papacostea : *Filozofia antică în opera lui Eminescu,* în care sunt studiate temeinic şi pe rînd mai întîi înrîuririle orientale (Egipetul şi India), apoi înrîurirea greacă (Mitologia şi Filozofia) — precum şi documentatul studiu al D-lui Prof. D. Caracostea : *Isvoarele lui Gh. Asachi,* unde un capitol întreg e consacrat isvoarelor clasice din care s'a inspirat poezia lui Asachi. O încercare de îmbrăţişare mai generală

a subiectului ne-a dat D-l Nicolae Sulica, profesor într'un liceu din Ardeal. Lucrarea d-sale, plină de merite, intitulată: *Clasicismul greco-roman și literatura noastră* (In special Eminescu; Tg.-Mureș, 1930) pe lîngă afirmări de influențe foarte contestabile și chiar eronate, pe lîngă o disproporție vădită în spațiul rezervat diferiților autori, pe lîngă ignorarea totală și cu nimic justificată a lui Duiliu Zamfirescu, poet clasic prin definiție și adînc influențat de literatura antică, aduce foarte mult material util, adesea indispensabil, și rămîne astfel pînă la noi publicări, singura călăuză ce posedăm în această direcție.

Această prea scurtă, din nefericire, bibliografie fiind lichidată, mai țin — înainte de a intra mai adînc în subiect — să vă spun și părerea D-lui Prof. N. Iorga, expusă în *Istoria Literaturii romîne* (București, 1929). D-sa pretinde că dacă n'am cunoscut Renașterea „pe vremea cînd era o mișcare înoitoare pe toate terenurile", am fi cunoscut-o totuș în faza ei din urmă „în care ea devenise rece, înțepenită prin formule pedante de școală". D-sa regretă că prăbușirea lui Despot-Vodă — acel extraordinar aventurier încoronat, om al Renașterei occidentale, fost student în Medicină la Montpellier, poet laureat și istoriograf al lui Carol Quintul, Despot-Vodă care înființase o școală latinească la Cotnari cu învățați aduși din Apus — a zădărnicit o înflorire a Renașterii în Moldova. Credem că d-l Iorga exagerează dealtminteri rolul cultural al acestui condotier care, străin de neam, n'ar fi putut avea nici legătura

aceea de suflet cu ţara, necesară pentru crearea unei atare mişcări.

Dacă exceptăm cîţiva preoţi din Ardeal cu şcoală şi carte latinească, aşa cum era pe la 1570 Dascălul Oprea din Braşov, trebue să adăstăm pînă la cronicari ca să găsim urme de cultură clasică mai sistematică. Dintre cronicari, pomenim în special pe cei moldoveni (din cauza înrîuririi umanismului vecin polonez) şi dintre aceştia mai ales pe Grigore Ureche.

„Ureche — scrie D-l Prof. Iorga, pe care îl citez pentru frumoasa caracterizare ce o face cu acest prilej — este un om de stil latin. Nu are decît să deschidă cineva orice pagină din cronica lui, pentru ca să simtă imediat modelul, care i-a stat de faţă. El nu se încurcă în amănunte; esprimarea lui este întotdeauna sigură şi dreaptă: se vede disciplina admirabilă în care Ureche îşi făcuse învăţătura. Astfel în descrierea dela Baia se distinge stilul arhaic, fraza latină lungă cu bucăţile intercalate, frămîntarea acea de stil, care vine dintr'o lungă experienţă seculară a scrisului din marele literaturi ale lumii. Aici este ceva care leagă logic toate elementele frazei găsind în gramatică tot ce trebue pentru a pune împreună şi a confunda multiplele elemente într'un singur bloc de structură latină".

Alături de Grigore Ureche, care întrebuinţează „cu o îngrijită cumpănire toate mijloacele retoricei latine", trebue citaţi în a doua jumătate a secolului al XVII-lea Constantin Cantacuzino, în Muntenia, şi Miron Costin, în Moldova, amîndoi

înrîuriţi de cultura clasică, dar indirect prin şcolile italiene pentru primul din ei, prin şcolile polone pentru al doilea. In ce priveşte Dimitrie Cantemir, el a posedat bine limba grecească, dar şi mai bine pe cea latină, în care a scris celebra lui descriere geografică şi istorică a Moldovei, intitulată: *Descriptio Moldaviae*. Spirit superior şi de o vastă erudiţie, acest strălucit umanist ca lărgime de orizont intelectual, nu a fost din nefericire şi un meşter al stilului clasic. Perioadele sale prea lungi, greoaie şi încărcate, sunt mai mult „o decalcare artificială" decît o recreare a perioadelor latine.

Mai norocoşi în strădania lor de a crea un stil literar, după un model clasic, limbei noastre, rămîn în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea scriitorii bisericeşti din Principate. Ei ne-au dat cîteva admirabile traduceri din greceşte, precum şi cîteva tratate teologice după modelul literaturii bizantine. Cu un veac şi mai bine înainte, un boier moldovean — poate Eustratie Logofătul — făcuse în 1645, atunci cînd nicăeri în Europa nu se dăduse încă o traducere complectă a istoriei lui Herodot, o astfel de tălmăcire de o rară exactitate şi frumuseţe a limbei. Această traducere descoperită de D-l Iorga la mînăstirea Coşula, a fost publicată în 1909 la Vălenii-de-Munte.

Iată tot inventarul, destul de sărac, al literaturii noastre vechi în ce priveşte influenţa clasică. Am ajuns la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd se ivesc pe orizontul nostru literar cu şcoala latinistă din Ardeal, cu Samuil Klein (Micu), cu Gheorghe

Şincai şi cu Petru Maior, zorii unor vremuri noui. Aceşti eruditi patrioţi, graţie contactului cu clasicismul latin şi cu Roma eternă a lui Traian, reiau cu alte mijloace istorice şi filologice, teoriile asupra latinităţii neamului şi limbei noastre, precum şi a unităţii etnice a tuturor Romînilor de pe cuprinsul Daciei de odinioară, expuse, adesea naiv şi stîngaci, de cronicari, de un Ureche, de un Miron Costin, şi mai savant de Dimitrie Cantemir însuşi.

Dar din lipsă de simţ artistic şi de bun simţ filologic, latiniştii nu reuşesc în tendinţa lor de a latiniza limba literară — mulţumindu-se să ne dea o limbă păsărească, artificială şi bizară, improprie cu totul creaţiunei poetice: Alecsandri şi Odobescu trebuiau mai tîrziu să ridiculizeze pe dreptate această încercare nereuşită de siluire a limbei strămoşeşti. Adevărata influenţă a sufletului clasic trebue căutată nu în limba deformată după criterii romantice a latiniştilor, ci în opera lor mare şi durabilă: întărirea conştiinţei noastre naţionale prin dovada originei noastre romane. Redînd mîndria unei strălucite obîrşii, unui neam oropsit de iobagi — au făcut, după modelul eroismul roman, pe terenul etic ce n'au putut înfăptui pe terenul estetic.

Să ne fie suficient aici să pomenim gustul poeţilor contemporani din Ardeal, pentru literatura latină clasică. Astfel, Vasile Aron traduce primele opt cărţi ale *Eneidei* lui Virgiliu şi prelucrează în legenda lui Pyram şi Thisbe, Echo şi Narcis, după *Metamorfozele* lui Ovidiu. Poemul său didactic

Anul mănos e tot o prelucrare, de astă dată a *Georgicelor* lui Virgiliu. Ioan Barac ne-a dat și el prelucrări a *Odiseei* lui Homer și a *Metamorfozelor* lui Ovidiu. Cel mai artist însă dintre ei, înzestrat și cu o temeinică educație clasică, Budai-Deleanu reușește să ne înfățișeze prima și cea mai reușită pînă azi încercare de epopee eroicomică în limba romînă, acea *Țiganiadă,* a cărui text definitiv și complect n'a fost publicat de către D-l Gh. Cardaș decît în 1925.

In *Țiganiada,* urmînd de aproape tehnica epică a lui Homer și Virgiliu, atît de bine cunoscută lui, Budai-Deleanu nu cade în greșala creării unei limbi latinizante și falșe, ci caută în graiul popular isvorul viu al expresiei poetice.

Astfel, clasicismul greco-latin departe de a strica poeziei, îi dă miez și formă. Dacă stilul compoziției lui Budai-Deleanu e inspirat de poemele homerice sau de *Eneida,* satira decadenței contemporane pusă în *Țiganiada* ca antiteză față de epoca plină de glorie a lui Vlad-Țepeș (aici o comparație cu Satira lui Eminescu ar fi interesantă, de n'ar risca să ne ducă prea departe) ne apropie de Horațiu, care și el se adresează în odele sale tinerimei romane cu îndemnul să se inspire de tradiția slavei strămoșești. Acestei tinerimi, Horațiu într'o epistolă i se adresează cu următoarele epitete :

„Suntem întocmai ca și stricații pețitori ai Penelopei și derbedeii din jurul lui Antinous ; o tinerime, care nu-și vede decît propria-i piele, mai mult decît ar fi cu cale și care-și găsește plăce-

rea esclusiv în a dormi pînă la amiazi şi în a-şi alunga somnolenţa la sunetul lirei".

Iată acum şi textul lui Budai-Deleanu (Ed. Cardaş, 1925, pg. 234, 36, 37):

Oh! căruntă veche cinstită!
Unde-s a tale sînte tocmele?...
Ce urgie acum lumea întărîtă
Ş'o ineacă întru cel noian de rele?
Perit-au credinţa cea bătrînă!
Ah! lume întoartă, vreme păgînă!

Au doar moleaţa de acum junie,
Ce n'au învăţat altă nimică
Făr'a vîna după libovie,
A căuta la sabie cu frică,
Pe divan a trîndăvi cu lene
Ş'a căsca gurile prin dughene...

A să împodobi cu gingăşie
Mai aleasă decît o femeie,
A-şi răpune în cărţi toată avuţie:
Intr'această faptele se încheie,
A coconaşilor cilibii
A patrii noastre de-acum fii!

Alta era junia romînă
Pe vremea lui Vlad Vodă, ce frînsă
Tabăra lui Mahomed păgînă
Cu vărtute şi în bătaie adinsă
Dar au pierit acea voinicie
Şi tu gemi, supusă Muntenie!..

Rămasă multă vreme manuscrisă, neputînd crea astfel lipsită de rezonanţa publicului, un curent literar, încercarea atît de înaltă ca ţel a lui

Budai-Deleanu nu reuşi să-şi dea roadele fireşti. Limba literară a vremii nu era dealminteri destul de formată pentru un poem de atare anvergură.

Intr'un studiu documentat pe care vi l-am citat, D-l Prof. D. Caracostea ne indică isvoarele clasice ale lui Gh. Asachi.

Găsim la Asachi reminiscenţe şi împrumuturi din Homer, Eschil şi Scfocle, iar dintre scriitorii latini din Virgiliu, Ovidiu, Marţial, şi în special Horaţiu, care i-a servit nu numai de călăuză în concepţiile sale despre menirea poeziei (arta poetică), ci şi ca îmbelşugat isvor de inspiraţie. Din nefericire Asachi a venit la o epocă în care limba poetică nu era încă destul de formată, ca această cultură clasică să poată da roadele aşteptate şi mai ales, ca să poată fi apreciată de contemporani, creînd un curent larg literar în această direcţie, care era cea adevărată şi singura firească pentru noi Romînii.

Dacă nu v'am vorbit de poezia de inspiraţie neo-anacreontică atît de dulceagă a unor poeţi ca primii Văcăreşti, sau Conachi, am făcut-o cu tot dinadinsul, căci deşi „stihurile" lor sunt pline de aluziuni mitologice, ele sunt, cum spune francezul: „de seconde main", şi doar oglindirea pală a literaturii neo-elene a epocei, ea însăşi complect lipsită de originalitate. Putem deci, fără nici o pagubă pentru spiritul clasic, să ignorăm ceea ce nu e decît imitarea unei imitaţii.

Dar cred că e bine să pomenim aici pe Iancu Văcărescu, acel poet care cel dintîiu introduce — înainte de Heliade, Cîrlova şi Alexandrescu, deşi

într'o limbă rămasă adesea veche și stîngace — preocupări poetice de un ordin înalt și adesea un metru și un ritm, în versul său, neașteptat de modern. Astfel, întrebuințează cel dintîiu cu mult înainte de Eminescu: versul și strofa *Luceafărului* care ne-am obișnuit greșit s'o considerăm pur eminesciană. Văcărescu era un italienizant distins și cunoștea bine limba germană și franceză; dar a avut și o educație clasică destul de adîncă, spre a-l face să scrie cu un sentiment de evlavie față de antichitatea ce ne mișcă încă și azi, cu toată stîngăcia lor, versuri ca acestea, adresate Romei:

Privind ce jalnic pieiră toate,
Nimeni căderea-i să crează poate
Și de stă Roma de azi dovadă,
Duh nu măsoară a Romei pradă.

De stau zidirile-i tot mărețe,
Unde Maeștrii vin mult să'nvețe,
De vin aicea mulți să se'nchine
La-acel ce-a Raiului cheie ține,

Circul, Sfînt Petru și Capitolul,
Mai mult deșartă al Romei golul!!
Vezi cu simțire înfiorată,
Mai mult în Roma, Roma uitată!
(„Roma cum este").

Sau evocarea „Romei cum era", cum își intitulează Văcărescu altă poezie, esclamînd:

Suflet avea Italia în latinele mușcele
Car'însufla Eroilor mari fapte ca acele.
Coriolan, fiu bunule! zmerite Cincinate!
Ciceron! Caton! Cesare! o Tite! o Traiane!

care în vremea de atunci, și în stadiul de desvoltare literară modestă a epocei, însemna ceva și de care, cu toată stîngăcia aproape hazlie a expresiei, trebue să ținem seama și acuma ca prețuire a sufletului antic.

Dar valul romantic, care se revărsase în Apus și de acuma creștea și în literatura noastră, trebuia pentru cîtva timp să îndrume spre poezia franceză de atunci, spre Lamartine și Hugo și, prin intermediarul acestei poezii, spre Byron, interesul nostru literar. Influența clasicismului greco-latin suferă astfel o eclipsă de cîteva decenii.

Am arătat, pe vremuri, într'o prelegere publicată apoi sub formă de studiu, care au fost caracterele adevărate și meritele mișcării romantice în poezia romînă: cum această mișcare de fapt a fost o renaștere, desrobirea sufletului și graiului nostru prin dubla influență a literaturii franceze și a spiritului ei de libertate, pe de o parte; și pe de alta, a poeziei populare romîne redate de Alecsandri conștiinței literare a neamului său. Romantismul romîn — și faptul merită să fie relevat aici — tocmai fiindcă a fost în mare parte o mișcare de eliberare națională, a urmărit crearea unui suflet unitar romîn și a visat o singură patrie pentru toți fiii Daciei. Destul să reamintesc *Istoria lui Mihaiu Viteazul* a lui Bălcescu. Era firesc deci ca poeții epocii să preamărească pe Traian și virtuțile romane, nu în spiritul unei influențe sau admirații clasice — ci tocmai, invers, din patriotism romantic și romînesc. Așa, unele figuri romane: Traian, cuceritorul Daciei și colo-

nizatorul ei; sau mai tîrziu Ovidiu exilat pe țărmurile noastre au devenit eroii romantici ai poeziei romîne.

Nu cred inutil totuș să menționez că un Heliade-Rădulescu, bunăoară, pe lîngă traducerile sale din Lamartine, Byron sau Dante, a tradus din Horațiu și din Sappho și a scris despre Homer. Ar fi interesant, socot, un studiu serios care după cîte știu nu s'a făcut, despre isvoarele clasice ale unora din poeziile sale.

Dar cu ajutorul *Sburătorului* părăsim de acum anii de pregătire a poeziei romîne, ca să pășim în epoca de realizări adevărate, în care nu mai suntem obligați să judecăm pe autori în funcția intențiilor bune și a vitregiei vremurilor, adică din punct de vedere etic, ci ne fixăm judecata după criterii pur estetice, considerînd numai valoarea artistică a operei în sine.

Am ajuns la epoca *Junimei*, a acelei mari „forțe regulatoare și îndrumătoare a tinerei noastre poezii". Societatea literară din Iași începînd cu inspiratorul — ași îndrăzni să spun: dictatorul ei spiritual, Titu Maiorescu, numără mulți membri pătrunși de o temeinică și serioasă cultură clasică, agonisită la studiile făcute în Germania, unde disciplina învățămîntului filologiei clasice luase pe atunci o importanță deosebită cu totul. Dacă din cercul *Junimei* doar un poet ca Anton Naum a scris sub influența directă a clasicismului grecoroman, toată doctrina estetică a lui Maiorescu avea de fapt la baza ei opera marilor poeți clasici latini (Virgiliu și Horațiu) și a celor doi mari clasici

moderni germani: Goethe şi Schiller. Această doctrină estetică a lui Maiorescu nu e decît în mare parte repetarea şi adaptarea la poezia romînă a principiilor de estetică ale şcoalei literare latine din aşa numitul secol de aur al clasicismului romîn. Aceste principii generale întregei şcoli fuseseră codificate în scrisoarea a III-a din cartea a II-a (aşa numita *Arta Poetică*) de către Horaţiu. Criticul romîn, urmînd pilda poetului latin, cere şi el opere perfecte şi definitive aşa cum le-a produs canonul clasic, şi combate cu înverşunare poeţii de duzină, fără talent şi cultură care invadaseră arena literară în detrimentul gustului public; în numele acestui canon clasic Maiorescu a combătut, ridiculizînd-o muşcător, limba „latinizantă" şi greoaie a poeţilor ardeleni şi dibuirile patriotarde şi pretenţioase ale atîtor nechemaţi. Printr'aceasta a permis afirmarea talentelor adevărate, consacrarea definitivă ca poet clasic romîn a lui Alecsandri, care scrie tocmai atunci „pastelurile" şi în acelaş timp înălţarea şi preţuirea poeziei lui Eminescu. Şi Alecsandri, şi Eminescu depăşesc cu mult *Junimea;* dar critica junimistă le-a netezit calea şi le-a luminat-o prin ridicarea acelui ideal clasic, împrumutat — în parte prin intermediarul german — epocei de înflorire a literilor latine.

Din toţi poeţii romîni, cu siguranţă Vasile Alecsandri e acela care se apropie mai mult în opera sa (mă gîndesc mai ales la *Pasteluri*) de idealul de artă greco-latin, de canonul poetic clasic. Simplicitate, măsură, armonie sufletească, echilibru perfect între fond şi formă, claritate şi

acel optimism sănătos care domină viața fiindcă o înțelege, trăind-o deplin — iată caracterizările fundamentale ale poeziei din *Pastelurile* lui Alecsandri. Să mai adăogăm o distincție de patrician — adică o nobleță naturală, boierească și răzășească în acelaș timp, fiindcă e adînc înrădăcinată, ca un copac viu, în pămîntul țării — și acel caracter de obiectivitate desăvîrșită, proprie poetului rustic, dușman al abstracțiilor goale, străin și de patimile dar și de otrava intelectuală a orașului, străin pe moșia lui, legîndu-și traiul și inspirația de ritmul etern al anotimpurilor; acest poet nu pierde din vedere constelațiile cerului, dar nici nu uită să observe cea mai umilă gîză, firul cel mai mic de iarbă. Viziune largă și exactă în acelaș timp; sentimente generale, dar adînc trăite personal; priveliști despicate atît de bine cu ochiul, încît nu mai păstrează în versul definitiv al poetului decît atmosfera care le face universale cu individualizarea unei singure trăsături. Definind astfel poezia lui Alecsandri, și vorbim de cea nemuritoare din *Pasteluri*, fără să vrem citām înseși însușirile poeziei clasice. Și e un adînc adevăr în anecdota povestită de D-ra Elena Văcărescu, care spunea că prezentînd pe Alecsandri lui Leconte de Lisle, celebrul șef al Parnassienilor francezi și în acelaș timp savantul traducător al lui Homer și al tragicilor elini, el ar fi exclamat: „Dar uitaseși, să-mi spui că voiai să-mi prezinți pe Virgiliu"!

Sunt, într'adevăr, între autorul *Bucolicelor* și *Georgicelor* pe de o parte și autorul *Pastelurilor* pe de alta, asemănări ce nu provin dintr'o influ-

enţă de cărţi cetite, sau de texte migălos cercetate, ci dintr'o realitate mult mai adîncă. Şi Latinul şi Romînul şi-au hrănit versul pe aceleaşi plaiuri şi le-au adăpat la aceleaşi isvoare. Natura rustică, peisajul cîmpenesc, cercul nesfîrşit al anotimpurilor, legendele străvechi spuse din fluer păstoresc „sub tegmine fagi" (la umbră de fag), sau povestite în serile posomorîte şi lungi de iarnă „la gura sobei", muncile cîmpului: aratul, semănatul, cositul, secera, obiceiurile din bătrîni la sărbătorile pămîntului, iată temele comune poeziei lui Virgiliu şi poeziei lui Alecsandri. Ele — să adăugăm şi temperamentul atît de mediteranean al omului dela Mirceşti — trebuiau să producă o poezie înrudită.

Ca să dovedesc acest lucru, ca să vă arăt cum poezia lui Alecsandri prin cunoaşterea în amănunt a vieţii dela ţară, a vieţii atît de patriarhale încă, pe la 1870, din Mirceşti, prin farmecul de rusticitate autentică, pe alocurea chiar aproape technică în pasteluri, ca: *Plugurile, Secerişul, Cositul* — aminteşte cîteodată cele mai bune pagini ale *Georgicelor*, vă voi ceti mai întăi, în frumoasa tălmăcire a lui Coşbuc, cîteva rînduri de Virgiliu luate din Cartea I-a (Agricultura), cărora le voi face să urmeze versurile lui Alecsandri pe aceeaşi temă, din *Pasteluri*.

Citez pe Virgiliu:

Prierul nou cînd munţilor suri le topeşte'ngheţata
Apă, şi'n vîntul de-Apus, muiat se deschide pămîntul,
Chiar de pe-atunci să'nceapă la plug să-mi geamă
de muncă

Boii, şi-adîncul brăzdar lucească'n tărîmul ce-l scurmă.

Iată acum prima strofă din *Plugurile* lui Alecsandri :

Noroc bun!.. Pe cîmpul neted ies Romînii cu-a lor pluguri!
Boi plăvani în cîte şese trag, se opintesc în juguri.
Braţul gol apasă'n coarne; ferul tae brazde lungi
Ce se'nşiră'n bătătură ca lucioase negre dungi.

Sper că demonstrarea mea poetică v'a convins.

Dar dacă — am văzut-o — prin *Pasteluri* Alecsandri se apropie mai mult de Virgiliu, prin filozofia vieţii şi prin poezia din cele două drame în versuri ale bătrîneţii sale: *Ovidiu* şi mai ales *Fîntîna Blanduziei* (corect ar fi trebuit: *Fîntîna Banduziei,* după celebrul isvor cîntat de Horaţiu: *Fons Bandusiae),* aici se adevereşte frate cu poetul *Odelor* şi al *Epodelor.* Dealtminteri cu Horaţiu s'a indentificat într'atîta poetul nostru, încît în *Fîntîna Blanduziei,* prin gura lui Horaţiu bătrîn, ne vorbeşte Alecsandri însuşi, ajuns la culmea înzăpezită dar strălucitoare şi senină a vieţii şi artei sale.

Horaţiu:

Postum, eşti încă tînăr şi inima-ţi tot sburdă.
La glasul Afroditei a mea acum e surdă.
Tu eşti de-abia în floare, eu sunt cu capul sur,
Retras din tinereţe sub cortu-mi la Tibur.
Am fost şi eu pe marea iubirei furtunoase
Ş'abia din ea scăpat-am... udat pînă la oase!..

E timp să las la alţii de soiul lui Postum
Să schimbe în tămîe a patimilor fum
Şi pe altarul Gnidei la Venus s'o închine
In dor ca să atragă zîmbirile-i divine.
Cît pentru mine zioa-mi o văd spre asfinţit,
Sub valul vieţii focul se stinge potolit.

şi într'alt pasagiu şi mai caracteristic pentru filozofia horaţiană a lui Alecsandri, luat tot din aceeaş piesă :

Eu umplu a mea cupă cu vinul din amforă
Ş'o'nchin, făcînd libaţii, la vesela Auroră,
Culcat pe iarba verde, aproape de-un isvor
Ce-mi fură ochii, gîndul în cursul său uşor.
Atunce, la răcoare, gustînd o pace dulce
Chem muza drăgălaşă pe braţe-mi să se culce
Şi'ncoronat pe frunte cu foi de trandafiri
Văd hore vii de Nimfe, de Fauni, de Satiri...

Critica romînă, după umila mea părere, s'a ocupat în anii din urmă poate cam mult de Eminescu, neglijînd pe nedrept pe Alecsandri.

Inălţarei, justificate, a lui Eminescu a coincidat o egală şi nedreaptă micşorare nu numai a poeziei lui Alecsandri (bine înţeles, nu mă gîndesc la *Doine, Lăcrămioare, Mărgăritărele* şi nici la *Ostaşii noştri),* dar şi a întregei concepţii de artă clasică şi de tradiţie romînească ce reprezintă.

E păcat, căci oricît de mare, de genială ar fi poezia lui Eminescu — poezia lui Alecsandri inferioară ca potenţial poetic şi uman, o egalează poate prin expresie în *Pasteluri* şi desigur prin atitudinea generoasă a artei sale, prin clasi-

cismul ei înăscut. Alecsandri, care toată tinereţea şi-a închinat-o romantismului francez, rămîne — orice-ar face el — cel mai desăvîrşit clasic al nostru; pe cînd Eminescu — care a cunoscut, vom vedea-o pe dată, infinit mai bine opera clasicilor greco-latini, care a fost influenţat de dînşii — nu ca Alecsandri, prin analogia temperamentului şi a subiectului, ci direct: prin filiaţiunea spirituală a gîndirii şi a stilului — rămîne, chiar în formele sale clasice, cel din urmă mare reprezentant al romantismului european. Acest romantism congenital ni-l mărturiseşte foarte clar Eminescu singur în poezia „postumă": *Eu nu cred nici în Iehova...* care se termină cu strofa:

> Nu'nvăluiţi a mea gîndire
> Nici cu stil curat şi antic!
> Toate-au fost deopotrivă;
> Eu rămîn ce-am fost: romantic!

Nu e mai puţin adevărat că Eminescu dela începutul carierei sale poetice a fost fascinat (aşa cum numai un romantic poate fi fascinat) de visul artei clasice greceşti pe care îl vedea întrupat aeve în marmura „ce palpită", încă de viaţă a statuii Venerei de Milo:

tînără şi dulce veste dintr'un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alţi zei (*Veneră şi Madonă,* scrisă în 1869). Din acest citat, ca şi din faptul caracteristic că acolo lumea clasică e o

lume, ce gîndia în basme şi vorbia în poezii, reiese doar dorul romantic al tînărului poet după visul elin pierdut de mult în negura vremii. Acest i-

deal Eminescu şi-l închipuia, printr'un proces sufletesc firesc tuturor romanticilor, tocmai fiindcă e depărtat şi inaccesibil, cu atît mai frumos şi mai bun — precum va face — de data aceasta cu un ipotetic veac de „aur" romînesc de pe la 1400, în *Satira III*, sau nuvela *Sărmanul Dionis.*

Asupra acestui clasicism greco-roman, atît de cald glorificat în întruparea lui marmoreană în *Veneră şi Madonă*, Eminescu trebuia să mai revină şi mai tîrziu. Am în vedere acel articol — care face atît de mare cinste puterii profetice de cugetare a ziaristului Eminescu, în chestia, arzătoare şi actuală încă a învăţămîntului clasic. Eminescu scrie — şi parcă ar scrie azi:

> Cultura clasică are calitatea determinată de a creşte; ea este în esenţă educativă şi iată ceea ce a lipsit şcoalelor noastre pînă acum, şi le va lipsi încă mult timp înainte. A învăţa vocabule latine pe dinafară, fără a fi pătruns de acel adînc spirit de adevăr, de pregnanţă şi de frumuseţe a antichităţii clasice, a învăţa regule gramaticale, fără a fi pătruns acea simetrie intelectuală a cugetării antice, este o muncă zadarnică, o literă fără înţeles. Fixat odată pentru totdeauna, nemai putîndu-se schimba, căci aparţine unor timpi de mult încheiaţi, spiritul anticităţii e regulatorul statornic al inteligenţei şi al caracterului şi isvorul simţului istoric.

Cum observăm din acest citat, Eminescu pune problema învăţămîntului clasic şi însemnătatea lui surprinzător de just. Cînd vezi atît de clar cum şi ce trebue să culegi din roadele clasicismului şi cînd în plus eşti pătruns de un dor atît de fierbinte după acel nostalgic:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este...
nu se poate ca influenţa clasicismului greco-latin asupra unui suflet pasionat şi romantic ca acel al lui Eminescu -- să nu fi fost covîrşitoare ca impresie, extrem de bogată în fericite rodiri.

Şi D-l Prof. Cezar Papacostea, şi D-l Prof. N. Sulica în eruditele d-lor studii citate de noi, aduc un foarte preţios material documentar de isvoare — unele nebănuite — precum şi numeroase dovezi culese în însăşi opera poetului, despre această norocoasă influenţă a antichităţii clasice, atît pe domeniul pur poetic, de care s'a ocupat D-l Sulica, în special, cît şi din punct de vedere al filozofiei antice, pe care o relevează mai ales D-l Papacostea.

Faţă de bogăţia aceasta a materialului ce-l avem la dispoziţie, faţă de gingăşia şi complexitatea problemelor, fie de literatură comparată, fie de literatură pură, fie chiar de psichologie eminesciană şi de metafizică poetică pe care le ridică ele, mă simt nevoit dela început să vă mărturisesc că ni-ar trebui nu o conferinţă întreagă, ci poate două sau trei, ca să urmărim şi să elucidăm diferitele filoane de inspiraţie ca, odată bine lămurite, să le putem discuta în voie şi analiza mai adînc nu numai la lumina acestor influenţe, ci într'o măsură egală în funcţia creărei poetice eminesciene însăşi. Căci aici nu mai avem a face cu un poet relativ simplu de înţeles, ca un Budai-Deleanu, un Asachi, dar cu un creator genial care nu imită, ci asimilează, făcînd adesea din substanţe străine — aşa cum face un organism

viu și sănătos — un țesut organic propriu, sînge din sîngele său.

Mă voi mulțumi să iau o singură poezie, dar caracteristică pentru ce urmărim, ca să încerc să vă arăt pe un exemplu viu adîncimea și complexitatea procesului de influență a sufletului greco-latin asupra lui Eminescu. Ce voi spune despre *Oda în metru antic*, ași putea s'o încerc și cu multe alte bucăți. Am ales însă *Oda* tocmai fiindcă ea ne propune nu un fenomen de influență simplă, ci un conglomerat de influențe și de filiațiuni — unele indirecte. Am ales această poezie și dintr'o cauză mai subtilă — ca să vă arăt puterea de asimilare a poeziei eminesciene, tocmai pe tărîmul cel mai străin ei — într'o formă metrică antică, unde poetul n'are la îndemînă farmecul și arma propriului său vers. Dacă argumentarea mea e justă în ce privește *Oda*, cu atît mai mult rămîne valabilă față de celelalte poezii.

Iată *Oda* în întregime:

Nu credeam să'nvăț a muri vr'odată;
Pururi tînăr, înfășurat în manta-mi,
Ochii mei 'nălțam visători la steaua
Singurătății.

Cînd deodată tu răsărişi în cale-mi,
Suferință tu, dureros de dulce...
Pînă'n fund băui voluptatea morții
Ne'ndurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i,
Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele mării.

De-al meu propriu vis mistuit mă vaet,
Pe-al meu propriu rug mă topesc în flăcări...
Pot să mai re'nviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix ?

Piară-mi ochii turburători din cale,
Vino iar în sîn, nepăsare tristă,
Ca să pot muri liniştit, pe mine
Mie redă-mă !

Două lucruri lovesc dela început pe cetitorul cel mai neprevenit ca fiind luate de Eminescu din lumea clasicismului greco-latin : metrul şi aluziunile mitologice. In ce priveşte metrul, pe care autorul îl denumeşte *antic,* el e de fapt *safic,* astfel numit după celebra poetesă Safo, sau mai exact Sappho, Psappha din Lesbos, care l-a întrebuinţat cea dintîi. Strofa safică a fost mai ales întrebuinţată de Horaţiu care a scris în acest metru multe din Odele sale — şi, fără îndoială dela dînsul a împrumutat-o şi Eminescu, mare admirator şi cetitor pasionat a lui Horaţiu, cum o dovedeşte şi această strofă dintr'o variantă a *Odei* publicată în *Postume :*

Cum pe dulcea-i liră Horaţ cîntat-au,
Astfel eu cercai să te cînt pe tine,
Incordînd un vers tînguios în graiul
Traco-romanic !

Strofa safică se compune din trei versuri mai lungi de cîte 5 picioare şi dintr'un vers mai scurt, la sfîrşit, de 2 picioare, numit vers adonic. Că Eminescu cunoştea bine această denumire, reiese şi din următorul vers din *Scrisoarea V :*

El ar frînge'n *vers adonic,* limba lui ca și *Horațiu,* unde comparația cu Horațiu se repetă. Pînă acum deci totul ne îndrumă în spre Horațiu, cel puțin în ce privește forma.

In ce privește aluziile mitologice din strofele 3 și 4: prima ne aduce în minte mitul centaurului Nessus și al eroului Hercule. Eroul însuși trădat de Dejanira, care-i moaie haina în sîngele înveninat al Centaurului, pătruns pînă la os de otrava groaznică din cămașa ce i se lipește de trup, ca să pună capăt chinului de nesuferit, piere pe rugul aprins de Poion, tatăl lui Filatet.

A doua, ne amintește de fabuloasa pasăre Phoenix (fenixul) a pustiului arabic care după ce trăia cîteva secole se ucidea singură, arzîndu-se pe rug și renăscînd din propria cenușe. D-l C. Papacostea, în studiul d-sale citat, ne spune despre fenix:

> Epitetul luminos nu-i întîmplător, cum s'ar părea; fenixul avea pe cap o creastă scînteietoare; puful gîtului îi era aurit, iar restul fulgilor îi erau purpurii. Avea coadă albă, și ochii îi luceau ca două stele. In epoca creștinismului primitiv fenixul deveni popular și era interpretat ca simbol al învierii.

Aceste aluzii la miturile vechi elene, prin arta cu care sunt mînuite de Eminescu și prin discreția cu care sunt evocate, dau întregei poezii o splendoare difuză — o încarcă de semnificări, de simboluri tăinuite; îi dau o rezonanță proprie în acord perfect cu măreția metrului întrebuințat.

Dar am greși dacă am crede că influența antică se oprește aici. Insăși tema inspirației pare a fi „o suggestie de esență budistă", după D-l Pa-

pacostea care vede mai ales în prima şi ultima strofă a *Odei* o mărturisire la fel cu textul budist ce grăeşte: „Toate suferinţele şi plîngerile, toate durerile acestei lumi, sub toate înfăţişările, isvorăsc numai din ceiace omul îndrăgeşte. Cînd n'ai îndrăgit nimic, nu sunt nici dureri. Bogaţi în lucruri, liberi de necazuri sunt numai cei ce n'au nimica scump în lumea aceasta".

Ştim ce răsunet, fie direct, fie prin opera lui Schopenhauer au avut gîndirea şi filozofia indică asupra lui Eminescu. Dar această filozofie orientală a avut o adîncă înrăurire şi asupra gîndirei şi cosmogoniei greceşti — asupra concepţiilor Eleaţilor şi în special prin intermediarul Stoicilor şi asupra lui Horaţiu însuşi, luat aici ca model de către Eminescu.

Cînd Horaţiu, parafrazînd principiile filozofiei greceşti, propovăduieşte evanghelia stoică a impasibilităţii, a calmului sufletesc ca singura condiţie, ca suprema taină a fericirei umane, scrie:

Nil admirari prope res est una, Numici,
Solaque quae possit facere et servare beatum.

Pe romîneşte:

A nu admira nimic (adică a rămînea complect nepăsător în faţa vieţii) este singurul lucru, prietene Numicius, care te poate face şi menţine fericit (Prof. N. Sulica).

Acest caracteristic nil admirari al lui Horaţiu, interpretat şi comentat de Schopenhauer, Eminescu l-a cunoscut. Dovada: într'o variantă din *Postume* a *Odei* pe care o analizăm, îl găsim de două ori tradus literal de către poetul romîn.

Citez:

Şi, de nimic nu mă mirai în viaţă
Nu piramizi vechi împrejur etc.

şi mai departe strofa :

N'admiram nimic... Fericit ca zeii
Doară singur eu mă miram de mine
Pînă cînd trezit din uimire-adîncă
Singur rămas-am.

Tot dela Horaţiu, a luat Eminescu ideia atît de scumpă poetului latin a singurătăţii, a izolării de vulgul profan :

Odi profanum vulgus et arceo...

Prima strofă a *Odei* definitive ne apare şi mai evident horaţiană, dacă o confruntăm şi cu scrisoarea lui Ieronim către Cezara din nuvela *Cezara* a lui Eminescu. Citez :

De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea ? Eu mă uit în sus asemeni statuii lui Apollo... Fii steaua cea din cer rece şi luminoasă ! Şi atunci ochii mei s'or uita etern la tine.

Deci, în *Oda* lui Eminescu s'au suprapus pînă acum : o sugestie de origină budistă, o influenţă stoică grecească şi înrîurirea formei, gîndirei şi artei latinului Horaţiu.

Dar n'am sfîrşit numai cu atîta : cîntăreaţa Safo, sau mai corect Psappha, care a dat metrul întregei ode eminesciene — a lăsat şi ea o odă către Afrodita. Vă citez strofa ultimă, după traducerea D-lui Papacostea :

Vino dar şi-acum de mă scapă-odată,
Chinul greu din inimă, zînă, ia-mi-l :

Dă plinire dorului meu din suflet,
Luptă alături !

In această odă, poetesa greacă, suferind din cauza iubirii, roagă pe zeiţa Amorului, ca s'o ajute şi să-i aline durerea, dobîndindu-i dragostea acelei ce o chinueşte. In toată această odă, cum reiese din citatul făcut, e o atmosferă comună şi o înrudire de ton poetic cu poezia lui Eminescu, care nu poate să nu ne impresioneze — mai ales că poetesa dă iubirei undeva epitetul de „glikipicros" adică *dulce-amară*. Să nu fie oare aici isvorul acelei

Suferinţă, tu, d u r e r o s d e d u l c e a lui Eminescu ? In orice caz, apropierea făcută de D-l C. Papacostea e turburătoare, cum mi se pare convingător de data aceasta comentariul d-sale al versului :

Pururi tînăr, înfăşurat în manta-mi — în care pretinde că aici mantia poetului nu e altceva decît mantia filozofilor stoici şi cinici : „sobrul t r i b o n", adică etimologic — haina roasă — prin care înţelegeau să-şi exprime indiferenţa faţă de lumea exterioară... îmbrăcîndu-se în „haina nepăsării". Ce departe suntem de viziunea poetului, romantic înfăşurat, ca într'o gravură a timpului, într'o capă byroniană !

Şi totuşi chiar acum cînd am văzut cu dovezi şi apropieri irefutabile că *Oda* eminesciană datoreşte totul — şi fond şi formă — clasicismului greco-latin, de ce cînd o recitim rămîne totuş atît de romantic, atît de subiectiv eminesciană cu acea voluptate a morţii şi a suferinţei dureros de dulce ?

In zadar cu textele în mînă, drămuim influențele: metrul, ideile, expresiile chiar... zadarnic invocăm pe Horațiu și pe Psapfa, fakirii indieni și stoicii greci... nimic nu poate impiedica imponderabilul reacției personale atît de străină:

Eu rămîn ce-am fost romantic — și puterea de asimilare a lui Eminescu e atît de mare, încît cu idei, forme și chiar sentimente clasice, el ne dă o poezie de esență pur romantică.

Am putea să procedăm la fel în analiza noastră cu multe alte poezii și în special cu *Luceafărul,* în care pe lîngă basmul lui Kunisch, *Frumoasa fără corp,* filosofia lui Plato e pusă la o atît de largă contribuție. Plato a fost împreună cu Horațiu, cheia de pătrundere a lui Eminescu în domeniul poeziei și gîndirii antice. Această imposibilitate, cu toată asimilarea idealului greco-latin, de a-l și trăi obiectiv și senin, această încătușare a lui Eminescu în romantismul său genial dar sbuciumat și subiectiv, văzînd totuși clar unde era scăparea, l-au făcut pe poet, în 1888, cu cîteva luni înainte de ultimul acces de nebunie, căruia i-a urmat moartea, să scrie următoarele, într'un articol — program al revistei *Fîntîna Blanduziei:*

Arta antică, precum și cea latină din veacul de mijloc erau lipsite de amărăciune și desgust: erau un refugiu în contra grijilor și durerilor. Literatura și artele sunt chemate dar să sanifice inteligențele de această boală psihologică a scepticismului, și de aceea în amintirea acelei arte, care putea face asemenea minuni, am pus acestei foi numele: *Fîntîna Blanduziei,* numele isvorului, ce răsărea de sub un stejar, în vecinătatea orașului Tibur, isvor care întinerea și inspira

și despre care Horațiu spune (în piesa d-lui Alecsandri):

> Fîntînă Blanduzie, vei deveni tu încă
> Celebră'ntre isvoare, cînd voi cînta stejarul
> Ce'nfige rădăcina-i adînc în alba stîncă,
> Din care ieși vioae, ca nectarul!

Dacă în autorii anticității plini de adevăr, de eleganță, de idei nimerite și cari vor rămînea pururea tineri, găsim un remediu contra regresului intelectual, nu vom uita că și în timpurile noastre există un asemenea isvor pururea reintineritor: poezia populară.

Eminescu, ajuns la culmea vieții și artei sale, lăsîndu-ne această povață înainte de a muri și ca testament literar, indicînd culturei și poeziei romîne, de fapt, drumul lui Alecsandri și al tradiției sale, ce subiect adînc de meditații, ce învățămînt neînțeles încă de generația și critica noastră de azi!

Cu Eminescu însă un capitol al influenței sufletului clasic asupra poeziei romîne se încheie.

Un alt capitol în istoria acestei influențe se deschide cu poezia lui Duiliu Zamfirescu.

Spațiul nu ne permite, într'adevăr, să ne oprim cum am făcut-o cu Alecsandri și Eminescu — la Odobescu și Hașdeu — unul care a tradus *mimiiambii* lui Herondas și în versuri din Horațiu, scriind pe lîngă *Pseudokynegeticos* — splendidă incursie în domeniul artei antice — și un studiu asupra satirei latine, precum și 10 basme mitologice; cellalt (Hașdeu) adînc cunoscător și admirator al clasicismului care ne-a lăsat în legătură cu exilul poetului Ovidiu la Tomi (Constanța) două mi-

nunate și prea puțin cunoscute traduceri în vers alb (Elegia a 10-a din cartea III-a *Tristiilor*, și Scrisoarea VIII, din cartea III-a a *Ponticilor)*. S'ar putea de altminteri scoate în relief curiosul paralelism care există între Odobescu - Alecsandri pe deoparte și Hașdeu - Eminescu pe de alta; s'ar putea vorbi de clasicismul temperamental al artei lui Odobescu și de romantismul înăscut al lui Hașdeu.

Duiliu Zamfirescu înseamnă foarte mult în istoria raporturilor dintre sufletul antic și lirica noastră, fiindcă e la noi primul poet adevărat, înzestrat cu un temperament clasic prin definiție, ce s'a bucurat și de o frumoasă cultură greco-latină pe care nu și-a asimilat-o numai prin spiritul cărților, dar și prin pilda monumentelor de pe Acropolă și Capitoliu, în preajma cărora a avut prilejul ca diplomat să trăiască timp îndelungat. Această intimitate de fiecare zi cu cerul însuși și cu lumina sub care s'au plămădit roadele artei, poeziei și gîndirii antice nu le-a avut pînă la el nici Alecsandri care în cursul călătoriilor sale romantice — ca și pe vremuri Bolintineanu — a fost atras mai mult de pitorescul atît de căutat în literatura de atunci — și cu atît mai puțin nu le-a putut avea Eminescu în romantica și neînplinita sa năzuință după cerul nemuritor al Atenei și al Romei.

Din acest punct de vedere importanța de precursor a lui Duiliu Zamfirescu rămîne unică, cum unică rămîne și prin atitudinea întregei sale poezii începînd cu *Alte orizonturi*, pînă la ultimul său volum de versuri *Pe Marea Neagră*, care ur-

mărește mereu acelaș ideal de înpămîntenire a muzelor de pe Helicon. Am analizat în altă parte, într'un articol din *Gîndirea* și într'o conferință rostită tot la Focșani, publicată în revista *Milcovia* și închinată acestui mare poet — care ar merita să fie mult mai cunoscut decît este azi de tinerele generații — caracterele clasice și acele autentice romînești în sensul cîntecelor noastre populare — din a căror fuziune armonioasă crește pururi verde, ca un dafin sudic sub un cer de lumină, poezia senină a lui Duiliu Zamfirescu.

Spuneam atunci că această poezie

> stă la o răspîntie între inspirația lui Horațiu (dar mai ales a elegiacilor latini: Catul, Tibul și Properțiu) și muza palidă a lui Leopardi, între optimismul antic și pesimismul modern. Dar ea e mai ales o apă cristalină hrănită de două isvoare: unul îi vine din munții Sabini, cînd nu coboară de pe Parnas, celalt se naște din culmi carpatine. Dar filonul clasic e cel mai important.

Versul lui Duiliu Zamfirescu este clasic prin idealul de artă și viață la care aspiră și pe care Helada antică l-a întrupat în Panthenon:

> Tu ca toate ești în lume de substanță pieritoare,
> Dar în forma ta de astăzi pieritor nu e nimic;
> Tu ești toată poezia omenirei gînditoare
> Scrisă într'un bloc de albă murmură de Pentelic.
>
> *(„Pe Acropole")*

Acestui vis de aur, poetul îi opune după preceptul horațian „squalida realitate" unde trebuie să trăiască „în capitala dauriei latine":

> Și să am în loc de Platon, de profesor pe Arunu.
>
> *(„Către Cleobul")*

Dar poezia lui Duiliu Zamfirescu mai este clasică prin însăşi caracterele ei. Simplă şi nobilă, ea se echilibrează firesc în eleganţa versului tot atît de plastic pe cît e de muzical. Senină şi stoică, sănătoasă şi sensuală, ea are toate însuşirile artei păgîne a unui Horaţiu. Acelaş dor de perfecţie formală, aceeaş nostalgie după frumosul veşnic, aceeaş oroare de gloata vulgară şi neînţelegătoare, acelaş simţ al vremii ce fuge, al iubirii ce te lasă ca toate în lume — aceeaş tristeţe, uşor zîmbitoare, dar în fond acelaş optimism sănătos şi luminos ca însă-şi viaţa eternă.

In iubirea pămîntească numai zeii vechi sunt mari...

Ne spune caracteristic poetul nostru în *Numai plînge* care ar trebui citată întreagă, spre a evidenţia ce diferită e o astfel de poezie a dragostei, de poezia de iubire (tot horaţiană ca inspiraţie, am văzut-o) a lui Eminescu, şi cît mai aproape de adevărata simţire clasică.

Duiliu Zamfirescu este, poate, singurul poet al nostru adevărat sudic, dar cu suflet mai mult italic decît elin. Să cităm poezia *Crinul* care este o dovadă :

Din vremuri de demult purces,
S'a 'nfiripat regescul crin
Şi-a răsărit neînţeles
Pe-o stîncă de pe Palatin.

Streinii trec pe lîngă el
Şi, în mirarea lor adîncă,
Se 'ntreabă toţi în fel de fel,
Cum de-a crescut un crin pe-o stîncă ?

Saxoni roşcaţi, şi Gali, şi Huni,
Neguţători de peste mări,
Şi barzi, şi critici, şi tăuni,
Se rătăcesc în întrebări.

Iar el se leagănă în vînt
Pe piatra clasicului deal,
Cu rădăcinile 'n pămînt
Şi florile în ideal.

Şi cînd versul lui împrumută însă-şi dactilii şi trocheii anticităţii, spre a descrie o privelişte curat clasică, aşa cum se întîmplă în strofele scrise *De la villa Tusculana,* el ne dă rodul cel mai desăvîrşit ce-l poate pretinde pe acest tărîm sufletul greco-roman în poezia romînă. Citez, ca să termin, poezia întreagă :

Tristele umbre se lasă pe văi de sus de pe dealuri
Singure, palide, pline de-o lume vie de basme :
Bradul, umbrela şi-o 'ntinde pe muchea arsei coline;
Mierla şăgalnică ţipă prin grase tufe de lauri.

Cicero, vechiule stîlp al acestor clasice locuri,
Scoală din pulberea vremilor. Uite : colo, pe valea
Tibrului, urmele Romei antice tremură încă.
Umbro-Sabelii şi Quirium, Taţiu, Numa Pompiliu ;
Zeii, pontificii, fraţii Arvali, Lupercii şi Salii ;
Piatra, şi lancea, şi focul din vatra Vestei fecioare,
Toate sunt încă şi azi în fiinţă. Timpul şi forma
Par că se schimbă.

„Plin de un dor fără saţiu de lumea vremilor duse,
Timpul şi forma de astăzi mă lasă rece ca ghiaţa.
Toate sunt încă 'n fiinţă şi totuş toate sunt moarte.
Ochi-mi, o nobile Marcu Terenţiu, cată spre tine".

Astfel grăeşte un glas din ruine. Nimeni n'aude.
Braţe vînjoase întind Apeninii către cetate.
Roma din vale priveşte pe gînduri coamele ninse.
Soarele moare prelung în adîncul mărilor Tusce.

Toate sunt încă şi azi şi orice schimbare e doar o părere.

Dacă poezia romînă va şti să înţeleagă îndemnul lui Eminescu, pilda lui Alecsandri şi a lui Duiliu Zamfirescu şi va putea să se adape din plin din acele fîntîni pururi dătătoare de viaţă nouă, care sunt antichitatea clasică şi cîntecul nostru popular, poate că acel „secol de aur" pe care n'au putut vitregiile soartei să i-l dăruiască în trecut, îl va trăi literatura romînă, şi mai îmbelşugat, în viitor. Desvoltarea la noi a studiilor clasice şi interesul tot mai viu trezit de ele în public, precum şi admirabilele traduceri din timpii din urmă a D-lor: Prof. G. Murnu, Cezar Papacostea, Teodor Naum şi N. I. Herescu, din Homer şi Platon, din Virgiliu şi Horaţiu ne sunt o mare nădejde. Să nu uităm că Renaşterea pe vremuri a fost precedată şi ea de o bogată înflorire de tălmăciri şi că în istoria literară ca şi în cea politică totul se repetă la infinit.

IOAN CIOCÂRLAN

AMINTIRI LITERARE

CARTEA LITERARĂ ŞI REVISTELE LITERARE PE VREMURI. Acum 40 şi mai bine de ani, între 1890 şi 1900, cartea literară cuprinzătoare de poeme, schiţe, nuvele, poezii ori romane, era foarte rară. Şi aceasta se datora în bună parte nu micului număr de scriitori de pe acea vreme, cît în deosebi faptului că publicul în măsură să citească şi să guste cartea literară, nu o cerea, mai ales pe cea romînească. Şi puţinul cît se citea de către intelectualii vremii se compunea din opere streine — franceze ori germane. Despre un public cetitor pe atunci nu se putea pomeni. Şcoalele secundare şi superioare, cu elevii şi studenţii lor, asemeni nu cereau nimic pentru cetit în afară de cărţile de şcoală şi specialitate. Ba ce e mai mult : chiar dacă s'ar fi găsit pe ici pe colo elevi din şcoalele secundare cari să caute şi să ceară cartea literară, nu le era îngăduit s'o aducă şi s'o cetiască, mai ales în şcoală. Nu erau rari cazurile cînd un elev era admonestat, ori cîte odată şi eliminat pe un timp oarecare dacă era prins în şcoală cu ceva din operile lui Eminescu, Creangă, Delavrancea.

Şi ca o urmare a acestei opreliști, chiar elevii ei între ei se spionau, ca să vadă de nu citește careva poesii ori nuvele. Şi în cazul cel mai fericit pentru elevul care păcătuia, de nu era pîrît direcției, apoi se alegea cu porecla de: Vlahuță, Eminescu, ori alt nume al autorului cetit.

Ca o urmare a acestei mentalități și stări de lucruri, în școală și în public — puțini scriitori se încumetau să-și tipărească operile, știind că trebue să cheltuiască bani buni ce nu se mai adunau apoi decît cu țîrîita. De editori nici nu se pomenea pe vremea aceea — editori în înțelesul vremurilor de azi. La Iași, cam pe la 1893 — pe cît îmi amintesc — au încercat Frații Şaraga publicarea unei biblioteci populare a 1 leu volumul, și a alteia de volume mici a 30 de bani. La Craiova, iar a făcut încercări Samitca; și în București, Alcalay, sub conducerea lui D. Stăncescu, a început puțin mai tîrziu să tipărească „Biblioteca pentru toți" a 30 de bani, și o foae de susținere: *Foaea pentru toți.*

Aceste edituri totuși mergeau greu, ori unele au încetat să mai tipărească, de oarece publicul nu doria, nu cerea cartea literară, iar școala nu ajuta cu nimic la răspîndirea gustului de cetit.

Abia mai tîrziu vrednicul transilvănean care a fost Gheorghe Filip, cu ajutorul bănesc al prințului Gr. Cantacuzino, a înființat editura „Minerva", singura care a contribuit în cea mai mare măsură la desvoltarea gustului de cetit în marele public romînesc.

Editura „Minerva", ca și celelalte, a avut de

luptat cu indiferența publicului pentru cartea literară, ori cu gustul neformat care cerea cel mult „haiducii" tipăriți pe acea vreme, ori cărțile lui N. D. Popescu. Gh. Filip, prin biblioteca mare a clasicilor și cea mică a 30 de bani, a reușit să formeze în cîțiva ani un public cetitor; și ca urmare, autorii mai vechi și cei noi găsiau acum un editor.

Ținînd seamă de toate aceste împrejurări, se poate înțelege de ce decada 1890-1900 a fost prea puțin productivă în opere literare. Pe atunci în librării abia de se găseau cîteva volume ale scriitorilor mai de seamă din vremea aceea: N. Gane cu nuvelele, Delavrancea cu *Sultănica* și celelalte volume ce-au urmat: Caragiale, Vlahuță, Conta și Creangă.

Revistele literare asemeni erau rari și de scurtă durată în ce privește apariția. Cea mai de seamă încercare a vremii a fost revista *Vatra*, redactată de Coșbuc, Caragiale și Slavici și editată de librăria Sfetea, o minunată revistă ilustrată cu care s'a putut asemăna mai tîrziu *Luceafărul*, editată de Octavian Goga și Octavian Tăslăuanu. Dar n'a mers: n'a apărut nici *Vatra* de cît doar cîțiva ani. De alte încercări nici nu mai pomenim. Se puneau la cale scoateri de reviste: apăreau cîteva numere și apoi piereau.

Ca să se încredințeze ori cine de greutățile cu cari aveau de luptat în deosebi scriitorii ce s'au ridicat către sfîrșitul acestei decade — cum au fost: Ioan Adam, Șt. O. Iosif și alții — transcriu aci cîteva scrisori din corespondența mea cu

scriitorii de pe vremea aceea. De aici se vede că cea mai mare parte din aceşti scriitori, negăsind editori, tipăreau cărţile pe cont propriu — de multe ori cu bani de împrumut — pentru ca apoi să se trudească singuri spre vînzare. Iată ce-mi scrie Ioan Adam, prin anii 1902-1903, cînd a scos în primă ediţie romanul *Rătăcire*:

Te încumeţi prea mult cînd crezi c'ai putea desface *20 vol.* — ,dar dă, îi vedea şi tu cum ieşi cu încercarea... Nu uita Panciul şi Adjudul. Invăţ. [ătorilor] şi preoţ.[ilor] precum şi săracilor dă vol. cu 2 lei, ţin să fiu cetit de straturile acestea sociale. Colegilor de pe departe, celor ce se interesează de literatură, scrii-le cîte o c. p. şi întreabă-i de le poţi trimite romanul contra ramburs. Fă tot ce ştii, numai să nu-mi vii acasă cu romanul... *Am vîrît* în el o avere şi toată-i de împrumutat..!

Tot Ioan Adam despre desfacerea poesiilor lui Şt. O. Iosif îmi scrie astfel:

17 Ianuar 1903

...Iată Iosif, poet de mare talent, munceşte de zece ani pe ogorul literilor... Ce crezi că e? Abia zilele astea a putut fi numit *custode* (paznic) la biblioteca Fundaţiunei Carol, *135* lei lunar. Să trăiască în Bucureşti..! Hai, bre, nu te mai năcăji, învîrteşte-te, înalţă-te mîndru!

Iar în altă scrisoare — din 2 Februarie 1903 — spune:

Cu volumul lasă c'are să fie bine — nu eşti tu cel mai îndurerat — bietul Cocea, saracul, căzut la examen, ruşinat în faţa părinţilor — ce să facă? —

Mai aşteaptă şi tu — căci nici un literat în ţara romînească n'a avut norocul să se vadă imprimat mai cu uşurinţă şi mai iute.

...Eminescu a trebuit să înebunească ca să se poată găsi şi pentru el un editor. — Eu după 4 ani de publicare, am plătit *500* lei lui Socec *ca să-mi tipărească în editura lui* un vol. mizerabil ş'acum după ce are depositul exemplarelor, după ce mi-a încasat cei *500 lei,* mă mai scoate dator cu *856 lei..!*

Reproduc altă scrisoare a aceluiaş, nedatată, dar sigur mai recentă :

E ş'un fel de fatalism care apasă asupra ta... de mult ai fi fost tu tipărit în vol. dar uite care-i pricina amînărei — Cocea dă ultimul examen la drept, a căzut pînă acum de 2 ori ş'acum dacă scăpă, mîntuit era să fii şi tu... Aşa ne înţelesesem noi la Bucureşti. Dar lucrurile s'au pus de-a curmezişul el a plecat descurajat să-şi treacă examenul la Iaşi, căci cei de la Bucureşti îi fac mizerii. Aşteaptă şi tu resemnat — înfrînge-te în singurătatea durerii tale... Mai tîrziu c'o lună, sau mai de devreme, tot acolo ajungem...

In privinţa cîştigului de pe literatură ai încă iluzii, tu nu ştii ce negustorie proastă e arta... Eu am peste *2000* lei datorii de pe urma cărţilor — şi tu te gîndeşti la munţi (muşuroae) de pilaf...

Iar în altă scrisoare, cu 5 ani mai tîrziu, în 1908 :

Uite, eu muncesc de 6 ani, *am tipărit cu banii mei* 6 vol. sunt „doftor" în drept etc... Crezi că sunt mai ocrotit de cît tine?... Totuşi muncesc şi sper... învîrteşte-te, bre, la greu, şi ferească D-zeu de prea mult bine...

Iată ce scrie şi Şt. O. Iosif despre desfacerea cărţilor sale:

București, 3 Noembrie 1903

Iubite domnule Ciocîrlan,

...Eu însu-mi cu cărţile mele sînt foarte încurcat şi n'am cîştigat *nimic* pe urma lor, deşi toată lumea mă felicită că *se vînd*. Bine'nţeles afară de editori cari se tînguesc pe toate tonurile că nu şi-au scos nici cheltuelile.

Astfel relatează aceşti 2 scriitori despre vînzarea cărţilor literare; dar de bună seamă că nici ceilalţi nu aveau cuvinte de mai multă laudă.

PRIETENII VECHI — IOAN ADAM. Pe astfel de vremuri m'am pomenit în Şcoala Normală dela Bîrlad, unde nu domnea altă mentalitate, de cît la fel cu cea înfăţişată la începutul acestor amintiri.

Totuşi se înfiripă o prefacere sufletească. Unii elevi — puţini, fireşte — cu riscul de a-şi primejdui situaţia lor şcolară, încep să citească şi alte cărţi în afară de cele rînduite de programele şcolare de atunci. Astfel, la Bîrlad din cele cîteva sute de elevi s'au găsit patru-cinci cari să se avînte şi în cîmpul literilor. Aceştia erau: Ioan Adam, Gh. Marinescu, N. Catrinici, Gh. Croitoru şi Ioan Ciocîrlan — din diferite clase, e drept, dar strîns uniţi sufleteşte.

Prin mijlocirea studentului ieşan de pe atunci, Spiridon Popescu, care în trecerile lui spre satul de origine s'abătea şi pe la Şcoala Normală de lua contact cu uniia din noi, eram în curent cu întreaga mişcare literară. Ne lăsa de obicei cărţi

și reviste pe la anumite gazde din oraș, dar mai ales îndrumări cum să ne formăm sufletește pentru vremurile noi cari aveau să vină.

Și astfel au pătruns pînă și în pupitrele de școală: *Poeziile* lui Eminescu, *Amintirile* lui Creangă, nuvelele lui N. Gane, Delavrancea, ba chiar și *Contimporanul.* Uniia din noi au fost prinși cu aceste cărți și eliminați pe luni de zile chiar. Cei cari am scăpat mai ușor am fost eu și Ioan Adam, cari prin purtarea de fiece zi, în conduită și notele de fruntași elevi la studii, am putut afla îndurarea autorităților.

Datorită acestei constrîngeri morale, mănunchiul nostru s'a destrămat. Unul, în urma cîtorva eliminări, a părăsit școala ; iar altul, Ioan Adam, s'a mutat la Iași, unde ni se spunea că ar fi o altă atmosferă, mai prielnică individualităților cari încercau să se ridice mai presus de mediul indicat de oficialități. Eu, ca fiu de văduvă, fără vreun sprijin oare care, am fost nevoit să mai stau pe loc, cetind doar mai mult sărbătorile în biblioteca D-rului T. Cerchez, profesor la noi, care înțelegîndu-mă sufletește mă lua sărbătoarea în familia sa, unde după masă eram liber să-i cercetez biblioteca și să cetesc ce mă atrăgea pe acea vreme : diferite cărți literare și în deosebi revista ilustrată de familie *Vatra.*

După 2 ani, cînd mă aflam în ultima clasă, îndemnat de prietenul Ioan Adam — care acum isprăvind Școala Normală, făcea Liceul — m'am mutat și eu la Școala Normală Vasile Lupu. Aici am isprăvit cursurile, e drept, în altfel de mediu,

dar nu mult deosebit de celălalt de unde plecasem; și-am luat dela capăt liceul, ca să-l ajung pe prietenul Ioan Adam care se pregătea să plece în străinătate pentru studii.

Destinul a făcut însă ca să mă reîntorc în satul de unde plecasem. Moartea mamei și grija pentru cele 2 orfane rămase pe urma ei, mă siliră să iau post în învățămînt. Mediul satului, văzut acum prin alți ochi și judecat cu altă minte de cît altă dată, m'a atras cu mirajul unui apostolat ce-avea să schimbe vieața trudită a celor mulți și uitați pînă atunci. Deci n'am mai apucat pe urmele prietenului Adam. Peste cîțiva ani l-au ademenit satele și pe el. M'a căutat, m'a găsit și-a venit la Păuneștii din Putna vacanțe întregi de-arîndul, pentru ca în „liniștea și cumințenia minunată a satului răzășesc" să-și scrie cea mai mare parte din opere.

Aici, la Păunești, într'o sală de clasă, sală mare, lungă dar joasă — căci era amenajată din mai multe odăi ale unei foste cîrciume — sală ce singur și-a ales-o ca reședință de vară, a scris în prima vacanță romanul *Rătăcire*, iar în cealaltă următoare romanul *Sybaris*. Ca să scape de orice legătură cu lumea din afară și să rămînă numai cu ceea a gîndurilor lui, se închidea în sala singuratecă; și numai după multe ore de lucru apărea în pragul ușei deschisă larg strigîndu-mă în gura mare, ca să-l aud de ori unde aș fi fost, în grădină ori gospodărie. Și îndată ce mă zărea, alerga spre mine, cu maldărul de foi scrise, grăind plin de bucurie:

— Uite, măi cumetre, isprava mea pe ziua de azi... Vezi, nu-ţi stric merindele pe degeaba...

Şi astfel, în fiecare după amiază se prezenta cu sute de pagini de caet, scrise într'o caligrafie minunat de frumoasă şi caracteristică firii sale pline de neastîmpăr.

Dacă într'o mare parte a zilei era de nevăzut, în schimb, îndată ce ieşia dela lucru, în după amezile răcoroase, s'arăta de-o veselie şi-o sburdălnicie adevărat copilărească.

Bine legat la trup, cu părul mare, creţ şi bălan, ridicat deasupra frunţei mari, boltite, şi barba mare ce necontenit şi-o resfira cu degetele pline de neastîmpăr, s'avînta în grădină printre florile dragi cu cari vorbea de parc'ar fi fost vii şi i-ar fi răspuns în graiu înţeles. Chema copii, finii micuţi, cu cari s'alerga şi se juca „de-a v'aţi ascunsele". Cu oamenii în vîrstă, cu sătenii în deosebi, era atît de prietenos, încît nu întîlnea pe careva fără să stee de vorbă, să-l întrebe de nevoi ori bucurii. Şi felul cum le vorbea, cum îi ţinea de mînă, ori îi apuca pe după umeri, îi fermeca pînă într'atît, încît îşi deschideau sufletul, mărturisindu-se ca unui duhovnic. Iar cum era şugubăţ în graiu, c'o znoavă spusă de el, deslega traista cu vorbe a povestaşilor, încît el era mereu gata s'adune „taclalele" moşnegilor ghiduşi ce întîmplător îi ieşau în cale. Iar cînd întîlnea vre-un sătean ce i se părea vrednic de studiat ca tip, pentru romanele sale, îl fermeca pînă într'atît, în cît omul venia adesea de-l vizita, ori îl lua în gospodăria sa, mai ales sărbătorile. Pînă şi fetele din hora

satului, de obiceiu sperioase față de tîrgoveți, cu Ioan Adam erau blînde, zîmbitoare și vorbărețe. Avea un farmec deosebit de a-și apropia ori ce suflet.

Mulțumită acestui dar, el a putut să adune dela vecinul nostru sfătos Alexandru Novac „care bea vin răvac", cum spunea el în glumă, dela preotul bătrîn Iordache Ionescu și dela alții cele mai frumoase glume și anecdote, strînse apoi în volume: *Taclale și glume țărănești,* și altele. Și dacă toți cîți l-au cunoscut l-au iubit, apoi și el se simțea atras de meleaguri și oameni, căci iată ce mai scrie el despre venirea lui pentru a doua vară la Păunești:

> Dacă tu, cumetre, nu vei fi acasă cînd voi sosi eu în Păunești, grijește să am o gazdă ori unde pînă sosești. Pot să rămîn și singur în satul tău. In ori ce caz, gătește-ți hîrtie și condee căci aș vrea să faci și tu vre-o ispravă, cît vom sta împreună. Dacă pleci, cum spui, la congres pentru cîteva zile, gătește-mi culcuș la badea Novac de peste drum de tine — cel ce bea vinul ravac — sau și în altă parte a satului. Vreau să mă folosesc de tot timpul, nu-mi dă mîna să perd o zi măcar; *vreau* să-mi scriu numai decît a doua carte, al II-lea roman! Mi-i dor de cuprinsul vostru minunat, trăesc de mult, de mult, cu gîndul acolo printre voi. Voi sta întreaga lună Iulie, căci August mi-i rezervată pentru alte evenimente mari.

Și astfel ne-am regăsit și împrospătat legăturile sufletești — noi cei doi prieteni vechi. In acești ani rînd la rînd mi-a botezat și doi copii, pentru ca de aci înainte să nu ne mai chemăm

şi scriem decît „cumetre"; şi-am rămas nu ca nişte cumetri, ci ca nişte adevăraţi fraţi. Cînd se vor publica scrisorile lui, în *Studii şi documente literare* ce le tipăreşte D-l I. E. Torouţiu — la care se găsesc aceste multe scrisori ale celui ce a fost Ioan Adam, atunci se va vedea ce suflet ales şi rar a avut acest scriitor fără noroc în viaţă, aproape uitat, şi pe nedrept, după cum spunea D-l Torouţiu, răsfoindu-i scrisorile.

In anii aceştia, 1901-1902, pe care Ioan Adam i-a petrecut în Păuneşti în mijlocul familiei noastre de fini şi cumetri, n'a uitat că odată aş fi avut oarecare înclinare spre literatură şi mă îndemna mereu să încep a scrie. Prins în vălmăşagul greu al luptei de fie ce clipă, luptă pentru familie, şcoală şi în deosebi pentru ridicarea economică a satelor (înfiinţînd banca populară şi obştea de arendare „Sfînta Cruce", obşte care în 1906 avea în arendă moşia Domneşti, de peste 1500 ha.), nu aveam timpul şi nici nu mă gîndeam la literatură. Totuşi în vara primului an cît a stat la noi Ioan Adam, mereu m'a îndemnat să scriu. Eu nu numai că nu aveam timp, dar nu aveam nici încredere c'aş putea să scriu literatură. Stăruinţele cumătrului meu n'au încetat însă o clipă cît a stat între noi şi nici după ce a plecat, cînd îmi scria mereu :

Iubite cumetre, Uite acum suntem mai departe unii de alţii ; totuşi să nu crezi că vei scăpa de stăruinţele mele, pînă ce nu te vei hotărî să începi să scrii. Ascultă, bre omule, să ştii că faci un mare păcat

față de tine însuți și față de tînăra noastră literatură, dacă te încăpățînezi a-ți irosi energia numai în nimicurile vieții de toate zilele, și nu te hotărăști să dai la lumină comorile de frumuseți ce stau ascunse în sufletul tău..!

Hai, încearcă și vei vedea ce ușor îți vei căpăta încrederea în puterile tale de muncă literară. Eu aștept. Cînd primesc primele tale schițe ori poeme ?

Apoi mai tîrziu, după ce i-am expediat cele dintîi încercări, îmi scrie :

Din scrisorile tale mi te-arăți iar neîncrezător în tine, dar și în ceilalți cari văd în tine un talent ce va face o deosebită cinste literaturei noastre. Cei dela București din cercurile literare, sunt încîntați de scrisul tău. Și tu mă bănuești de nesinceritate chiar și pe mine... Ei bine, tu poți să pui pe zisele mele crezarea ce-i socoti ; eu însă știu că tot ce spun despre tine în scris ori în graiu e credința mea sinceră. Sper să fac mai multă școală cu tine la vară, așteptînd dela tine lucruri mari. Incep a binecuvînta împrejurarea că te-am regăsit și-am putut să te cunosc mai de-aproape ; am impresiunea că întîmplarea m'a aruncat în drumul unei comori scumpe.

Iar mai tîrzior, după ce începuse să se publice din încercările mele, scrie :

„Isvorul" tău a scăpat la lumină, frumos și la loc de cinste cum i se cuvenea [e vorba de poemul *Isvorul,* mai tîrziu în volumul *Pe Plaiu].* Nuveleta e f. frumoasă, mult în 2 săptămîni va fi gustată de mii de suflete setoase. Vezi, de-acum nu-ți mai aparții, ești al lumei, varsă-ți trupul lacrămă și cîntecul armonie, [expresiuni din poemul *Isvorul]*

spune-ne ce-ai văzut acolo în besna adîncă a gîndurilor tale triste... Mîntue-ţi schiţele, dă-te nouă cu încredere, nu da înnapoi de la nici-o operaţie, calcă trufaş în spre mîntuire.

...Nu te uita cum îţi par bucăţile după ce le scrii, aşa e cu toţii, nu numai cu tine, nu te uita însă, scrie cu mult curaj, şi trimite mie, că, tot ce va fi rău ştim noi ce să facem, că nu degeaba mai sunt coşuri pe la redacţiuni.

Eu azi am stat toată ziua cu Isvorul deschis pe pat — dam unde dam, mă întorceam cu ochii la el, îmi împrospătam sufletul din unda lui curată. E cel mai frumos poem din cîte am citit de-un timp de vreme, ş'apoi mai e şi simbolul acela dureros al nostru al tuturor celor părăsiţi de D-zeu... Las'c'are să fie bine, ridică fruntea...

Cîteva rînduri dintr'o altă scrisoare, cu data de 18 Februar 1902, adică la 4 luni după ce plecase din Păuneşti, cu romanul *Rătăcire :*

Te plîngeai astă-vară că te-ai simţi slab în descrieri. — Ei bine află că eşti un maistru, culorile tale sunt o minune, ş'ai o putere rară de a le îmbina... Simt că mi-am cultivat singur rivalul, roşesc cînd e să mă compar cu tine. Ai peisage admirabile ş'o limbă musicală, cu armonisări viguroase. „In Munţi" mi te-a pus mai mult în lumină.

E drept că Ioan Adam nu numai că m'a îndemnat şi a stăruit mereu să scriu, dar după cum spune chiar el mai sus, m'a şi cultivat... Fără îndemnul acestui bun prieten şi fără îndrumările lui, poate că n'aş fi scris nici odată. Ce-a fost el pentru mine, o fire prea timidă, cum sunt, se va vedea din publicarea corespondenţei lui ce-am mai putut păstra.

Şi cum în fragmentele de scrisori ce reprodusei e vorba despre aprecierile ce le făcea Ioan Adam relativ la valoarea scrisului meu chiar dela început, cer voie cetitorilor să reproduc ceva şi dintr'o scrisoare a poetului Şt. O. Iosif, pe care o am din timpul cînd abia îl cunoscusem:

București 6 Sept. 1903

Iubite Frate Ciocîrlane,

Cu toată tărăgăneala pe care-o pune tipograful în tipărirea cărţei [e vorba de volumul *Pe Plaiu]*, eu îi dau zor mereu cu corecturile şi cred că în mai mult de o săptămînă voiu termina — zic o săptămînă pentru că eu aş fi gata şi mai curînd, dar toţi tipografii sunt nişte mincinoşi. Recitind în corectură schiţele d-tale rămîi fermecat de atîta armonie de limbă şi simţire. Eşti un poet cum puţini avem noi şi nu mă îndoesc că volumaşul acesta se va bucura de o primire entusiastă din partea celor cari pricep ce va să zică suflet romînesc. Ţineam de mult să ţi-o scriu asta, şi altele multe — sînt fericit că pot contribui şi eu la apariţia volumului d-tale — a face corectura unei asemenea cărţi e o adevărată plăcere. Să-ţi dea Dumnezeu sănătate ca să poţi munci cu îndîrjire. Nu te lăsa!

Al d-tale, Iosif

Am reprodus acestea, aşa mai mult pentru cei cari într'o vreme — acum vre-o zece ani — vor fi cetit în *Adevărul literar* — unde am colaborat multişor — aprecierile unui domn oarecare Botez, căruia — deprins cu jargonul din „Tîrgul Cucului" — nu-i plăcea limba din scrisul meu.

Iar cum D-l Profesor Ion Diaconu stărue ca în

chestia aprecierii scrisului meu să reproduc şi alte două scrisori: una a D-lui Mihail Sadoveanu şi alta a regretatului Jean Bart, eu mă execut.

Iată pe a D-lui Sadoveanu:

Bucureşti 20 Ianuar 1905

Dragă D-le Ciocîrlan,

Manuscriptul dumnitale de mult a sosit la redacţie. L-am primit eu, fără să ştiu că l-ai întovărăşit de o carte poştală. L-am citit şi mi-a plăcut ca foarte multe din bucăţile dumnitale în care gingăşia descrierilor vieţii umiliţilor e făcută cu o simţire aproape femenină.

Iar Jean Bart scrie:

Constanţa 15 Noembrie 1902

Ieşisem chiar acum de la o serată literară (aşa să-i zicem): vre-o cîţi-va băeţi care ne întîlnim într'o casă de rumîn, să pierdem o siară pe săptămînă într'un chip plăcut.

Surpriza seratei a fost bucăţile citite de Adam (din caetul ce i-ai trimis). Mă aflu încă sub impresia lor; sunt frumoase, calde şi pline de adevăr. Primeşte o sinceră şi frăţească felicitare.

Jean Bart (L-t. Eug. Botez)

MARIOARA FLORIAN. Pe vremea cînd am început să scriu, 1900-1901, apăreau în Bucureşti revistele literare: *Curierul literar*, condus de Constantinescu-Stans, *Epoca literară*, condusă de Alex. Antimireanu, *Floarea albastră*, *Pagini alese*, şi altele. In acestea s'au publicat primele mele începuturi. Cum însă ţineam ca să pătrund şi la *Sămănătorul*, condus la început de Vlahuţă şi

Coşbuc, am rugat pe Ioan Adam să trimită ceva din bucăţile mele şi la acea revistă. Care va fi fost pricina, nu ştiu; Ioan Adam n'a reuşit să mă introducă la această revistă (pe cît am aflat mai tîrziu, raporturile lui nu erau atît de prieteneşti cu maeştrii cari conduceau revista. „Cu *Sămănătorul*, sunt în mare vrăjmăşie... din cauza principiilor în artă" — îmi scria). Am încercat şi eu direct, şi tot fără rezultat. Aceste nereuşite pe mine mă îndurerau. Ioan Adam iată însă ce-mi scria relativ la acest insucces:

> Iubite Cumetre, nu mai stărui atît să pătrunzi la *Sămănătorul*. Oamenii de-acolo au o mentalitate cu care eu nu m'am împăcat şi de aceea am şi plecat dintre ei. De altfel în *Sămănătorul* care nu apare de cît în 2000 exemplare, nu poţi fi cetit de atîta lume cum eşti cetit de pildă în *Epoca*, ziar ce apare în zeci de mii de exemplare. Nu-ţi mai amărî sufletul zadarnic. Va veni în curînd timpul să te roage ei să colaborezi la *Sămănătorul*. Atunci, vezi să te ţii tare, s'o faci pe fudulul şi să nu te dai cu una cu două în braţele lor.

Erau sfaturile unui cunoscător ale celor ce se petreceau pe la redacţiile revistelor.

Eu însă nu mă împăcam cu gîndul „aşteptării" şi am alergat la o stratagemă: Le-am trimes bucăţi de-ale mele, semnate „Marioara Florian", şi în cel mai scurt timp, sub acest pseudonim, eram colaboratorul *Sămănătorului*, unde la „Poşta redacţiei" mi s'a răspuns cu laude mari, rugîndu-mă să colaborez regulat. Asemeni, mi-au şi scris multe scrisori pe acest nume, din cari mi-a mai rămas abia una ce-o transcriu aci:

Duminică 7 April 1902

Domnişoară,

Repet în numele tuturor redactorilor ai „Sămănătorului" călduroasa primire ce s'a făcut realului şi profundului D-voastră talent. Păstrasem în adins *Plutaşul* (nuvela Dv.) ca să figureze în numărul de Paşti. O nefericită întîmplare a făcut ca astăzi să nu mai fim în posesia acestui preţios manuscris. Vă rugăm deci a ni-l recopia, căci, tăcerea noastră, socot, n'aţi interpretat-o în alt-fel. După rugăciunile noastre nuvela de va sosi Joi, se pune în numărul apropiat.

Dar, D-voastră, nu sînteţi atît de încurcată: ne puteţi trimete altă ceva. Vă aşteptăm entusiaşti şi cu respectoasă simpatie pentru cea mai apreciată colaboratoare a noastră.

V. Cioflec

Domnişoarei Marioara Florian
Focşani

De reuşita aceasta, fireşte că nu m'am bucurat eu atît, cît s'a bucurat prietenul meu Ioan Adam care îmi scrie:

25 April 1902 Constanţa

Dragă Cumetre. Din succes în succes să ştii că farsa ta va trece la posteritate. Mie îmi pare bine că vezi acum cum te apreciază cei mari, atunci cînd ei nu ştiu că eşti modestul învăţător Ciocîrlan. In timpul din urmă mă tortura chinuitor de tot un gînd: mi-era să nu crezi tu — cum eşti din fire ipohondricos — că eu mă entusiazmez aşa ca să te încurajez pe tine, asta m'ar fi durut mult. Azi cînd primeşti curtea preţioasă a gravilor cînd mai vezi ce-ţi spun şi cei de la Pagini [Literare], cred că voi fi ferit de ori ce bănat. Păstrează tot ce-ţi vor scrie ei continuă de a le trimite bucăţi mici şi bine rînduite. Iţi înapoiez azi Plut[aşul] şi Cursa. Sunt de părere să nu pun nimic de

la mine să te las să creşti de-acum singur, căci eu te simţ stăpîn de tot pe vorbă.

Iar în Iunie, acelaş an, cînd cei de la *Sămănătorul* au început să-mi tipărească bucăţile pe prima pagină, Ioan Adam îmi scrie din nou:

Constanţa 1 Iunie 1902

Bravo, ţi-ai încoronat aşteptarea dacă ai mutat şi pe Ghilanul de Gorun din capul revistei, să ştii că nu treci prin lume aşa ne luat în seamă. Clipele acestea [face aluzie la bucăţile tipărite în *Sămănătorul* sub titlul generic de „Clipe de la ţară"] sunt o icoană rară, dacă continui seria, va fi un capitol admirabil din istoria sărăciei noastre de la ţară. Eşti crud murdar dacă vrei dar spui adevărul, şi-n culori alese.

Şi sub acest nume de „Marioara Florian" am colaborat la *Sămănătorul* doi ani încheieţi. După ce-am tipărit primul volum de schiţe şi nuvele, *Pe Plaiu,* în care era adunat şi tot ce tipărisem în revistă sub pseudonim, odată cu anunţarea apariţiei volumului mi-am dat în vileag şi adevăratul meu nume. Relativ la aceasta, ceva mai de vreme Ioan Adam îmi scrie:

28 Decembrie 1902, Constanţa

...Cei din Bucureşti sunt entusiasmaţi de tine. Sămănătorul e dispus să-ţi dee numele adevărat, cu indicaţiunea că tu ai fost M.[arioara] Fl.[orian]... Iosif îmi scrie să intervin pe lîngă tine să colaborezi mai *regulat...* Scrie-le ceva pentru Serbători.

Şi astfel şi-a încheiat „Marioara Florian" co-

laborarea la *Sămănătorul,* devenind „Ioan Ciocîrlan" odată cu apariția volumului *Pe Plaiu.*

SPIRU HARET ȘI N. N. SĂVEANU. Apariția unei prime bucăți literare într'o revistă, e ceva de mare însemnătate pentru autor. Emoții... speranțe... și în deosebi o mare grije de părerea publicului cetitor și a criticei mai apoi... Apariția primului volum însă e un adevărat eveniment. Mai tîrziu, cu apariția treptată a celorlalte volume — dacă mai apar, înșirîndu-se mai multe la număr — te deprinzi, și actul acesta poate deveni un eveniment pentru literatură și public; pentru tine — autorul — faptele acestea sunt din ce în ce mai puțin impresionabile. A da publicului un nou volum, e ca și cum ți-ai făcut o simplă datorie față de tine însuți, întruchipînd în haina slovei atîtea gînduri și simțuri, cari prin imboldul de fiece clipă nu-ți îngădue nici-un răgaz pînă ce nu le-ai așternut pe hîrtie. Inchise între foi, atîtea personagii — adesea cu năzuinți mai mult ori mai puțin năstrușnice — amuțesc ca prin farmec... Nu le mai vezi, nu le mai auzi... și nu-ți mai tulbură liniștea, pînă ce nu te amăgește chemarea tainică a altor lumi ce „bat la poarta gîndurilor tale". Ș'apoi din ce în ce, spre maturitate, cu opere mai multe la număr... îmi închipui că autorii privesc la cărțile lor cu satisfacția omului care s'a scăpat de niște oaspeți ce-ajunsese prea îndrăsneți și prea sgomotoși...

Și poate că nu mă înșel. Anul trecut, cînd D-l Mihail Sadoveanu — la Expoziția cărții dela

Focşani — se găsea în fața unui galantar ce închidea toate operile sale aproape de o sută de bucăți... privea spre ele cu un aşa aer şi chip sufletesc, de parc'ar fi zis tuturor personagiilor din operile sale:

— V'am închis cu grijă între foi şi scoarțe... pe fiecare din voi la vreme potrivită... ca să mă lăsați liniştit... Focşanii, văd eu, v'au adunat pe toate laolaltă, pentru ca prin mulțimea voastră să mă impresionați şi să dau semne de vre-o slăbiciune prea omenească... Ei bine, vă ştiu cine sunteți... Rămîneți liniştite acolo în rafturile voastre, după cum eu rămîn, bine vedeți, în seninătatea gîndului meu...

Cu alte vorbe, dar cam cu acest înțeles a răspuns D-l Sadoveanu, cînd D-l Profesor Ion Diaconu l-a întrebat: ce impresie îi fac volumele D-sale cînd le vede pe toate la un loc.

Eu, fireşte, sunt prea departe de ceea ce este D-l Sadoveanu şi alții ce se pot compara cu D-sa, dar spun ce-am simțit la începutul primului volum şi la celelalte într'un număr destul de modest. Primul volum... Emoții... speranțe şi-un întreg vălmăşag de griji... Nu le voi uita niciodată, dar nici pe acele personalități cari prin îndemnurile ori ajutoarele lor mi le-au prilejuit.

Ioan Adam şi Şt. O. Iosif m'au sprijinit sufleteşte şi poate chiar prin prețiosul lor timp liber, după cum se vede din scrisorile reproduse. Au fost alte două persoane cari pe lîngă sprijinul moral n'au precupețit nici pe cel material, sprijin fără care în acea vreme nu putea să apară un

volum ori cît de modest. Acestea au fost: Spiru Haret și N. N. Săveanu, actualul președinte al Camerii Deputaților. Spun acestea, pentru ca să se știe de ce prima ediție a volumului *Pe Plaiu* a fost închinată D-lui N. N. Săveanu. Pentru Spiru Haret sorocisem închinarea volumului al doilea, *Traiul Nostru.* Manuscrisul acestui volum așa a fost trimes la Buda-Pesta *Luceafărului* care l-a tipărit în primă ediție. Avea o frumoasă închinare omagială pentru cel care era Spiru Haret. Dar spre durerea și spre surprinderea mea, volumul a apărut fără acea închinare. Ce-i vor fi hotărît pe editori să înlăture acele cîteva rînduri de omagiu, nu știu. Prin cele ce scriu acum, încerc să repar omisiunea de atunci.

De altfel această întîmplare a fost mai mult neplăcută pentru mine, căci Spiru Haret, om superior cum era, îmi acordase sprijinul fără vre-un gînd de precupeţire. Și despre asta m'am încredințat ulterior: In toamna anului 1905 și primăvara lui 1906, cînd acasă la el, în Str. Verde, am lucrat la întocmirea statutelor pentru înființarea obștei de arendare „Sf. Cruce", precum și alcătuirea și autentificarea contractului prin care am luat în arendă moșia Domnești. In acea vreme — probabil că-i scrisesem, făcînd aluzie la gîndul ce-avusesem — Haret îmi scrie:

București, 21 Decembrie 1905

Stimate D-le Ciocîrlan,

Nu te turbura în chestia dedicației. D-ta știi că eu nu mă uit la forme. Dacă voia bună a D-tale a fost, atîta ajunge, și eu îți mulțumesc pentru dînsa.

Haret

Cu prilejul apariţiei celui de al doilea volum, *Traiul Nostru,* în ediţia a 2-a, cuvintele de omagii au fost puse în fruntea volumului; şi ca urmare, primesc scrisoarea de mai jos:

Bucureşti, 6 Septembrie 1906

Stimate D-le Ciocîrlan,

Scrisoarea D-tale am primit-o cu multă bucurie şi nu am cuvinte să-ţi mulţumesc pentru dedicarea cărţii D-tale. Urez deplin succes acestui de al doilea volum, iar D-tale îţi urez să ne mai dai multe altele.

Haret

Cu D-l N. N. Săveanu, discipol înţelegător al celui ce era Spiru Haret, lucram mai des şi mai de aproape, Domnia-Sa pe-acea vreme fiind prefect al judeţului nostru. Clădiri de şcoală, cercuri culturale, bănci populare şi obştii de arendare, atunci au răsărit şi s'au întruchipat ca prin farmec. Şi în afară de activitatea aceasta, D-l N. N. Săveanu cerceta să afle şi ce se poate scoate în lumină din podoabele artelor frumoase. Astfel au luat fiinţă la Mîndrişca Putnei cel mai frumos cor de adulţi ce-a fost vre-o dată pe plaiurile acestea, cor format şi condus de neuitatul şi mult regretatul învăţător T. Dragomir.

In ce priveşte literatura, dacă ea va fi fost îmbogăţită cu ceva şi prin scrisul meu, apoi tot D-sa a fost cel care a contribuit într'o largă măsură. Spre documentare, voiu reproduce aci două din scrisorile D-sale. Una se referă la activitatea economică şi a doua la cea literară:

București 3 | 18 N-vre 1906

Dragă Ciocîrlan, Dacă nu ți-am scris mai de mult în chestia cumpărărei moșiei Domnești de către obște, causa e că am așteptat un moment mai favorabil causei, ce representăm. Din împrejurări, pe care ți le voiu comunica pe larg prin viu grai după 15 Noemvre cînd te rog să vii la Focșani, unde mă vei găsi acasă, momentul acela nu a sosit încă.

Nevoind să avem un răspuns negativ, cererea nu am înregistrat-o; înregistrarea ei ar fi fost nu numai fără folos, dar cred chiar dăunătoare.

La revedere dară după 15 N-vre la Focșani.

N. N. Săveanu

A doua scrisoare e de dată recentă, trimisă cu prilejul apariției și prezentării romanului meu *Du-te, Dor.*

București 12 | 5 1936

Dragă D-le Ciocîrlan,

Sunt mișcat sufletește cetind pe coperta unui roman... un nume, care evocă amintiri, ce-mi sunt atît de scumpe. Trecutul cu zilele lui bune — pe cele rele le-am dat uitării, — vechea noastră colaborare în scopul luminării unor sate, — pe care votul obștesc nu le impusese încă atențiunei oamenilor politici, reapare în ochi-mi și-mi vorbesc de o tinerească activitate prefectorială.

Iți mulțumesc cu recunoștință că te ai gîndit la cel ce te-a prețuit pe cînd erai un începător și mă felicit că ți-am recunoscut talentul, pe cînd încă el nu era în floare.

Voi ceti cu atențiune și cu drag paginile ce ai scris, volumul D-tale va fi tovarășul meu de drum miine într'o călătorie ce fac cu drumul de fier.

Cu mii de mulțumiri, rămîn al D-tale devotat.

N. N. Săveanu

UN MĂNUNCHIU DE PRIETENI: ŞT. O. IOSIF, ILARIE CHENDI, IOAN SCURTU ŞI ROMULUS CIOFLEC.

Aceşti patru Transilvăneni, buni prieteni, au fost printre cei dintîi cari în primii ani au îngrijit de apariţia revistei *Sămănătorul.* Mai tîrziu s'au alăturat lor D-l Mihail Sadoveanu, D. Anghel, C. Sandu-Aldea şi alţii. N'au rămas laolaltă însă decît pînă la sfîrşitul lui 1905; iar cu începutul lui 1906, Gh. Coşbuc şi I. Gorun ca directori, scot revista *Viaţa literară,* condusă în deosebi de Ilarie Chendi. Nu tîrziu după despărţirea aceasta, revista *Sămănătorul* trece sub direcţia D-lui Nicolae Iorga. Cu toţi aceşti patru primi redactori ai *Sămănătorului* am avut relaţii personale prieteneşti şi o corespondenţă bogată din care puţină mai păstrez. Cu Iosif însă am fost ca fraţii, ca dovadă scrisorile ce mi le adresa cu titulatura de „Iubite Frate".

De altfel, dintre aceşti trei prieteni, Iosif era cel mai blînd, mai bun şi în măsură să se lipească de ori cine cu căldura sufletului său.

Chiar şi în discuţiile ce le-avea în deosebi cu bătăiosul Ilarie, în ce privea chestiunile de redacţie la *Sămănătorul,* Iosif era cel care căuta să determine o atmosferă mai prietenoasă în tot cadrul revistei.

Parcă-i văd stînd cîte-şi trei la masa obicinuită dela Kübler — Cioflec adesea lipsea — avînd dinainte în amestec pitoresc: ceşti de cafea, halbe ce fusese folosite rînd pe rînd şi pe care nu îngăduia chelnerilor să le ridice, căci îi deranjau. Printre aceste vase simpatice s'amestecau de

obiceiu şi călimări, condee ori creioane. I. Scurtu, un munte de om, domol de-abia să-l urneşti să scoată o vorbă, stătea de obiceiu cu fruntea proptită în palma stîngă, în timp ce cu dreapta îşi potrivea din cînd în cînd ochelarii cu lănţişor de aur. Pufăia din nelipsitu-i trabuc şi cu privirile pierdute asculta graiul tăios al bundocului şi neastîmpăratului de Ilarie ce stătea la mijloc între el şi „Steo", cum îi spuneau în intimitate lui Iosif.

Acesta, în cealaltă aripă de tovărăşie, cu condeiul ori creionul în mină, schiţa pe foile nelipsite din faţă-i flori, figuri geometrice nedesluşite, ori capete de expresie de cele mai multe ori bine reuşite. Şi cum nu-şi lua ochii dela migala mînilor sale, numai din auz doar de prindea frămîntările bătăioase ale lui Chendi, care prin graiu ori gesturi căuta să sfarme pe nechemaţii ce s'amestecau în cîmpul literilor. Intr'un tîrzior, cînd credea că i-au trecut toanele, Iosif întrerupea o clipă migala lucrului făcut în neştire, ridica ochii mari albaştri către tovarăşul neîndurat de alături, grăind într'un ton de nespusă blîndeţe :

— Fii mai bun, mai îngăduitor, frate Ilarie. Dacă ai să dobori deodată pe toţi nărozii, pe urmă tu ce-ai să mai faci ? Să-i făureşti de iznoavă, cred că n'ai să te apuci. Lasă-i mai domol, ca să ai cu cine te lupta încă multă vreme !

La auzul îndemnului ce-l făcea blîndul „Steo", Scurtu ridica privirea din fundul ceştii de cafea unde-şi scutura scrumul trabucului şi privea impasibil, cînd spre unul cînd spre altul, iar Chendi răspundea ca un „nu" scurt şi respicat ce nu mai

aştepta vre-o replică, în timp ce Iosif, reluîndu-şi migala lucrului, zîmbea senin, satisfăcut că pusese cuvîntul cel bun pentru toţi acei fără minte şi har dela Cel-de-Sus.

Cîte-şi trei, pe cît îmi amintesc, locuiau la Hotelul Imperial, lîngă aripa stîngă a Palatului Regal, petrecîndu-şi bună parte din timp jos în cafeneaua Kübler — aşa se numea, mi se pare — unde de altfel era adevărata redacţie a revistei.

Iosif stăruia mereu în scrisori să cobor de pe plaiurile mele spre Bucureşti, ca „să ne vedem la ochi", cum spunea el. N'a uitat într'o vreme să amintească într'o scrisoare, că de va fi să mă duc cumva cu soţia — aveam de dat împreună nişte examene — atunci „Doamna" să aştepte jos în cafenea şi sus să mă urc singur, să-i vestesc... „De, suntem cu toţii becheri... şi nu te-am putea primi cu Doamna în cămăruţele noastre pline de dezordine", adăuga Iosif.

Şi-aşa s'a şi întîmplat în primăvara lui 1902: soţia a aşteptat jos, iar nu după mult timp m'am scoborît cu cei trei prieteni: Iosif, Chendi şi Scurtu — Cioflec lipsea — purtînd fiecare în cinstea noastră de oaspeţi vorbe dulci în grai şi buchete mari de mărgăritărele în mîini. Şi-am petrecut în tovărăşia lor cîteva zile ce nu le voi uita nici odată.

De aci înainte cu Iosif, acel suflet curat, feciorelnic, am rămas ca fraţi. O vară, în anul cînd s'a căsătorit, am petrecut-o laolaltă în Soveja — minunata noastră localitate de munte din ţinutul Vrancei.

Ii vorbise Ioan Adam cu atîta farmec de mun-

ții Vrancei și în deosebi de-ai Sovejei, în cît a fost vrăjit să-și petreacă prima vară de tovărășie în pacea munților noștri. Mi-a scris ce fel de casă, cu ce fel de colț de natură să-i caut; și i-am găsit gospodăria minunată pe acea vreme a dascălului I. Mehedinți — moșul d-lui Prof. Simion Mehedinți — din cătunul Dragosloveni. Gospodărie liniștită, cu casă mare, bătătură largă țesută cu troscot mărunt și des, iar în gospodărie dascălul și dăscălița oameni dulci și primitori de oaspeți, căci n'aveau copii.

Și-am petrecut o vacanță împreună. Cum mai trece timpul, și cu el se duc și uniia din oamenii cei mai scumpi și mai dragi! Am rămas, doar numai cu amintirea despre ei, plină de duioșii, cu cărțile lor cari le poartă bogăția de gînduri și scrisorile pe cari le răsfoesc și le citesc cu pios respect despre ceea ce-a fost și nu va mai fi...

DOMNUL NICOLAE IORGA, DIRECTORUL SĂMĂNĂTORULUI. După venirea d-lui Profesor Iorga în fruntea revistei *Sămănătorul*, ca director, și apariția celeilalte reviste, *Viața literară*, firește că vechiul grup de redactori s'a împărțit între cele două foi, și colaboratorii la fel. Parte din aceștia care nu prea cunoșteau tot adîncul discordiei, colaborau la amîndouă. Solicitat stăruitor de Ilarie Chendi, am trimis bucăți și la *Viața literară;* am rămas totuși în cuibul vechiu care s'a dovedit a fi mai trainic și mai bine condus.

Odată cu venirea D-lui Profesor Iorga în fruntea *Sămănătorului*, casa D-sale era socotită ca redacția revistei și toți redactorii și uniia din cola-

boratorii provinciali, cum eram eu, în biroul D-lui Iorga, în strada Buzești, ne adunam. Nu erau zile și ore hotărîte pentru reuniuni. Veneam cînd puteam, ori cînd ne chema maestrul, pentru ca să citim ori să primim anume indicații și directive. Cel puțin așa vedeam și credeam eu, cel care veneam mai rar din provincie.

La început pînă cînd i-am cunoscut într'o măsură oarecare temperamentul cu nesfîrșita bogăție de suflet și spirit, mă jenam să-l cercetez des, gîndindu-mă că i-aș putea fi o piedică în prodigioasa D-sale ocupație. Astfel în prima zi de prezentare, cînd l-am găsit pe d-l Iorga scriind, cu biroul morman de foi manuscrise și altele care nu mai avusese loc în vîrful movilei, lunecase pe jos în toate părțile, am vorbit cu D-sa cîtăva vreme, fără să-și întrerupă scrisul însă.

Inchipuindu-mi că această situație nu poate să dureze mult fără să-i fac încurcătură, ori la un moment dat să-și întrerupă lucrul, m'am sculat, cerîndu-i îngăduința de a pleca. Rîzînd și glumind, mă întrebă :

— De ce atîta grabă, Ciocîrlie dragă ?

— Pentrucă D-v. sunteți ocupat și cu vizita mea prelungită să nu vă întrerup, Domnule Profesor, i-am răspuns.

Cu altă glumă aruncată din fugă și făcîndu-mi semn cu mîna să stau, adause iar :

— Stai ori cît, fără nici o teamă. Vom tăifăsui împreună și în acelaș timp eu îmi voi vedea și de lucrul început, pe care, de, nu-l las pînă cînd nu-l gătesc.

Şi-am vorbit de toate: de politică, de literatură, de revista Sămănătorul, de „fugarii" ce trecuse la „Viaţa *neliterară*", cum îi spunea în glumă, precum şi de satul meu cu mişcarea economică ce începusem.

Mi-a vorbit cu multă căldură despre „Marele Haret" şi sufletul lui plin de dragoste pentru pătura ţărănească. In tot timpul acesta, glumele şi spiritele tăioase la adresa unora ce plecase dela *Sămănătorul* s'au întreţesut destul de des în convorbirea noastră. Iar cînd pe jos ce făcuse în jurul biroului alte moviliţe din foile ce lunecau de sus, a strigat pe Doamna Iorga, prezentîndu-mă:

— Uite, Catinco, îţi prezint pe Ciocîrlia cea voioasă dela Păuneştii Putnei. Vezi, el, măcar că are aripi şi-ar fi putut să zboare amăgit din cuibul lui vechiu, a fost cuminte şi-a rămas cu noi mai departe să ne încînte cu pliscul lui fermecat.

A rîs maestrul, a rîs şi Doamna cea blondă cu zîmbetul de sfîntă; apoi după îndemnul poftirilor de rigoare m'a întrebat şi Doamna multe de toate, în timp ce Domnul Profesor nu uita să arunce alte glume. Intr'un tîrzior, la un semn al soţului, Doamna a început să adune maldăre-maldăre foile împrăştiate pe jos, iar apoi pe cele de pe birou, rînduindu-le pe toate cum se cereau să urmeze în continuarea scrisului. In vremea aceasta D-l Profesor, lăsînd condeiul şi apucînd un coup-papier pentru ca să taie un volum ce-i stătea în faţă, adaugă:

— Vezi, aşa se osteneşte des Doamna mea, căci altcineva mi-ar încurca tot, fără să mai dau de rost.

Doamna zîmbea, rînduind în tăcere foile teancuri-teancuri pe alt birou mai liber de alături. Acum D-l Profesor tăia de zor foile volumului ce apucase în mîini, aruncîndu-și ochii doar fugitiv pe pagini, cum face orice om cînd tae foile unei cărți. In acelaș timp continua vorba cu mine, cu Doamna Iorga, comentînd și scrisul autorului din volumul ce-l urmărea. Crezusem o clipă că D-l Profesor făcea o pauză de lucru, ocupîndu-se cu tăiatul foilor unui volum ce-l interesa, pregătindu-l pentru un timp tihnit de lectură. Dar care nu mi-a fost mirarea, cînd m'am încredințat că în timpul simplei operații ce întreprinsese prin tăierea foilor, prin trecerea fugitivă a privirii peste pagini, D-sa cetise și conținutul, păstrînd în memorie anume pasage cu putință de-a indica și pagina unde se aflau. Despre asta m'am încredințat în discuția ce-a urmat în timpul mesei, și cînd a cerut de mi s'a adus volumul în chestie, ca să controlez adevărul acesta fenomenal. Atunci nu m'am mai mirat cum de-a înmagazinat D-sa atîtea cunoștințe în timpul studiilor. E un fenomen aparte, atît în ce privește puterile spirituale de a prinde și aduna cunoștințele, precum și în acela de a le plăsmui și reda apoi în opere de artă ori știință.

In anii următori, înainte și după războiu, în vizitele ce-am avut cinstea să i le mai fac în casa D-sale dela București, ori la Vălenii-de-Munte, am avut prilejul să mă încredințez despre fenomenalitatea personalității D-sale, în ce privește orice act de manifestare artistico-culturală, sau chiar

politică. In privința acestei ultime laturi a activității sale, politica, D-sa — cu spiritul fin și pătrunzător, dar mai ales cu puterea de a hipnotiza masele tineretului, hotărîndu-le spre abnegație și sacrificiu — a făcut o adevărată școală spre ridicarea tineretului către o altă viață politică și socială, mai curată. Și dacă aceste generații de tineri crescute la școala D-sale politică, nu au perseverat să rămînă în juru-i pentru totdeauna, cum s'ar fi cuvenit, spre a forma un puternic partid, totuși elementele acestea crescute în școala „iorghismului" politic, împrăștiindu-se și luînd posturi de comandă în alte partide, n'au putut să lepede la porțile noului partid toată ideologia tinereții în care crescuse. Și astfel s'a produs pe nesimțite acea primenire sufletească în cadrele tuturor partidelor, primenire cu care se laudă conducătorii de oameni, fără s'arate isvorul de unde pornise de fapt. Poate că văd greșit în chestia aceasta, dar e părerea mea sinceră.

Din vremea directoratului D-lui Profesor Iorga, la *Sămănătorul*, reproduc aci o singură scrisoare:

29 Dec. 1905

Dragă Domnule Ciocîrlan,

La „Luceafărul" nu prea este nădejde [era vorba de o chestie bănească: dreptul meu de autor pentru volumul *Traiul nostru*, editat de această revistă] și alții au pățit-o. Lui T. nu-i voiu scrie, dar voiu vorbi cu Goga peste cîteva zile, la Sibii. Desigur că noul roman vrei să-l dai lui Filip și voiu vedea dacă n'ar fi dispus să-ți dea un avans.

Eu cred să înduri cîtva timp încă o soartă rea,

de care desigur că nu eşti vrednic prin nimic. Cînd va fi alt guvern, atunci se va putea vorbi unor oameni cari înţeleg şi alt ceva decît linguşiri şi consideraţii electorale. Totuşi voiu vorbi cuiva care cunoaşte pe Ghica: ai putea sta undeva *de Paşti,* ca să te faci voinic şi voios.

Şi la Academie o să fac tot ce-mi stă prin putinţă.

Iţi mulţămesc pentru capitolul trimes, [capitol din romanul care a apărut abia anul acesta] care va apărea fără zăbavă. Să-ţi fie bun şi priincios anul care se deschide. Iţi urează al D-tale preţuitor şi prieten.

N. Iorga

BUCURA DUMBRAVĂ. Citisem *Haiducul,* minunata viaţă romanţată a nobilului erou, vlăstar boieresc, Iancu Jianu, chiar dela începutul apariţiei în traducerea D-nei Eliza Brătianu. Din notiţele critice care au urmat şi din investigaţiile personale, aflasem că acest suflet nobil care se îmbinase atît de minunat cu sufletul romînesc, încît să-i înţeleagă ca nimeni altul pînă atunci tragica luptă a eroilor noştri naţionali, acest suflet rar de femee era Domnişoara Fani Seculici, prietenă a Reginei Poete Carmen Sylva. Ca fiică a financiarului Seculici, director general la Societatea de Asigurare „Dacia Romînia", probabil de origină cehă, care avea întotdeauna acces la Palat, Regele Carol apreciindu-l, Bucura Dumbravă crescuse în lumina ce-o radia Carmen Sylva în juru-i. Operele tinerei scriitoare au dovedit mai tîrziu că autoarea meritase în adevăr prietenia ce i-o acordase Regina-Poetă. Cum după apariţia *Haiducului,* trecînd şi viltoarea lui 1907, autoarea îşi

pusese în gînd să dea la lumină şi vieaţa romanţată a eroului Tudor Vladimirescu — *Pandurul* — era neostenită, alergînd necontenit prin ţară, cercetînd toate locurile cari ar mai fi păstrat ceva din amintirile eroului ce fusese Tudor Vladimirescu. Aduna date şi tot ce i se părea că poartă ceva din autenticul acţiunei ce desfăşurase eroul; dar pentru cadrul în care trebuia să aşeze povestirea, întreba pe toţi şi în toate părţile de anumite sate de răzeşi, mari şi frumoase, pentru ca să le viziteze şi să adune materialul ce credea că-i este de lipsă. In casa tatălui său, cunoscînd mulţi ingineri de seamă ce cutreieraseră ţara pe la diferitele moşii ale Societăţii „Dacia Romînia", a aflat dela bătrînul inginer Marin Petrescu despre satul mare Păuneşti din judeţul Putna, pe care l-ar fi putut vizita oricînd, el fiind aşezat în raza moşiei Domneşti, proprietatea Societăţii. Şi astfel, într'o primăvară, mi se pare în 1908, în tovărăşia inginerului Petrescu şi a veteranului N. Marin din Păuneşti, a vizitat satul în care eu eram învăţător, conducînd ca preşedinte şi obştea „Sfînta Cruce" ce ţinea în arendă moşia Domneştii-de-sus, proprietatea contesei Divone. I-a plăcut satul, şi în deosebi hora satului de pe atunci — era prezidenta Societăţii „Chindia" din Bucureşti — horă în care s'a prins şi a jucat, spre marea mirare a sătenilor, mai cu mult meşteşug decît cei cari se născuse, crescuse şi trăise cu jocurile acestor meleaguri. După horă, în sfatul ce-a legat cu sătenii, a întrebat, fireşte, de preoţi şi învăţători: cum îi cheamă şi cum se laudă satul cu ei. Intre învăţă-

tori am fost numit şi eu. La auzul numelui meu, a stat puţin, s'a gîndit şi apoi a întrebat:

— Invăţătorul D-voastră, Ioan Ciocîrlan, nu e cumva scriitorul?

Sătenii, necunoscînd alt scriitor decît pe cel dela primăria satului... au stat nedumeriţi, neştiind ce să răspundă. Bucura Dumbravă, înţelegînd repede situaţia sufletească a celor cu cari vorbea, i-a lămurit:

— Este un învăţător, Ioan Ciocîrlan, care a scris, a făcut nişte cărţi pe care le-a tipărit la Bucureşti. In ele scrie frumos de viaţa D-voastră, a satelor.

Oamenii mai dumeriţi oarecum, răspund pe rînd, ori chiar şi cîte mai mulţi odată că: „De va fi scris învăţătorul nostru pe la Bucureşti cărţi, cum spuneţi D-voastră, nu ştim. Noi cunoaştem pe al nostru, şi iată, putem spune ce-a făcut aci în sat: o bancă populară care ţine pentru noi în arendă moşia Domneşti a Doamnei Contese". „Aşa-i, aveţi dreptate... Ce va fi făcut omul în afară de satul D-voastră, n'aveţi de unde şti. Dar o fi cumva acasă?

— Cum e sărbătoare, bănuim c'o fi. Moş Marin, omul D-voastră, poate afla.

Şi veteranul N. Marin, s'a grăbit să mă caute şi să întrebe de pot primi pe D-ra Seculici dela Bucureşti, care vrea să mă vadă şi să-mi vorbească. Şi astfel, în după amiaza acelei zile de Mai, în gospodăria mea modestă am făcut cunoştinţa scriitoarei Bucura Dumbravă. Am fost nespus de fericit, dar într'o măsură jenat, că mă vedea acasă

la mine, aşa cum nu s'ar fi aşteptat să vadă pe scriitorul Ioan Ciocîrlan. Şi totuşi de atunci am rămas apropiaţi sufleteşte. Mi-a scris, întrebîndu-mă de nu mi-ar putea fi de sprijin prin tatăl său, directorul societăţii amintite ; i-am răspuns, primind, fireşte, propunerea ce-mi făcea. Şi în adevăr, în afară că peste un an îmi boteza pe cel mai mic dintre copii, înainte şi după acest botez s'a interesat de aproape de starea mea morală şi materială, sprijinindu-mă cum nimeni dintre scriitori nu m'a sprijinit, fireşte exceptînd pe Ioan Adam şi Şt. O. Iosif — în felul lor. Transcriu aci una din multele ei scrisori în care pe lîngă chestia botezului pus la cale, se vede şi grija ce-avea pentru adunarea materialului trebuitor volumului *Pandurul*.

Bucureşti 5|8 Aprilie 1909

Prea Stimate Domnule Ciocîrlan,

Data ce aţi hotărît pentru botez, îmi convine foarte bine, şi sunt bucuroasă să fiu naşa copilului în ziua de 18 Mai. La 24 Martie, eram la Gura Motrului şi la Ţînţăreni cercetînd locurile, unde a trecut Tudor Vladimirescu cu pandurii lui. Cînd am avut plăcerea, să vă văd la Bucureşti, mi-aţi spus, că, de la Păuneşti, aş putea să mă duc şi la mănăstirea Secul, şi v'aşi fi foarte recunoscătoare, să mă îndrumaţi, făcîndu-mi planul excursiunii. Aştept cu nerăbdare sosirea cărţii D-v, mulţumindu-vă pentru frumosul dar. Puteţi fi sigur că tatăl meu va avea în vedere cererea D-v. [Era vorba de-o cerere ce-o adresasem Direcţiei Societăţii „Dacia-Romînia", spre a mi se vinde o porţiune de 2½ ha. loc în marginea Păuneştilor].

Primiţi, Vă rog, încredinţarea deosebitei mele consideraţiuni. Fanny Seculici

Cum în vremea aceia eram conferenţiar la Cercurile Culturale, împreună cu Al. Vlahuţă, Gh. Coşbuc, Mihail Sadoveanu, Artur Gorovei şi Doctor Andrei Iliescu-Lespezi, la o întîlnire le-am comunicat dorinţa nănaşii ca să ia cu toţii parte la botez. Propunerea a fost primită ; şi astfel naşii s'au înmulţit, vestind un botez ca o nuntă, precum a şi fost.

In ziua sorocită botezului, n'au sosit la Păuneşti decît Bucura Dumbravă, Mihail Sadoveanu, Artur Gorovei, Dr. Andrei Iliescu-Lespezi şi Inginerul Marin Petrescu. Cei doi poeţi, Coşbuc şi Vlahuţă, au lipsit. Cel dintîi, după cum mi l-a pîrît, faţă fiind, Mihail Popescu într'o întîlnire la Slănic chiar în luna ce-a urmat, cică „s'a rătăcit cu un grup de prieteni chiar în seara sorocită plecării la botez... şi a doua zi cînd şi-a dat seama de cele întîmplate, era prea tîrziu..." Iar Vlahuţă a avut în aceiaşi vreme nunta uneia din fiice. Totuşi chiar fără cei doi decani ai scrisului de pe acea vreme, botezul nu a fost lipsit de cheful şi veselia cuvenită. S'a început oficierea Duminică înainte de prînz şi s'a isprăvit petrecania Luni la amiază. Vinul a fost bun, lăutarii meşteri, iar oaspeţii mulţi la număr, adunaţi cu voie bună de prin multe şi răspîndite meleaguri ale ţării, s'au arătat vrednici pentru toate cele cerute de vechile datini. Lumea care a luat parte la petrecerea aceia mai ţine minte şi-acum de minunatele jocuri purtate în frunte de nănaşa cea îmbrăcată în iie şi catrinţă, iar în picioare cu opincuţe. N'a uitat de altfel nici pe „nănaşul Mihai, cel balai şi cu

ochii ca cicoarea", cum îi zicea un mucalit moș din vecini. Voinic și meșter de să'ntreacă pe toți la joc, el purta horile cînd în frunte, cînd singur la mijloc. Și bătînd răzbit pămîntul, ca să nu se bage 'n samă că-s opinci pe-aproape la nănașa, purta un joc ca nimeni altul, din întreaga lui ființă : sălta din mîini, sălta din umerii cei largi și se legăna în tact de cîntec cînd într'o parte, cînd în alta ; pleca o clipă fruntea în jos, cătînd spre'nseilarea jocului dela picioare și-apoi dintr'o mișcare avînta spre spate capul, de-astîmpăra o clipă vîlvătaia pletelor bălăi. Apoi cu ochii aprinși de scînteieri fantastice, înfiripa năstrușnice strigări ce stîrneau veselia tuturor. Și se minunau de-atîta meșteșug în toate cei oaspeți tîrgoveți ; dar în deosebi sătenii cari nu mai văzuse așa „prubă de boier". Iată pentru ce-l țin minte și unii și alții, de întreabă și acum de maestru. Și, Doamne, mulți s'au dus din cei cari s'au veselit atunci laolaltă, și unii poate prea de vreme ! Dar ce suntem noi oamenii în deapănul neîndurat al vremii ?

CARTEA LITERARĂ DUPĂ RĂSBOI. EDITORI ȘI SCRIITORI. Am auzit spunîndu-se, ori am văzut scrisă undeva, o părere despre scriitorii dinaintea răsboiului. Se zicea că nu erau cîtu-și de puțin materialiști : scriind sub imboldul sfînt al artei, nici nu le-ar fi trecut prin minte să ceară plată pentru colaborările pe la diferite reviste. Dimpotrivă, unii din ei cari aveau și ceva stare materială, o sacrificau, scoțînd reviste cari în cele mai dese cazuri înghițiau bani buni, fără s'aducă galantonului editor decît deficite. Editorii de re-

viste erau bucuroși să meargă revista, iar ceilalți scriitori, colaboratori gratuiți, se mîngîiau cu gîndul că vor avea mai curînd ori mai tîrziu bucuria apariției unui volum. O schimbare în această situație—schimbare abia simțită—a adus editura „Minerva".

După răsboiu: alte vremuri, cu alți oameni și altă mentalitate. Scriitorii, și în deosebi romancierii, apar repede unii după alții și pe la revistele mai vechi *Adevărul literar, Gîndirea* și altele, se colaborează numai în schimb de onorar. Volumele ce apar în diferite edituri, asemenea aduc un însemnat drept de autor, chiar cu avansuri înainte de apariție. Și era un semn îmbucurător și pentru scriitori, dar și în genere pentru literatură. Munca literară se plătea, și scriitorii se puteau dedica numai scrisului, făcîndu-și din el o profesie. Scriitorul nu mai era silit să-și irosească energia în cine știe ce ocupații lăturalnice care de cele mai multe ori nu avea nimic comun cu literele, iar scrisului să-i ofere doar puținul timp liber de care mai dispuneau — și-aceasta de multe ori cu sacrificiul sănătății.

Și-ar fi fost foarte bine, dacă în acest început îmbucurător al literelor nu s'ar fi amestecat lăcomia de cîștig a multor editori. Aceștia, fără să țină seamă că depășesc rolul ce-aveau în desvoltarea literaturii, comandau operele literare cum ar fi comandat o marfă oarecare. Bănuind, se vede, că gustul cetitorilor ar fi prins mai ușor în mrejele unei urzeli literare erotice, au cerut scriitorilor să scrie în felul acesta. Că sufletul poporului

ar fi avut de suferit din răspîndirea unor astfel de scrieri, editorii nu se îngrijeau. Pe ei îi preocupa cîştigul, cîştigul cît mai mare şi nimic mai mult. Şi scriitorii, în afară de oarecari onorabile excepţii, au lucrat şi-au furnizat marfa ce li se cerea şi li se plătea destul de bine. Cîştigau astfel editorii din belşug, ridicînd palate şi adunînd multe milioane; cîştigau şi scriitorii. Literatura însă în felul acesta nu-şi are valoarea estetică şi morală ce i s'ar cere, pentru ca să fie la înălţimea unei adevărate literaturi; iar sufletul poporului se destramă, alunecînd în prăpastia nefiinţei. Şi de această dureroasă rătăcire nu sunt de vină atît editorii, cît în deosebi scriitorii. Editorii, ca orice negustori, azi sunt cu multele lor bogăţii, iar mîine se vor rostogoli în besna uitării cu tot aurul spurcat ce-au agonisit cu preţul nimicirii sufleteşti a unui neam întreg! Cei cari vor avea să răspundă în faţa istoriei sunt scriitorii. De ce oare nu-şi dau seama că e mai de preţ un nume fără pată, decît tot aurul de pe lume?

Nu ştiu, dar mie îmi vine să cred că toţi acei cari-şi vînd sufletul şi-şi comercializează scrisul, nu au nimic comun cu arta. In inima lor, în sufletul lor sterp nu sălăşlueşte nici măcar o rază din lumina adevărului şi frumosului etern. Nu am fost bogat; ba poate am îndurat prea dureros mizeria vieţii, după cum se va vedea din corespondenţa mea cu alţi scriitori; totuşi m'am simţit mîndru că pot să nu-mi prostituez condeiul.

Şi dacă atîţi cari n'au scris un rînd literar în viaţa lor, au fost în măsură să arunce pe piaţă

multă maculatură pornografică, apoi cu atît mai ușor aș fi putut să mă înfig printre romancierii de după răsboi.

De altfel, lucrări literare de oarecari dimensiuni, ca chestie de pagini dar și de valoare estetică în ce privește cerințele unei adevărate arte, am încercat încă dinainte de răsboi. Una din acestea e și povestirea *Inimă de Mamă*, premiată de Academia Romînă și ajunsă în a IV-a ediție la editura „Minerva".

Afară de acest volum, precum și de celelalte ce-am mai tipărit, am scris, firește, pe îndelete și poate cu o prea mare exagerare de auto-critică, începînd înainte de răsboi, romanul apărut anul acesta sub titlul: *Du-te, Dor.* Despre începuturile lui pomenește Șt. O. Iosif în cîteva scrisori ca și D-l Profesor Iorga. Amîndoi avuseseră prilejul să cunoască anume capitole din roman și mă îndemnau să-i dau forma definitivă. Eu însă nu m'am grăbit nici la îndemnul unor scriitori de valoarea celor pomeniți, dar nici la ispita diavolească a editorilor din vremurile noastre.

Incă înainte de răsboi am publicat poate mai bine de jumătate din romanul amintit în revista *Ramuri-Drum drept* din Craiova. Cu venirea răsboiului l-am întrerupt și apoi am reluat lucrul ceva mai tîrziu, dînd cîteva capitole la *Adevărul literar* și alte reviste. Și l-am ținut în saltar mulți ani la rînd, revăzîndu-l adesea și întrebîndu-mă dacă merită lumina tiparului. Și poate că nu l-aș fi scos multă vreme cu gîndul de-al tipări dacă nu m'ar fi îndemnat la aceasta o împrejurare tot neplăcută

din vieaţa mea de modest scriitor:

Avînd gata, un volum de poeme şi nuvele *In faţa Judecăţii* — volumul al 7-lea — m'am gîndit să-i dau rînd la tipar înaintea romanului. Şi astfel, în 1924-25, l-am prezentat editurei „Cartea Romînească". Colecţia aceasta de bucăţi literare cari fusese tipărite în reviste ca: *Viaţa Romînească, Adevărul literar, Ramuri* şi altele, a stat cîtă-va vreme în cercetarea referenzilor dela editura pomenită, pînă ce m'am dus şi-am aflat că mi s'a respins ca nepublicabilă, de oare ce cuprinsul nu era scris „în nota vremii". L-am luat de-acolo, dela aceşti cerberi ai scrisului în „nota altei vremi" şi l-am mutat la editura „Ciornei". Aci am dat peste un om de bun gust literar, D-l I. A. Iagnov, şef pe atunci al conducerii editoriale „Ciornei". Acesta, într'o discuţie foarte frumoasă, m'a încredinţat că editurile şi publicul cereau nu bucăţi mici: poeme, schiţe ori nuvele — fire-ar ele cît de frumoase — ci volume mari de romane. Şi astfel am primit îndemnul să le prezint un roman.

Volumul de nuvele de care vorbii, după atîta colindă se află şi acum la o altă editură, la aceea a *Fundaţiilor Culturale Regale,* cu nădejdea că se va tipări; iar eu am pornit într'o nouă bejenie cu romanul pe care în cele din urmă m'am hotărît să-l scot din saltar unde a stat atîţia ani.

Astfel, acum 5-6 ani în urmă, am prezentat romanul sub titlul *Dragoste Invrăjbită* la concursul anunţat de editura „Cultura Naţională", premiul „Eforia". La acest concurs s'a premiat şi tipărit

însă de casa editoare volumul „Maytrei" al D-lui Mircea Eliade.

Manuscrisul — de bună samă necitit: cam așa se întîmplă la astfel de concursuri — mi s'a înapoiat. Un exemplar din el, după oarecare timp, l-am trimes editurei „Adevărul" și alte două exemplare la alte două edituri.

Dela *Adevărul* mi s'a comunicat prin prietenul care a dus manuscrisul, că „în principiu s'a admis editarea romanului și cînd îi va sosi rîndul, se va da la tipar". Timp de doi ani rîndul acela n'a mai venit, căci erau alți autori cu mai multă trecere pe cari trebuiau să-i tipărească. Pe aceștia îi întîlniau și-i vedeau adesea; pe mine nu m'au văzut niciodată.

N'am avut nimic de zis. Așa se petrec lucrurile în lumea scriitoricească, în vremea aceasta de după răsboi. Ceea ce m'a scîrbit mult din tot contactul meu cu editorii, a fost îndrăzneala unuia care după ce a cetit manuscrisul romanului, mi-a cerut ca în capitolul VII unde tinerii eroi se întîlnesc noaptea în grădină, să adaog cîteva pagini mai „picante", mai atractive pentru cetitori... Și aceasta în interesul nostru al amîndorura, în interesul adevăratului succes de librărie... Și mi-a schițat chiar în amănunt scenele ce aveam să le descriu. M'a cutremurat scabrozitatea acelor pagini cerute ca singură condiție peutru editare și-am spus că nu pot să scriu astfel. Condeiul meu și mintea mea refuză așa ceva.

— Dă-ne voe să scriem noi acele pagini, și altele ce vom crede pentru capitolele următoare.

— Nu, nici asta nu o pot îngădui, căci în cazul acesta, n'aş mai fi eu autorul cărţii, am răspuns.

— Atunci cu părere de rău, nu vă putem edita cartea, a grăit a-tot-puternicul şi a-tot-făuritorul editor...

Am luat manuscrisul şi-am plecat. Am crezut că e mai demn pentru mine să nu apară volumul în condiţiunile acestea.

Cel de-al treilea editor căruia, potrivit cuvintelor sale ce le-am crezut sincere, fiind el însuşi autor de romane, i-a plăcut conţinutul manuscrisului, fără nici o modificare ; mi-a cerut însă altceva poate şi mai dureros. Despre acest fapt, care asemenea m'a hotărît să plec iarăşi cu manuscrisul acasă, voi vorbi mai departe la locul unde arăt o altă acţiune şi mai dăunătoare literaturei, acţiune pornită din partea autorilor, a scriitorilor înşişi.

Şi astfel, după cîţiva ani de încercări zădarnice m'am resemnat — la o vîrstă ca a mea e uşor — şi am închis manuscrisul iar în saltar laolaltă cu celălalt al volumului de nuvele *In faţa Judecăţii.*

Nu mai ţin minte peste cîtă vreme după acestea, am cetit într'o revistă o frumoasă recenzie a unui volum de poezii, recenzie scrisă de D-l I. E. Torouţiu. Se lăuda acolo armonia ce se desprinde din cuprinsul întregului volum, frumuseţa limbei şi în genere acea inspiraţie care pornia din curatul isvor ce te face să guşti specificul neamului romînesc.

Aflarea acestui suflet care judeca astfel o o-

peră de artă mi-a dat multe nădejdi şi într'o bună zi i-am scris D-lui recenzent la tipografia D-sale „Bucovina", unde-i aflasem adresa.

Il întrebam dacă D-sa e în adevăr acel Domn cu recensia din revistă şi dacă nu ar fi dispus să citească şi să editeze un roman cu un conţinut cum nădăjduesc să-i placă.

Şi nu peste multă vreme am primit între altele şi următoarele rînduri:

Bucureşti, N-brie 2, 1935

Stimate Domnule Ciocîrlan,

Adevărat, am scris, pe vremuri la „Sămănătorul" vre-o cîteva cîntece populare; deci n'am fost şi nici nu sunt poet, ba nici macar versificator. S'a mai tipărit şi o schiţă de-a mea, păcate ale tinereţelor, — căci pe atunci eram elev de liceu.

V'aţi adresat pentru publicarea in editura „Bucovina" a romanului Dv. Nu era necesar să înşiraţi titlurile lucrărilor Dv., care aveţi un nume în circulaţie, deşi nu cu gălăgia generaţiei tinere. Gălăgia însă nu e singura calitate care poate duce la consacrarea unui talent. Dimpotrivă ea îndepărtează şi adevăratele talente de definitiva consacrare, de oare ce lumea statornică a cetitorilor, nu mai pune nici un preţ pe orice soiu de reclamă, fie ea înfăşurată şi într'o mătăsoasă critică lăudătoare.

Interdependenţa între critic, autor şi editor, a fost de mult descoperită, şi astăzi mai curînd se vinde o carte aspru criticată, de cît cele lăudate. Cartea a trecut, ce-i drept, şi ea prin criză. Nici nu se putea altfel, ca ea să nu se resimtă de neajunsurile vieţii materiale şi atunci a venit pe de-oparte producţia de gust mediocru, potrivită pentru lumea măruntă a liceanilor, a servitoarelor sau meseriaşilor, cărora nu le

plac de cît mîncăruri tari; pe de altă parte interesele editoriale, au ridicat această maculatură efemeră la rangul de literatură. Acesta este, dacă nu mă înşel şi înţelesul scrisorii Dv. De sigur că din avalanşa de romane, nu vom putea spune că „Ion", „Pădurea Spînzuraţilor", „Răscoala", ale lui Liviu Rebreanu, sau „Medelenii" lui Ionel Teodoreanu, „Intunecare", „Simfonia Fantastică" şi „Duminica Orbului" de Cezar Petrescu, n'ar fi creaţii, cari vor supravețui generaţia şi pe autori. Aş putea să vă aşez alăturea de aceştia ca să vă pot edita? Ar trebui să vă citesc întregul roman. Dintr'un capitol nu-mi pot face o părere dreaptă. Şi după ce-l voi *studia* vă voi spune părerea mea sinceră, fără nici un fel de înconjur. Poate să nu fie justă, dar sinceră va fi în tot cazul şi cu tot respectul ce vă datoreşte un minor în ale scrisului beletristic.

In urma acestei scrisori i-am trimes D-lui Torouţiu manuscrisul romanului.

Intre timp, prin bunăvoinţa D-lui Profesor Ion Diaconu, un alt exemplar din acelaşi manuscris a ajuns prin *Fundaţiile Culturale Regale* la *Fundaţia pentru Literatură şi Artă, Carol II* pentru cercetare şi eventual editarea lui în colecţia „Energia".

Aci, manuscrisul a fost găsit ca mai potrivit spre editare de către *Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol"* şi anume în colecţia „Cartea Satului". Dar nici aci nu se putea edita, volumul fiind prea mare. Iată ce mi-a scris în această chestie D-l Emanoil Bucuţa, însărcinat cu cetirea şi hotărîrea editării:

București, 12 Fevruarie 1936

Stimate Domnule Ciocîrlan,

De mai multă vreme romanul dumitale „Dragoste învrăjbită" se găsește în mîinile mele. L-am cetit cu o duioșie care mă întinerea cu 25 de ani pentru că mi-aducea aminte de Sămănătorul și de flacăra curată care a ars acolo. Mi se părea că timpul stătuse în loc și că citeam ca atunci bucăți pline de miros de țarină și de viață veche romînească, semnate de acelaș I. Ciocîrlan. M'am temut aproape, nu numai pentru noi dar și pentru dumneata, că n'ași putea să fiu un judecător nepărtinitor.

Romanul este tocmai ceeace trebue pentru ca să nască din nou dragoste de viață de țară și de datinile în care sufletul ei trăește întreg. Singura greutate ar fi numai dimensiile lucrării, care întrec prea cu mult cadrul „Cărții Satului". [urmează diferite considerații în sprijinul acestei păreri].

Emanoil Bucuța

Cetind scrisoarea D-lui Bucuța, eu mi-am spus că are dreptate nu numai în ce privește „dimensiile", ci chiar și în ceea ce privește cuprinsul. Romanul meu nu era potrivit pentru săteni.

Și-atunci, chestiunea atît de grea a editurii unui roman scris de un „sămănătorist", care cu toate dăscălelile nu fusese în măsură să-și împodobească opera cu frumuseți artistice „în nota vremii", a deslegat-o Domnul I. E. Torouțiu. Cetind manuscrisul, se vede că i-a plăcut și s'a hotărît să-l editeze. Intr'o frumoasă scrisoare, cu aprecieri pe cari nu le mai reproduc aci, mă chiamă la București pentru stabilirea tuturor condițiunilor cerute, pentru ca să se dee îndată la tipar „o

carte care ar fi păcat să rămînă mai departe tot în manuscris..."

In primăvara aceasta, înainte de Paşti, am fost la Bucureşti şi-am aranjat ca volumul să apară negreşit pentru „săptămîna cărţii".

In ce priveşte „condiţiunile de editură" ce stau la baza înţelegerii noastre, nu sunt cîtuşi de puţin asemănătoare cu cele obicinuite în vremea aceasta între editori şi autori. N'am primit acont în numerar, ci am dat eu ceva bani, şi anume treizeci de mii, rămînînd ca restul de şasezeci şi cinci de mii cît mai trebuia pentru o ediţie de 3.000 exemplare, să-i pună D-l Torouţiu. Vedeţi, un fel de tovărăşie, unde tot editorul punea partea cea mai mare. In schimb însă din beneficii, dacă ar fi şi-o astfel de eventualitate, D-sa îşi rezervă dreptul să ia partea cea mai mică, adică numai 25 la sută.

In ce priveşte această ultimă eventualitate, dela început nu ne-am făcut iluzii. Şi de altfel la ce beneficii materiale am putea să ne aşteptăm dintr'o astfel de afacere a doi naivi cari nu numai că nu ştiu să înfiripe „afaceri" din tipărirea unei cărţi, dar se şi încăpăţinează, neacomodîndu-se cerinţelor vremii pentru reuşita în afaceri?

Iată, cartea a apărut de aproape cinci luni, s'a răspîndit în ţară printr'o librărie, dar măsuri de publicitate şi reclamă nici unele, cum se obişnueşte pentru celelalte cărţi! Scriindu-i editorului meu în această chestie şi pomenindu-i de recomandările ce mi-a făcut un prieten în privinţa ziarelor şi persoanelor cărora să le trimetem ro-

manul, D-l Torouţiu îmi răspunde următoarele:

București, 16 Mai 1936

Scumpe Domnule Ciocîrlan,

Nu sunt de acord să faceţi risipa sugerată. Dintre cei indicaţi, unii de vă vor lăuda, nu vă vor face nici o cinste şi eu vreau să vă păstrez numele şi vîrsta nepătate, pentru respectul ce vi-l port şi trebue să vi-l poarte oricine cinsteşte un trecut de muncă şi realisări frumoase.

In urma acestei scrisori şi altor convorbiri, mărturisesc sincer că m'am simţit mîndru, nefiind editat de negustorii vînători de cîştiguri, ci de un idealist cercetător al scrierilor literare, de un membru corespondent al Academiei Romîne. Care dintre scriitori a avut norocul acesta?

Şi-acum, cînd de bună samă mi-am înstrăinat şi mai mult simpatiile editorilor negustori, ba poate şi pe ale criticilor la modă, mă gîndesc: ce se va alege de ultimul manuscris de nuvele *In faţa Judecăţii,* care după multă colindă, reîntors în colţul lui obicinuit din saltar, aşteaptă? Cît va mai aştepta oare? Alte opere noi nici nu mai gîndesc să pot făuri, chiar de-aş mai trăi, căci m'au îngrozit vremurile acestea cu oamenii şi mentalitatea lor.

Dar primejdia pentru literatura noastră nu ar fi fost atît de mare, dacă scriitorii cei cari primiau sugestiile editorilor în ce priveşte nota erotică a scrisului nou nu s'ar fi strîns şi ei într'un anume „cerc literar" zic eu, sau în „gaşcă literară", cum spunea unul din editori. Aceşti scriitori,

cari mai toţi sunt şi redactori pe la diferite ziare ori foi literare, s'au gîndit să se organizeze aşa fel încît prin reclama ce-şi vor face ei singuri în ziare — sub diferite pseudonime — să poată zăpăci spiritul publicului cetitor, aşa fel ca volumele să se vîndă cu mare zgomot de laude. Lîngă reclama lor, cineva nu mai putea găsi vre-un colţ de gazetă ori foae, unde să se vadă şi alte păreri, prin care să se reducă la adevărata valoare opere ce în alte vremuri ar fi fost arse în pieţele publice, dacă nu cumva autorii, ei înşi-şi, tot în pieţe publice să fi fost siliţi de către părinţii cu grijă de creşterea copiilor lor, să şi le înghită foae cu foae. Indrăzneala acestor scriitori a mers pînă acolo în cît şi ei la rîndul lor, au impus editorilor să nu primească spre editare un volum al cărui autor nu ar fi din cercul lor literar, sau în orice caz nu va fi recomandat de cariva dintre ei. Şi cum oamenii aceştia nu glumiau, editorul care n'ar fi ţinut samă de avertismentul cercului, s'ar fi expus ca să i se critice ori să i se treacă sub tăcere nu numai cartea celui care nu era din „cerc" ori nu fusese recomandat, ci şi oricari din operile editurii sale.

Despre acestea m'a pus în cunoştinţă unul din cei mai de samă editori ai vremii noastre, căruia i-am prezentat manuscrisul romanului *Du-te, Dor.*

Fiind şi D-sa de altfel, autor de scrieri literare, mi-a făgăduit că va ceti personal manuscrisul şi-mi va comunica rezultatul peste opt săptămîni. Cînd ne-am întîlnit din nou în biroul D-sale,

mi-a spus că i-a plăcut romanul și că-i hotărît să-l editeze; însă cu o singură condiție:

— Cum nu trăești în București și deci nu ai contact de-aproape cu scriitorii mai noi cari se găsesc strînși într'un „cerc", mai bine zis „gașcă" literară, fă tot posibilul și vină cu unul din aceștia — mi-a înșirat nume — care să te recomande... „ca vrednic de editat" — a adăugat, rîzînd.

Văzînd că nu răspund și rămîn pe gînduri, a continuat tot D-sa:

— Să nu crezi că glumesc. Dacă nu împlinim această condiție, nu te pot edita, pentru că m'aș expune pe mine, mi-aș expune editura la critici neîndurate, ori trecerii sub tăcere a tot ce tipăresc; și apoi nici D-ta nu ai avea vre-un folos, căci nu s'ar vinde cartea. Iți cunosc trecutul D-tale literar: e un trecut frumos; totuși nu ne putem bizui pe el în vremurile acestea, cînd reclama ce-asurzește e luată în samă.

I-am răspuns că pe tinerii numiți de D-sa nu-i cunosc și n'aș putea să mă adresez nici unuia pentru împlinirea condiției puse. Dar cum și ceilalți scriitori pe cari-i cunosc, sunt mai tineri de cît mine, nu le pot cerși vre-o recomandare către editor. Am preferat deci să amîn iar editarea în așa condiții, și-am plecat cu manuscrisul. Numele acestui editor îl voi da, cu toate aceste amănunte, într'o „Spovedanie" ce-am pus-o la începutul manuscrisului *Du-te, Dor*, destinat să rămînă Academiei Romîne ca document.

Ca să se vadă cît sunt de adevărate aceste mărturisiri, voi reproduce mai jos cîteva fragmente

din scrisoarea unui literat, care deşi tradiţionalist şi fără pornografii în scrisul său, a tipărit în diferite edituri patru-cinci volume în anii din urmă, între cari şi două romane. Numele nu i-l voi da, ca să nu aduc vre-un prilej de nemulţumiri între D-sa şi editori.

23 August 1935

Iubite Ciocîrlan,

De mult îţi datoresc eu ţie un răspuns şi mult mă rog de iertare că ţi-l dau aşa de tîrziu; dar el nu e bun.

Situaţia scriitorilor, în ce priveşte editura, dragă Ciocîrlane, este, pur şi simplu, tragică. Aproape toţi sunt siliţi a face mii de compromisuri, sau să suporte grele indelicateţe, ca să-şi poată pronunţa un manuscris. Editurile nu socotesc manuscrisul în sine, — ci fie după ceea ce reprezintă autorul ca reclamă, fie ceea ce poate da el în schimb, de pildă scriitorii — gazetari, sau oameni politici.

Eu, după o luptă foarte grea de douăzeci de ani, abia de doi ani am isbutit a găsi un om care să fie şi de treabă — şi să-mi aprecieze şi manuscrisul.

Cu bine, Al. L.-M.

Cînd plănuiam să scriu acestea în amintirile ce mi se cereau, mă gîndiam că se vor găsi cariva din aceşti scriitori vizaţi să conteste spusele mele. In timpul din urmă, un ziarist, ori poate numai critic literar dela „Universul" în „însemnările" sale publicate la 12 Sept. 1936 în ziarul arătat, spune următoarele, adeverind cele scrise de mine mai sus. „Insemnările" acestea au ca titlu: „O asociaţie a Criticilor Literari" şi din ele spicuim:

„...In genere, lîngă o gazetă se formează repede o bisericuţă literară, sau se desprinde una existentă de lîngă o foae cu un tiraj mai mic îndrumîndu-se cu tot bagajul de ură şi supărare lîngă alta mai bine răspîndită. Să nu se supere acei cari practică acest sistem, *căci îl admitem* [sublinierea e a noastră] şi iată pentru ce :

In genere bieţii recenzişti cari iscălesc totuşi cronice literare sunt foşti studenţi pe la matematici sau pe la fizică, cari aduc totuşi în scrisul lor un spirit vioi şi uneori o inteligenţă evidentă, cari însă nu sunt suficiente. Ei au nevoie de informaţiuni precise. In schimbul acestora se mulţumesc să lanseze oameni despre cari nu s'a auzit niciodată, dar în definitiv aceasta nu-i mare lucru, dar oameni cari nu reprezintă nimic din punct de vedere literar, cari n'au nici o pregătire intelectuală şi mai presus de toate, nici urmă de talent.

Am păcătui dacă am susţine că n'avem cronicari literari cari să facă dovada de reale însuşiri.

Scrisul şi opiniunile lor nu sunt născute întotdeauna din sinceritatea unor convingeri, ci de multe ori din interesul unor drepturi apărate. E amic de al nostru, trebue încurajat. E un tînăr care face parte din cercul nostru, trebue lansat.

De altfel susţinerile mele le-aş putea sprijini şi cu alte multe dovezi. Am reprodus însă numai pe acestea, ca fiind cele mai proaspete.

LITERAŢI IN GAZETĂRIE ŞI GAZETARI IN LITERATURĂ. Iar acum, după ce arătai cam ce fel de literatură şi gazetărie fac scriitorii din vremea noastră, îngăduit să-mi fie să amintesc cîte ceva şi despre înaintaşii noştrii, înaintaşii generaţiei sămănătoriste.

Literaţii, adevăraţii literaţi din orice vreme şi orice ţară, cînd au fost chemaţi de împrejurările

însemnate ale vieţii neamului lor, au făcut cu acelaş nerv al talentului lor şi ziaristică, ziaristică militantă, cum n'ar fi fost în măsură s'o facă ziariştii de profesie cari, orice s'ar spune, n'au putut să se măsoare în scrisul zilnic cu acei literaţi ce-şi dedicau prisosul talentului ori geniului lor şi prozei cerută de gazete.

Astfel la noi Eminescu chiar în scrisul de fiecare zi dela ziarul „Timpul" era acelaş artist desăvîrşit, acelaş apostol care se dăruise neamului cu tot sufletul şi tot focul inimii sale. Iată de ce tot ce-a scris el şi ca ziarist s'a adunat în volume nepieritoare de-o adevărată artă politică, şi economico-socială, ce se încadrează în necesităţile vieţii poporului romînesc încă pe mulţi ani chiar în viitorul depărtat.

La fel au scris şi ceilalţi literaţi. Slavici tot la „Timpul", iar Delavrancea în „Voinţa Naţională" şi „Romînul".

Dar aceştilalţi gazetari, cari în vremea noastră o fac şi pe literaţii?

Viabilitatea scrisului acestora nu trece dincolo de interesul meschin al unei zile. Şi tot la fel şi aşa zisele opere literare ce se încumetă să le făurească, nu vor supravețui dincolo de cei cîţiva ani ai vieţii plină de tulbureala promiscuităţii în care s'au născut.

Pot să bată tobele ori cît de mult ca ziarişti şi critici anonimi, pot să-şi ridice lor înşi-le ori cîte osanale în bisericuţile ce alcătuesc pe ici pe colo, căci e în zădar: totul va pieri, totul va trece, se va duce cu vîltoarea ce i-a fost adus la suprafaţa

vieţii noastre sociale şi în apele liniştite ce vor reintra în matca cea veche, putregaiul nu va mai apare.

Au fost şi gazetari de samă cari au ţinut să-şi respecte breasla şi condeiul. E destul să amintim doar numai de cîţiva din aceşti fruntaşi cari s'au dus. Să amintim, de pildă, în rîndul întîi pe Gh. Panu. Acest spirit cult şi de un impetuos temperament combativ, ca gazetar a făcut epocă. A privit viaţa politică aşa cum este, cu întregul complex de probleme şi prin condeiul său — un adevărat bisturiu, în mîna unui chirurg social — diseca atacînd putregaiul ori unde îl afla. La literatură, la critică literară prin care să laude operile prietenilor, la asta nu s'a gîndit. Nu era de talia lui.

E drept, a fost ispitit ca din vîrful peniţii lui să schiţeze o serie de portrete de oameni politici, de figuri parlamentare ce-i săriau în ochi prin inteligenţă şi vrednicie, ori prin fenomenala prostie. Şi-a reuşit, căci era şi el un artist. Acele portrete vor rămîne nepieritoare.

Au mai fost şi alţii: Ioan Nădejde, om erudit şi gazetar, dar care nici nu s'a gîndit să facă şi literatură, ori să scrie critici anonime prin cari să-şi laude măcar soţia ce scria romane.

Dar Ioan Teodorescu de mai tîrziu, dar Alex. Ciurcu, doi oameni vrednici ai cîmpului, ai vieţii dela ţară, dar şi neîntrecuţi mînuitori de condeiu!

Dintre cei cari trăesc, asemeni se găsesc oarecari exemplare de elită cari fac cinste breslei atît de nobilă, căreia şi-au dedicat întreaga vieaţă, dar cari fac un mare păcat atunci cînd îngădue

să crească și-atîtea burueni otrăvitoare în cîmpul gazetăriei.

Iar acum cînd am îndrăznit să înșir și aceste aprecieri, pot spune că am făcut-o în îndoita mea calitate: de scriitor modest și de gazetar la fel.

Da, am fost, am făcut-o și eu pe gazetarul înainte și după război.

Dovada o prezint, uite, prin angajamentul ce l-am avut cu direcția ziarului *Minerva*. Din acest document se poate vedea în atît calitatea de gazetar, cît mai ales condițiile cu cari se angaja cineva la un ziar. Iată documentul:

București 15 N-brie 1911

Domnule Ciocîrlan,

Ca răspuns la scrisoarea D-tale... Vă angajăm pe timp de un an ca colaborator la ziarul „Minerva" și sunteți obligat a ne da: 4 articole literare originale, adică unul pe săptămînă și 15 articole de ordin social, economic, în special economic, anchete privind în mod exclusiv populațiunea satelor, diferiți funcționari ai Statului cari trăesc în comune. Veți vorbi totdeauna apărînd și dînd sfaturi bune unei categorii de oameni fără a vorbi de rău de altă categorie de oameni, nu veți indispune și ataca nici odată pe nimeni și mai puțin diferitele guverne.

Vă veti ocupa prin urmare pentru a propovădui binele în toate direcțiunile, veți face un plan detailat, la care vom adăoga și noi părerile noastre și diferitele chestiuni privind exclusiv populațiunea satelor. Este bineînțeles că D-v nu aveți voie a scrie în acest timp de un an la alte ziare sau reviste oricari ar fi ele, căci numai așa puteți să vă dedicați cu totul ziarului *Minerva*.

Articolele D-v... le veți trimite totdeauna pe numele G. Filip și scris pe plic, absolut personal, la ziarul „Minerva" București.

Fiți încredințați, D-le Ciocîrlan, că această colaborare vă va fi foarte folositoare în toate direcțiunile și vă va scoate la lumină căci „Minerva" a avut această menire.

Onorarul îl veți primi în mod regulat 150 lei în momentul cînd ați dat 4 articole literare și 15 articole diverse.

„Minerva" ziar de dimineață
Administrația G. Filip.

Și-am colaborat la Minerva pînă la începutul răsboiului în condițiunile văzute, iar după răsboi, Minerva ne mai apărînd, împreună cu decanul ziariștilor de pe acea vreme, Costache Dumitrescu, am trecut la „Romînia Nouă", de aci la „Dacia" și apoi la „Universul", unde am condus cîtva timp tot o rubrică a Satelor, pînă ce s'a înființat „Pagina agricolă" de azi.

Și astfel, pe acea vreme, modest gazetar cum eram, totuși mi-ar fi stat în putință să strecor la ziarele unde colaboram, articole de critică literară prin cari să-mi laud mult-puținul cît am scris. Dar nu mi-a trecut prin gînd așa ceva.

Aș fi putut s'o fac și-acum în vremea ce ne stăpînește, lăudîndu-mi romanul. Mi s'a sugerat ideea și mi s'a asigurat tipărirea ori cărui articol ce l-ași da sub pseudonim, lăudîndu-mi cartea. Scrisorile de recomandare în acest senz le păstrez ca documente; iar în ce privește critica, nu mă interesează: poate s'o facă ori cine ori cum, ori nimeni, trecîndu-mă în lumea tăcerii.

Eu voi rămîne acelaşi, ori lăudat ori criticat; iar cartea, un document al altor vremuri, poate îşi va cuceri, mai de vreme ori mai tîrziu, dreptul ei la vieaţă.

„NOTA VREMII" IN SCRISUL ANILOR DIN URMĂ. Mărturisesc sincer că nu m'a mirat şi nu m'a jignit cîtuşi de puţin faptul că volumele mele din urmă: *In Faţa Judecăţii* şi *Du-te, Dor* au stat atîta pe la diferite edituri fără să fie tipărite.

Ceea ce n'am putut înţelege, a fost atitudinea unor intelectuali de samă faţă de scrisul curat, fără scene de erotism, numindu-l scris care nu este în „nota vremii". Aşa, de pildă, un profesor universitar de valoare, care el însuşi nu poate fi în „nota vremii" prin ceea ce scrie şi vorbeşte, fiind conducător de editură mare, mi-a respins volumul de nuvele pomenit mai sus pe motivul că eu, autorul, nu aş mai fi cu scrisul meu în „nota vremii". Intîlnindu-l la Casa Şcoalelor şi luîndu-ne de vorbă în ce priveşte volumul respins de editura D-lor, mi-a răspuns:

— De, dragă Ciocîrlane, noi facem negustorie; şi cum scrisul D-tale nu e în „nota vremii", nu te putem edita.

— Dar bine, Domnule Profesor, i-am răspuns; nici D-v nu scrieţi în „nota vremii", ci altfel: cu un conţinut moral şi într'o limbă minunată... şi totuşi cărţile D-v se tipăresc...

A rîs, fără să răspundă nimic, a ridicat din umeri şi ne-am despărţit.

Şi te pomeneşti că acest Domn Profesor —

mai curînd ori mai tîrziu — se va ridica împotriva scrisului imoral al vremii de azi și va căuta vinovații cari au contribuit la răspîndirea scrisului în „nota vremii".

La fel a făcut alt scriitor, poet și profesor universitar, D-l Nechifor Crainic: a scos după război revista *Gîndirea* și a adăpostit în paginile ei atîți poeți și prozatori, lansîndu-i ca pe mari talente, pentru ca mai apoi, în anii aceștia din urmă, pocăit, să se plîngă împotriva editorilor evrei cari tipăresc în deosebi pe autorii lăudați și sprijiniți de Domnia-sa. Oare le-ar strica acestor pionieri ai culturei, dacă ar fi mai consecvenți în vorbă și faptă, ori cu mai mult discernămînt în ce spun și scriu?

Acum în timpul din urmă, cînd s'au văzut rezultatele acestei literaturi în vieața întreagă a neamului nostru, s'a pornit un fel de cruciadă împotriva „scrisului nebun", a scrisului în „nota vremii".

Lupta au pornit-o unii oameni de-o mare valoare literară și morală prin conferințe, ziare și foi literare mai vechi ori mai noi. Eu însă am convingerea că atîta vreme cît acești luptători nu vor dovedi o curată sinceritate în toată lupta ce-o duc, cîștig de cauză nu se va vedea.

Și iată, de pildă, ce mă face să cred aceasta: Un ziar de mare tiraj — e nevoie să-i dăm numele: „Universul" — care face mare caz de naționalism și scrie aprig în primele pagini contra literaturei pornografice, în celelalte pagini următoare, în fiecare zi publică în chenare atrăgătoare

de luare aminte și în cuvinte alese de laudă anunțuri prin cari se recomandă publicului tocmai acele cărți împotriva cărora s'a tunat și s'a fulgerat. Ei bine, ce pot să creadă cetitorii gazetei despre acest procedeu? Cea mai mare parte, de bună samă sunt încredințați că nu la cărțile cu reclama în chenare atrăgătoare se referă critica acerbă din primele pagini. Scandalizat de această tactică, am scris direcției acelui ziar de nenumărate ori, arătîndu-mi nedumerirea în ce privește nesinceritatea criticei ce se face acolo față de anunțurile — gras plătite — prin cari se recomandă tocmai ceea ce se critică. Credeți că s'a schimbat ceva din procedeu? Nu. Ba ce e mai mult; acel ziar avînd și editură literară m'am gîndit să le duc manuscrisul romanului meu, căci îmi ziceam: „e tocmai scrisul pe care spun că-l doresc să vină". Am cercat cîteva zile la rînd să pot vedea pe D-l Director al editurei, dar mi-a fost peste putință... Nu acorda audiențe, vorba ceea: de cît „pe sprînceană". Intr'o zi mai norocoasă, am fost primit doar numai cît să apar în biroul princiar, nu atît prin interior, cît mai ales prin „morga" celui care acorda audiențele... In graiu de silă și fără să ridice ochii din anumite documente ce studia, mi-a spus să las manuscrisul... omului de serviciu și peste 4-6 săptămîni voi avea rezultatul. Și nu l-am avut nici peste un an, căci l-am retras, fără să fi fost cetit măcar. După ce am tipărit romanul, ca și la alte redacții, s'a trimes și acelui ziar exemplarele cerute de uzanțele presei, spre recenzare. Credeți că s'a scris un rînd despre această carte?

De alte ziare nu m'am mirat; acesta, naţionalist cum spune că este, şi scrie mereu împotriva literaturei pornografice, ar fi avut ocazia să anunţe o carte pe plac. Dar ce le place şi acestora de cît tot arginţii, vină ei ori de unde? Iată de ce nu cred în sinceritatea gălăgiei ce-o fac unele ziare.

Singuri Profesorii, luptători de elită şi cu un trecut de cinste literară, pot fi ascultaţi, crezuţi şi urmaţi în această luptă de curăţirea ogorului literar. Dar şi aceştia se vor zbate zădarnic fără sprijinul interesat al tuturor bunilor Romîni şi îndeosebi al părinţilor cari ţin să-şi apere copiii de o pierzare prematură. Şi astfel vom rămîne încă cine ştie cîtă vreme tot în această atmosferă pestilenţială a literaturei zisă „în nota vremii".

*

Iată, datorită stăruinţelor depuse de D-l Prof. Ion Diaconu — stăruinţe des repetate atît verbal cît şi prin scrisori — am dat pentru publicitate aceste „amintiri literare".

In iarna trecută şi primăvara acestui an, mi s'a cerut ca aceste „amintiri" să le desvolt într'o conferinţă la teatrul din localitate — în cadrul conferinţelor prilejuite de *Fundaţiile Culturale Regale,* Subsecţiunea „Focşani". Am ezitat să împlinesc dorinţa D-lui Prof. Diaconu, temîndu-mă că suferind cum sunt, nu voi putea să fac faţă cerinţelor unei adevărate conferiţe de mare public auditor. Atunci mi s'a cerut — şi cum arătai mai sus: cu o neîntreruptă insistenţă -- să scriu aceste amintiri, pentru ca ele să fie cel puţin publicate în volumele prezente de conferinţe (Nădăjduesc

să-mi îngădue sănătatea mea șubredă ca aducerile mele aminte să le rostesc în toamna aceasta. Poate vor sluji la ceva). Nu m'am dat prins la început și mereu mi-am arătat îndoiala c'aș fi în măsură să-i satisfac dorința. Intăi, pentru că în tot timpul acesta nu prea stăteam bine cu sănătatea; iar apoi mă gîndeam că nu prea era ușor să scrii „amintiri literare", amintiri despre oameni și fapte în cadrul atîtor zeci de ani trecuți.

De unde mai știi, îmi ziceam, că de voi spune ceva care să nu fie pe placul tuturor, îmi voi „aprinde pae în cap", vorba ceea, tocmai acum la bătrînețe cînd am nevoe numai de liniște.

Stăruințele D-lui Diaconu au fost însă mai puternice ca voința mea, și iată: le-am scris așa cum se văd și se citesc.

Cu ce judecată și aprecieri vor fi primite, se va vedea. Iar de simțit, va simți nu numai autorul, ci și acela care le-a cerut și publicat.

Focșani, 1936 Septemvrie 8.

ION DIACONU

ASPECTE ETNOGRAFICE PUTNENE

Subiectul ce-l vom înfăţişa poate să surprindă pe unii, întrebîndu-se pe bună dreptate: ce este *etnografia?* Disciplina aceasta e tînără. De aceea noi voind să discutăm cunoştinţele ce se pot căpăta asupra etnografiei judeţului nostru, trebue să precizăm dela început problema: ce e aceea „cunoaştere etnografică"? Este o nevoie primordială cînd vorbeşti sau scrii: precisarea dela început a conţinutului unui subiect. Ea stă în delimitarea tendinţelor sale, adică formularea dreaptă a materialului conţinut. Dar acesta poate fi un scop dialectic. Motivul esenţial care ne îndeamnă să precizăm ce este *etnografia* stă altundeva: în contribuţia ce-o poate oferi ştiinţa aceasta pentru o cunoaştere completă a ţinuturilor ce locuim — dar cu o condiţie: întîi să-i cunoaştem menirea. Vă rog să îngăduiţi acest adaos subiectului meu şi să socotiţi datele suplimentare ca pe un fel de introducere explicativă la o serie de conferinţe ce-o pregătesc despre etnografia ţinuturilor noastre.

In deobşte, se ştie că vieaţa trecutului for-

mează obiectul istoriei, disciplină care stabilește fasele evolutive ale popoarelor în lumina dovezilor documentare — arheologice ori scrise. Ce s'a petrecut însă în perioadele îndepărtate ale umanității, cînd omul orbăcăia între instinct și inteligență, pe cînd cel mai uriaș instrument de reformă spirituală — scrierea — nu era descoperit (ori după invenția sa cunoscut redus), această perioadă — hotărît mai întinsă decît cea următoare în care ne aflăm și noi — ar rămînea un semn de întrebare continuu dacă *etnografia* n'ar fi venit să arunce lumina ei. De sigur, ca orice gen de cunoaștere, și etnografia e adesea un mijloc palid de stabilire a vieții omenești trecute. *Perfecțiunea* este, hotărît, impulsul fără repaos în lupta creatoare a omului, ca animalitatea să fie înfrîntă. Nu se știe de nu va rămînea continuu setea aceasta chinuitoare a sufletelor de elită care vor să anuleze legăturile cu țărîna spre avîntarea în lumina albă, dar care orbește. *Lumină* perfectă nu poate aduce nici etnografia în precisarea epocilor istorice străvechi. Dar de cele mai multe ori contribuția ei poate fi, cum se va vedea din cele ce vom arăta succint, de un folos surprinzător pentru istoria noastră și cea generală.

Știință tînără, pe cale de a se preciza de cîteva decenii, etnografia și astăzi este vecină cu alte discipline, ca : sociologia, arheologia preistorică, folklorul, de pildă. Precisarea granițelor ei este încă o controversă aprigă printre specialiști. Să se știe că etnografia s'a ivit cu prilejul studierii vieții popoarelor primitive, cam acum o jumătate

de secol, şi obiectul ei s'a extins şi asupra oricărui gen de vieaţă arhaică, adică a colectivităţilor rurale trăind într'un stadiu de civilisaţie şi cultură proprie, fără să fie pătrunse de curentul civilisaţiei moderne. *Etnografia* însamnă, deci, astăzi — şi pentru mulţi specialişti — descrierea vieţii populare în aspectele ei personale de desvoltare, redusă — aşa dar — la produse materiale şi sufleteşti proprii, numai rareori nealterate de influenţe şi neînstreinate.

Dar ca orice disciplină care se constitue, şi etnografia e adesea un cal troian de ocasie: mulţi îi înţeleg greşit obiectul, o delimitează arbitrar, confundînd noţiunile: *cultură-civilisaţie,* care de fapt au sens divergent. Fără să se supere nimeni: în scrisul etnografilor romîni se întîlnesc des judecăţi care sînt nişte jucării de vocabular, alusii, rar suggestii, dar nu examinare atentă de ansamblu. Vom da cîteva exemple din încercările neisbutite de precisare asupra etnografiei ale unui singur etnograf — de altfel spirit muncitor şi curios să afle. El scrie: etnografia se ocupă cu „resturile culturilor materiale"; sau: obiectul etnografiei ţinteşte stabilirea „elementelor etnice constitutive"; sau: etnografia se ocupă cu descrierea comparativă pe regiuni a technicei materiale a grupurilor rurale, spre a stabili „zone de influenţe", „zone de cultură", „trepte de evoluţie", „epoci de cultură"; ori altă definiţie: numai „formele materiale" — uneltele — pot produce printr'o descriere comparativă „cunoaşterea amănunţită a grupurilor omeneşti", spre a se ajunge la „necunoscuta sufle-

tească" — „generatoare a culturii" — un element aproape de nepătruns, dar primordial și necesar; ori altă definiție: etnografia este „fisiologia vieții sufletești și a culturii populare"; ea se ocupă cu „cultura materială și spirituală a diferitelor popoare" — definiție ce contrastează cu următoarea: etnografia e preocupată de „produsele culturii" și nu de ale civilisației; sau definiția următoare, urmărind să distingă etnografia de etnologie: cea dintîi vrea să însemne „simpla descriere a unui popor"; modul comparativ al culturii lui materiale, spre a se ajunge la originea și înrudirile ei posterioare, cu scopul de a fi explicată „sursa" faptelor, e obiectul *etnologiei*. Etnografia este descriptivă; etnologia, comparativă — aceasta tinzînd către stabilirea „factorilor intelectuali" ai unui popor.

Iată atîtea definiții. Această strînsură de idei contradictorii, cum se vede, e un păcat al scrisului actual care fuge de precisie ca liliacul de lumină. Să păsuim asemenea alibiuri etnografice dela noi, căci în bibliografia streină confusia noțiunilor în discuție este la orice pas: preistoricul german Max Ebert socoate că etnografia se va ocupa tot cu „creațiunile culturale" ale popoarelor, care sînt de „ordin material" și „spiritual"; iar etnograful Chr. Ranck vorbește insistent despre „istoria culturii... casei țărănești germane". Se vede izbitor că vocabularul și atmosfera metodologiei în cercetările etnografice citate pornesc dela școala etnografică germană, care oricît de meticuloasă ar fi în privința strîngerii și clasării materialului etnografic,

nu a supus unei atente analise noțiunile cardinale ale disciplinei: *civilisație - cultură.*

Spre cinstea culturii romînești, un gînditor contemporan închee discordia, statornicind hotarele și obiectul etnografiei. Să ne fie admis a socoti scrierile d-lui Prof. Simion Mehedinți: *Coordonate etnografice* și *Caracterisarea etnografică a unui popor* cardinale în aceastǎ direcție. Credem că din punct de vedere etnografic, D-sa rectifică întîi sensul atît de disparat pînă acum al noțiunilor: *civilisație - cultură,* fundamentale în etnografie. Iată precisările aduse de d-l Mehedinți:

Civilisație - cultură apar noțiuni esențiale în sistemul d-sale etnografic, reprezentînd pentru orice grup uman moduri de existență — însă opuse deși simultane. *Civilisație* însamnă totalul uneltelor și meșteșugului lor — așa dar *technică telurică* — servind adaptării omului la mediul fisic. Ceea ce este în legătură cu *circulația, haina* (locuința) și *hrana* insului, deci orice mod de înfrîngere și supunere a energiilor oarbe ale naturii care subjugă în general existența animală, intră în categoria civilisației. Se înțelege că fiind vorba de invenții technice, *unealta* și *munca* îndeplinită cu ea sînt unitatea de măsură a gradului de civilisație pentru orice închegare socială omenească — dela hordă pînă la popor și națiune. Progresul și aprecierea unei epoci de civilisație a oricărei închegări sociale stau în *numărul, calitatea* și *originalitatea* uneltelor întrebuințate. Civilisația are, deci, semnificație practică, rezolvind zilnic *numai* traiul biologic.

Cultura este însă alt mod al vieții omenești:

nu mai priveşte raportul fatal dintre om şi mediul natural, ci-i ordonează existenţa pe plan spiritual, aşezîndu-l, deci, în lumea valorilor ideale. *Cultura* este technică sufletească, mijlocind echilibrul omului în „universul spiritual", adică învecinarea lui cu ceilalţi factori sufleteşti individuali. Produsele psichice care caracterizează gradul de cultură al societăţilor — *arta, ştiinţa* şi *religia* — se ierarhizează în judecata etnografică tot după *numărul, calitatea* şi *originalitatea* lor. Conclusia e făţişe: atît cultura cît şi civilisaţia sînt aspecte distincte de trai ale societăţilor omeneşti. Ele convețuesc. Punctul de plecare pentru amîndouă e *unealta*. Aceasta este saltul omului din animalitate, fiindcă munca îndeplinită cu dînsa l-a desrobit din amorţirea vieţii instinctive animale. Toate genurile de activitate spirituală — *artă, musică, ştiinţă* — pornesc din exercitarea muncii corelative uneltelor care sînt cu atît mai semnificative, cu cît pot fi adaptate unor variate genuri de muncă. Nu numărul uneltelor, ci multiplicitatea întrebuinţării lor califică gradul civilisator al oricărui grup uman. *Unealta* (care nu e altceva decît o zvîrlire a gîndului în afară, adică un fapt de judecată prin care omul a repetat stereotip la început întrebuinţarea unui obiect ce-i folosise cîndva) a prilejuit, prin munca îndeplinită de ea, *graiul* — cealaltă *unealtă,* însă *spirituală* — care a îngăduit desăvîrşirea traiului omenesc, adaptîndu-l la convețuirea cu lumea sufletească generală. Unealta a fost, deci, prilejul evadării omului primigen din gloata animală în *omenie.* Conclusia: criteriul etnografic

pentru stabilirea şi aprecierea etapelor evoluţiei omului stau în înţelegerea radicală a celor două noţiuni coexistente: *civilisaţie - cultură.* Omul *cultural* şi omul *civilisat* sînt *tipuri* deosebite de existenţă. *Civilisaţia* supune pe om uniform şi oriunde legilor comune ale traiului; *cultura* îl leagă de *destinul* unui colţ de pămînt, e specifică: numai a unui grup restrîns şi înrudit. Latura materială a vieţii umane, cît şi trăirea sa psichică se sprijină originar pe unealtă şi pe munca variată şi intensă ce-o poate îndeplini ea. Caracterisarea etnografică a oricărui popor se statorniceşte în sistemul etnografic al d-lui Mehedinţi numai aşa. De aceea — arată tot D-sa — datoriile presentului în privinţa neamului nostru stau în îndeplinirea unei grabnice şi atente colecţionări a oricărui rest de civilisaţie şi cultură populară. Această supravieţuire de trai străvechi romînesc dispare treptat în faţa civilisaţiei actuale care uniformizează grabnic omenirea. Regiunile arhaice romîneşti trebuesc iute răscolite, spre a se scăpa ce n'a putut desfiinţa urgia technisaţiei moderne — a doua invasie asupra umanităţii spiritualizate după aceea a barbarilor. Pentru nevoile noastre regionale, prin sprijinul d-lui Mehedinţi şi al celor înţelegători, s'a închegat un *Museu etnografic* care se află, cum se ştie, la Liceul „Unirea". Şi s'a înfăptuit ceva prin el. Insă rămîne să se muncească sîrguincios. Este un îndemn pe care de atîtea ori ni l-a dat creatorul etnografiei romîneşti. Unii l-au ascultat din omenie. Trebue să vie vremea să-l înţelegem toţi în acelaşi fel şi deasupra intereselor de reclamă.

Fiindcă trecutul ne obligă. Cine dă cu dobîndă *trecutul*, e un vînzător al sufletului părinților săi.

Dar după ce am însemnat sumar în ce chip e concepută acum etnografia, o întrebare licărește din cele expuse : cum poate sluji ea, reconstituirilor istorice ? Firește, la îndemîna fanaticilor etnografia poate fi oricînd o armă ridicolă de harță naționalistă. Istoria a trecut cîndva prin această criză. Ne gîndim la vremurile de acum un secol, contrare Romînismului și actualizate. Vă amintiți : pe atunci o școală filologică și istorică dela noi, asmuțită de scrisul amar și nedrept al unor polemiști streini — ei ne contestau originea romană — a scris, prefăcînd ideea nu în dovadă logică, ci în simțire aprinsă, exagerată. Istoria fu un pamflet vîrtos, cînd Școala latinistă a exagerat — e drept — dar pentru a impune vremii ei dreptatea istorică a unui neam urgisit. Răul poate este o corupere eternă a echilibrului moral, firesc omului deplin cugetător : iată că Schulzer și Engel sînt actuali — au vlăstare : în 1903, H. Schurtz spunea că poporul nostru e un fel de „popor de amestecătură". Iar I. Peisker, în 1917, scriind tendențios despre originea noastră, ne socotește că sîntem Mongoli. Oricît s'ar pregăti istoria să combată documentar asemenea erezii, nu va putea s'o facă în mod desăvîrșit, pentru că isvoarele scrise sînt absente la orice pas. Este un echivoc de logică : acești adversari combat încă problema alcătuirii noastre etnice și aceea a închegărilor politice primitive cu dovezi... verbale. Dar venindu-ne rîndul să înlăturăm falsul științific, nu putem astăzi obiecta

ca latiniştii. Ne trebuesc argumente de netăgăduită integritate ştiinţifică. Şi în adevăr, avem acum dovezi de altă calitate decît vorbele — uneori sclave oarbe ale pasiunilor sărmane. Vă amintiţi problema constituirii noastre etnice: îu evul-mediu cînd prefacerea etnică romînească a fost viguroasă, aflîndu-ne fără stat alcătuit, reduşi la o vieaţă pastorală de tip roman, în legături culturale slabe cu celelalte insule romanice, păstrînd vie în limbă întipărirea adîncă a graiului latin şi pe de-asupra: părăsiţi de Roma civilisatoare în lumea barbară orientală, din pricina nevoilor strategice, de sigur că nu puteam avea mărturii culturale rafinate, atestate şi în scris. Insă fiinţa noastră etnică se consolida atunci, alcătuindu-şi o cultură populară omogenă şi avînd un gen caracteristic de vieaţă materială. Această *fiinţă etnică* socotim că însamnă vieaţa proprie a unui neam, prinsă într'un mod de cugetare asupra lumii şi existenţii în raport cu orice rod spiritual vecin asemănător. Este, exprimîndu-ne în termenii originalului cugetător romîn Lucian Blaga, un stil de cultură particulară corelativ unui stil de vieaţă. Dela *grai* — care dă întîi pecetea sufletului unui neam — pînă la valorile esenţiale de cultură — artă şi poesie — iată scara stării culturale şi dovada afirmării lui în istorie. Noi nu ne exaltăm meritele cînd afirmăm că în cursul progresului european sîntem într'o situaţie unică: aveam artă şi grai mărturisit într'o literatură populară excepţională — manifestări realizate fără renaşteri culturale şi resfrîngeri de influenţe hotărîtoare ca în restul lumii romanice. Şi

cînd neamurile vecine ne-au întîlnit, ele nu ne-au dat după cît le-am împrumutat. Ei bine, tocmai aici rolul etnografiei e fertil: perioade întregi din istoria noastră ar fi neclare, dacă istoricul n'ar recurge la datele etnografice. Astăzi istoria nu mai este o disciplină de birou, care să compulseze documentele, iar cînd nu le are să le fabrice, ori să tacă, sau să improvizeze. Geografia, folklorul în genere, ştiinţele economice, cele sociale, antropologia şi mai ales etnografia îi împrumută date pentru un deplin studiu al popoarelor în fasa lor de existenţă iniţială.

Să cităm unele dovezi etnografice în legătură cu Istoria Romînilor. Cîteva vor privi problema influenţelor culturale dintre Romîni şi vecini, altele pe aceea a curentelor de civilisaţie şi cultură preistorică la noi, iar unele — foarte sumare — vor înfăţişa structura vieţei noastre materiale şi sufleteşti în momentul închegării etnice.

In 1926, învăţatul sas A. Schullerus dovedeşte că Saşii din Ardeal au împrumutat basmele dela noi. Conclusia e izbitoare: cultura noastră populară era superioară celei săseşti în momentul colonisării acestora în Ardeal. Va să zică: o problemă de prioritate etnică şi de întietate culturală rămînea nedescifrată limpede fără contribuţia etnografiei.

Lucrul este mai surprinzător cînd ne referim la arta noastră populară — eminamente cu întipăriri trace. V. Pîrvan, N. Iorga, Al. Tzigara-Samurcaş, etnograful austriac M. Haberlandt, ca şi alţi cercetători au dovedit că această artă popu-

lară prin desenul linear, geometrizat, întrebuințînd linia curbă continuă — acea spirală meandră în ceramică, ori linia dreaptă și frîntă în cusături și țesături — are un substrat străvechi trac, dovedit comun în regiunea carpato-balcanică, numită așa de suggestiv de etnografii romîni actuali. Acest mod artistic: de a exprima ideea și sentimentul în chip abstract — adică linear, geometrizînd expresia artistică, evitînd conturul viu vegetal și animal — este caracteristica unei stări arhaice în arta populară europeană — în orice cas anterioară artei egeeane: se află la noi în ceramica din Carpați încă din neolitic. Explicația e aceasta: Tracii dunăreni erau representanții acestui curent artistic preistoric. Influențele artei lor s'au răsfrînt asupra celei egeeane, abstractizînd naturalismul violent al acesteia și prin aceasta pregătindu-i apogeul. Conclusia e ușor de desprins: civilisația pre-străbunilor noștri Daci e anterioară celei grecești care s'a lăsat influențată de valul cultural-civilisator pornit din Carpați spre regiunile grecești, ajungînd pînă în partea insulară.

Dar de aici se vede că elementul nostru fundamental etnic, cel trac, nu poate fi invederat de nici un document istoric scris — care nu există — ci numai de deducțiile etnografice, bazate pe manifestări artistice, paralele cu cele filologice — acestea nespus de reduse. Ramura tracă din nordul Dunării — Daco-Geții — neam perseverent, în conflict cu Roma imperialistă, avînd o civilisație și o cultură specifică, nu a fost asimilată decît redus de romanisare. Expresia ființei sale soma-

tice pare să trăiască pînă acum în înfățișarea muntenilor noștri, după cercetările celui mai mare antropolog actual, E. Pittard. Dar fără lumina etnografiei naționalismul eftin încă ne-ar socoti os din os roman...

Iată și alte resultate etnografice: *portul* nostru are la rîndu-i substrat trac. Costumul țăranului din Vrancea, de pildă, îmbrăcînd strîns corpul, însemnînd perfect formele corporale cu cusături colorate care parcă hotărăsc încheieturile membrelor, e distinct de cel grec și roman care dădea un aspect statuar — omogen — corpului omenesc. El este al înaintașilor noștri Daci, așa cum pot fi ei admirați în îngenuncherea lor nobilă în fața lui Traian, pe *Columna* sa vestită.

Alt fapt: asemănări între portul romînesc nord-dunărean, cu acela al Bulgarilor din Rusciuc, cu al Sîrbilor de lîngă Mehedinți, al Rutenilor din Galiția și cu cel al țărancilor din regiunea Skansen din Norvegia dovedesc o comunitate de vieață artistică străveche, din veacul I d. Chr., a popoarelor trăitoare pe atunci în regiunile balcanice. Istoria iarăși aici ar fi rămas cu lacune, fără ajutorul etnografiei.

Un aspect al vieții noastre medievale, *păstoria*, la rîndul său capătă preț în etnografie. Această ocupație care în decursul puhoiului barbar ne-a menținut caracterul sufletului daco-roman e acum un capitol fundamental al etnografiei romînești. Cercetarea utilajului păstoresc al nostru — în înțeles etnografic, deci comparativ — cu ce ne ofere lumea sud-dunăreană dovedește substratul comun

daco-balcanic. De pildă, prin studiile în acest sens indicate de Th. Capidan, s'a stabilit că între Aromîni și Albanezi raporturile sînt mai intime decît între cei dintîi și alte neamuri balcanice.

In legătură cu problemele civilisației noastre arhaice este *locuința*. După părerile etnografului austriac R. Kaindl și ale lui V. Pîrvan — în cunoscuta sa *Getică* — locuința țăranului nostru actual e *getică*. Tipologia gospodăriei aromîno-albaneze e aceeași ; de asemenea modul așezărilor sătești. Iar dacă e vorba de vieața spirituală populară dela noi, etnografia va dovedi un sincretism puternic între fondul străvechi daco-trac, peste care s'a suprapus cel roman, apoi credințe populare recente provenite din contactul succesiv cu neamurile de vecinătate.

Pe planul creației artistice, același element etnic primordial se întrezărește : *Miorița* însăși — un rest de poesie păgînă, cu reale elemente naturiste, înfățișînd împreunarea sufletului ciobănesc cu imensitatea cosmică — nu e streină de fondul inițial trac. Ori cîte suposiții istorico-literare s'ar face, orice analise estetice s'ar încerca, *Miorița* e un zăcămînt poetic de dincolo de adaptarea sufletului daco-roman la concepția creștină a ispășirii prin iertare și faptă.

Incursiunea aceasta am făcut-o mai cu samă spre a vă dovedi D-v. valoarea deducțiilor etnografice, care nouă Putnenilor ne trebuesc. La cîțiva pași de aici e Vrancea, regiune veche romînească, avînd fățise urme daco-romane. Ea este astăzi în agonie : Vieața sa proprie moare zilnic. Pricinile

sînt generale: Civilisația și cultura tind să devină astăzi *ecumenice* — să unifice umanitatea, distrugînd, așa dar, aspectele deosebitoare etnice care pînă acum au stat la basa culturilor organice. Ca și altele, regiunea Vrancei va fi, deci, supusă nivelării uriașe a civilisației tip-veac-XX. Istoria pare să devină un simplu inventar, redus la evenimente de aceeași calitate, determinate de același om — egal, uniform în vreme și spațiu. Istoria viitorului va fi în chipul acesta de o întinsă și absurdă monotonie: nici o variație în spațiu, de fel evoluție particulară în timp. Dar pînă la termenul întunecat al acestui apocalips ipotetic, să nu uităm că avem polițe etnografice de plătit față de județul Putna — atît de caracteristic alăturea de altele.

Ce reprezintă astăzi Putna din punct de vedere etnografic? De sigur că este un județ romînesc fruntaș. Ca aspect geografic și ca formație geologică Putna este o excepție eminentă: are cîmpie și deal — acea *Măgură* a Odobeștilor, deal caracteristic în cercetările morfologiei geografice, după părerea geografului frances de autoritate europeană, Em. de Martonne. Iar munții Vrancei, așezați la îndoitura Carpaților, ca structură geologică au „stratele de Tisaru" astăzi intrate în nomenclatura geologică internațională. Parcă e o înțelegere mută între pămînt și rivalul său — omul: unde au fost prefaceri profunde în istoria pămîntului, acolo și omul s'a încleștat mai aprig cu vieața. Nu e de mirare de ce în Putna istoria ne arată de atîtea ori crise de-ale Romînismului —

adică momente de nouă cumpănire istorică în drum spre spiritualisarea lui.

Etnografia județului Putna nu pare ușor de întreprins: au fost pe pămîntul Putnei variate și adînci prefaceri demografice. S'au petrecut și năvăliri barbare din Carpați spre Balcani pe drumul pe care V. Pîrvan, în *Getica* sa, îl arată mergînd din cîmpia munteană prin Focșani și Panciu la gura Trotușului; mișcările catolice, documentar, apar întîi după 1220 în țara noastră tot în Putna, și în legătură cu creștinarea Cumanilor — de unde acea vestită cetate Crăciuna dela Odobești. Deci putința de delimitări etnografice este apreciabilă fiind vorba de Putna. Dar pentru efectuarea unor asemenea studii trebue competență, abnegație și sprijin material. Noi, neputînd îmbrățișa astfel de probleme variate și întinse în cuprinsul unei conferințe, ne vom mărgini la o succintă presentare etnografică a regiunei caracteristice din județul nostru — Vrancea.

Intr'o lucrare a noastră de tinerețe — *Ținutul Vrancei* — căutam să înfățișăm resumativ toate cunoștințele etno-istorice cu putință pînă atunci despre ținut. Pe vremea aceea abia apăruse partea I-a din colecția competentă de documente a lui Aurel V. Sava. Din 1930 pînă astăzi sub raportul etnografic, ca și cel istoric, puțin s'a adaos celor știute. Revista *Milcovia* a publicat unele studii referitoare la poesia populară vrănceană, descrieri etnografice detailate despre industria casnică; Museul etnografic amintit puțin a putut colecționa din Vrancea din lipsa... banilor și a

interesului public. Iar studiile recente din revistele *Grai şi suflet*, *Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială* şi *Sociologie romînească* adîncesc tocmai acum cunoaşterea acestui ţinut, atîta vreme ocolit de specialişti. Dar cu toate aceste strădanii tîrzii, nu este încă depiin cunoscută Vrancea — unul din cele mai *particulare* ţinuturi romîneşti încă *în vieaţă*, cum ne mărturisia d-l Mihail Sadoveanu, după ce l-a străbătut.

Documentar, ţinutul ne era cunoscut prin documentul fiului lui Alexandru-cel-Bun, din 1445. Cercetările recente ale d-lor Const. C. Giurescu şi M. Costăchescu împing însă cronologia în urmă cu cîţiva ani: în 12 mart 1423, Alexandru-cel-Bun face danie de sate aşezate „la Putna" ; iar în 2 iulie 1421 e vorba în alt document din epoca aceluiaşi despre „drumul Vrăncii" („per viam Varancha"). Ce se va fi petrecut în secolele înaintaşe — de pildă, în vremea luptelor catolice de pe valea Milcovului, ori mai înainte: în evul-mediu, sau în perioada închegărilor daco-getice din Carpaţi şi cîmpie — totul e o lacună continuă. Dovezile etnografice însă în legătură cu păstoritul, arta şi poesia populară a regiunei dovedesc un aspect isolat de vieaţă regională, de sigur cu făţişe resturi de cultură şi civilisaţie dacă. *Mioriţa*, motivul sintetic al cîntecului nostru popular, veţi vedea că în Vrancea e superior realizată. Iar arta sa populară dovedeşte o categorică filiaţie dacică. Ceramica regiunei a avut în trecut spirala vaselor neolitice, după cum se vede şi din descoperirile recente arheologice, întîmplătoare din

satul Bîrseşti. Ornamentica vaselor actuale are acelaşi motiv spiral, iar ţesăturile şi cusăturile au desenul abstract geometrizat, întrebuinţîndu-se mai mult în execuţia lor coloarea roşie. Aceleaşi caractere de artă stilisată, într'o geometrisare puternică, uniformă în tot ţinutul, o au şi sculpturile în lemn la „tiparele" pentru pregătit caşcavalul la stînă şi în gospodărie, pe stîlpii caselor, ori pe „beţele ciobăneşti" şi fluere, ca şi pe furcile de tors. Zoomorfia în ţesături şi cusături e de influenţă recentă, năpădind mai ales satele din vecinătatea tîrgurilor, dar putîndu-se rar surprinde şi în arta specific vrănceană.

Imbrăcămintea ţăranului cu iţari, suman, glugă, e dacă; iar nomenclatura uneltelor casnice ca şi a technicei agricole are mărturii romane. Tot aşa, păstoria are substrat latin, cum se poate vedea dintr'un studiu ce l-am publicat asupra acestei ocupaţiuni.

In privinţa structurii tipului vrăncean, cercetările antropologice în curs par să dovedească preponderenţa elementului dacic, după cum se ştie cu părul blond şi ochii căprii. Este în tot casul aici o populaţie străveche, ferită de încrucişările variate demografice dela dealul şi cîmpia judeţului. Totuşi puritatea rasei vrăncene nu s'ar putea dovedi nicăeri categorică. Oricît au fost de retraşi şi feriţi Vrăncenii în munţii lor, ocrotiţi de anaforalele divanurilor şi de cadrul geografic prielnic — ca într'o cetate a naturii — au primit totuşi schimburi de sînge şi împrumuturi culturale. Oieritul ardelean, strecurîndu-se prin munţii Vran-

cii pe drumuri frecvente (numite „hătaşuri") spre Buceag, Bărăgan şi Mare s'a încrucişat cu acelaşi fenomen local de vieaţă autentică romînească. Aici, în Vrancea, prin acei ciobani rătăcitori din plai în plai s'a petrecut sintesa etnică a celor trei ramuri esenţiale ale Romînismului: Ardelenii, Moldovenii şi Muntenii. Din confruntarea şi suprapunerea visiunii acestora asupra lumii, din topirea laolaltă a unor eresuri pastorale primitive şi din contemplarea naturii unice de un excepţional pitoresc în Vrancea — s'a născut *Mioriţa*, adîncă şi definitivă mărturie a puterii noastre de creaţie literară. Poesia populară romînească ajunge la un grad excepţional de simţ artistic prin acest produs poetic. Spunea cineva cu dreptate — mi se pare d-l Simion Mehedinţi — că după un cataclism numai acest poem de-ar supravețui, şi-ar fi o dovadă măreaţă că Romînii n'au făcut zadarnic umbră pămîntului.

Iată-ne ajunşi la produsul care califică existenţa unui popor: *literatura* lui *(arta* credem că se adaogă acesteia. In sens etnografic, aceasta este adiacentă mai mult *hilo-technicei — civilisaţia).* Vieaţa curat vegetativă a popoarelor nu prezintă istoriceşte interes. Se află *dincolo* de cultură. Singură, existenţa politică a colectivităţilor e un fenomen caduc, o strangulare a lor în vieaţa omogenă. *Societatea* care nu poate desprinde din existenţa ei fapte culturale, e zdrobită de rutină — imitaţie — gen de existenţă vecin cu animalitatea. Un popor fără literatură şi artă proprie e ca oricare individ mediocru, supus legii fatale a dispa-

riţiei de pe planul spiritualităţii. Creaţiile spiritului prelungesc infinit existenţa umană. Restul e o himeră comodă, expedient vremelnic al imaginaţiei elementare care are nevoie de presupuneri învelite în accente de poesie teologică pentru o salvare care nu va veni.

Pentru înţelegerea conţinutului psichic al unui popor, poesia sa populară e dovadă majoră. Fiindcă ea este maturizarea artistică a colectivităţii rurale. Iată de ce vom privi neaparat sub acest unghiu Vrancea — repetăm — ţinut de sintesă al sufletului putnean şi romînesc.

Pe bună dreptate ne putem întreba : ce excepţional material poetic popular ar fi oferit Vrancea — această strungă a ciobăniei romîneşti — acum treizeci de ani, de s'ar fi găsit un cercetător riguros. Folkloriştii noştri romantici de pe atunci vorbind de *Mioriţa* — culmea poetică a geniului păstoresc dela noi — bănuiau că pe aici : pe la unghiul acesta de curbură a Carpaţilor, în Vrancea ; ori ceva mai încolo, spre Transilvania, sau prin apropierea Ceahlăului — suggera recent d-l Mihail Sadoveanu — s'a plăsmuit motivul. Şi spre mirarea - mirărilor, pe atunci din Vrancea era publicată o singură variantă a motivului. Şi mai mult : intuitiv d-l Ovid Densusianu afirma cu reservă că motivul circulînd viu prin părţile sud-vestice moldovene, de aici se pare că a radiat spre toate ţinuturile romîneşti. Deci, era un cas de conştiinţă naţională, oarecum, să ne sîrguim a lămuri problema *Mioriţei*, cum spusei : prin excelenţă motivul culminant de realisare poetică al poporului nostru.

Evident că nu din pornirea curiosității speculative (în firea intelectualilor noștri repeziți de astăzi, niște enciclopezi de comandă) și nici prin excese de interpretare (ca — de pildă — să se dovedească numai decît întîietatea creației noastre populare față de popoarele vecine) trebuiau întreprinse cercetările; ci — cum este adevărul — spre a se stabili că mergem pe aceeași linie de realisări poetice populare cu alte literaturi. Și cînd acum 8 ani am început să cercetez Vrancea — din îndemnul și cu sprijinul d-lui Prof. Ovid Densusianu — pornisem îndoindu-mă la drum. Erau pînă atunci cunoscute 40 de variante ale *Mioriței* din întreg teritoriul nostru folkloric. Și bănuiam că Vrancea nu-mi va oferi surprise. Dar spre mirarea mea, în cîțiva ani de cercetări continue am putut aduna variante destule, din care am selectat pentru publicare numai 90. Conclusia e fățișe: Vrancea se dovedește, din punct de vedere folkloric, față de celelalte ținuturi, o regiune cu adevărat creatoare.

In adevăr, regiunile favorabile prefacerilor folklorice, dar și unei aparte realisări literare în versul popular, sînt acelea ferite de contagiunea vieții de astăzi, dar în trecut destul de favorabile schimburilor de vieață primitivă. In inima drumurilor de transhumanță ale turmelor transilvănene din regiunea Săcelelor și Rășinarilor — în treacăt pe aici spre Dobrogea, iar uneori către Buceag, ajungînd pînă în Rusia, Vrancea — această insulă și astăzi de ciobani — a fost secole întregi un puternic centru de prefacere etnică și un reservor de în-

delungă păstrare a creaţiei populare. Au fost cîndva vremuri calme cînd pe potecile şi drumurile tăinuite de munte se resfira albul turmelor de oi şi din cavalul cioplit dintr'o creangă de cireş se cînta „Cîntecul Mioarei". „Numai popa în biserică nu cînta *Mioriţa*, îmi spunea melancolic un bătrîn vrăncean. Nu ezit şi *aici* să spun că pentru Vrănceni ciobănia a fost o distincţie etnică. Neavînd obligaţii directe faţă de dregătoria domnească, cu drepturi prin uric dela Ştefan-cel-Mare — spune tradiţia — în stăpînire deplină colectivă a munţilor lui, Vrănceanul, retras în depresiune, peregrinul culmilor domoale după turma de oi şi în voia impresiunilor naturii care îl învăluia din plai în plai cu taina ei adîncă, a putut plăsmui *Mioriţa*, sau celelalte motive lirice pornite de aici spre alte ţinuturi, ori rămase locului. In procesul acesta al creaţiei populare vrănceneşti, păstoritul este axa. Putînd fi urmărit pe cale documentară dela 1656 încoace, acest păstorit este dincolo dovedit numai de starea actuală etnografică a sa. Rezultanta acestei vieţi păstoreşti, pe lîngă un aspect particular sufletesc întipărit Vrăncenilor, a fost balada *Mioriţei*, expresie totală a sufletului popular romînesc primitiv.

Dar dreapta semnificaţie a acestui motiv nu s'ar putea evidenţia, după noi, fără o prealabilă — deşi succintă — parcurgere a folklorului poetic întreg din Vrancea. Evident că sărăcia creatoare populară de astăzi e o stare comună şi altor regiuni. Acum nu se mai crează. Se pierde. Causa stă în uniformisarea omului de astăzi prin civi-

lisaţia crescîndă — am spus-o. Dar, oricum, motivele lirice, de pildă, surprinse de noi în Vrancea şi pregătite pentru tipărirea apropiată, sînt de o aparte esenţă poetică. Intîi se arată preferate motivele de haiducie. Şi în Vrancea, ca şi în alte regiuni bătrînii iubesc cîntece de haiducie, ca următorul:

Foae verde iarbă neagră,
Taica, maica tot mă'ntreabă:
Care muncă mi-e mai dragă?
„Munca cea de vitejie,
Pistoale de *Vineţie*".

Este, desigur, aicea, zbuciumul vre-unui haiduc-poet, aşternut în vers ce aminteşte şi despre stările comerciale medievale.

Iar într'altă parte, poetul anonim desamăgit de vieaţa rătăcitoare şi singurie din codru, îşi cîntă înstreinarea:

Vai, mîncatu-s de streini,
Ca iarba de boi bătrîni!
Is mîncat de streinătate
Ca iarba de vaci cu lapte!
Şi sînt mîncat de nevoi,
Frate, ca iarba de boi!
Roată ţărilor am dat
Odihnă n'am căpătat —
Nici odihnă la culcat,
Şi nici pace la mîncat.
De-aici pîn' la mine-acasă
Trei lumini de seu îmi arse:
Ziua plouă, noaptea ninge,
Nimenea nu le mai stinge.

Motivele de militărie, derivate adesea din cele haiduceşti, sînt de o realisare admirabilă. Iată pildă :

Pusei la maica 'n grădină
Trei tufe cu rujă plină.
Nici o floare n'am purtat,
Şi 'n armată m'a luat.
Lăsai coasa în cicoare,
Ş'o mîndruţă ca o floare.
Lăsai plugul încuiat,
Măicuţa : plîngînd în pat.
Trenule, n'ai avea parte
De şuruburile toate
Şi de şina de sub roate!
Că m'ai dus din gară 'n gară,
Şi m'ai scos din ţar' afară,
Şi mi-ai dat pîne amară!
Că n'am părinţi să mă cate,
Nici soră să-mi scrie carte.
Maica-i bătrîn '-a muri,
Acasă la ce-oi veni?
Mîndruţa s'a mărita,
Acasă ce-oi mai căta?

Iar lirismul liniştit adesea al doinelor de dragoste din alte regiuni înfăţişează în Vrancea un imagism năvalnic, rar întîlnit aiurea :

Foae verde ş'o lalea,
Cine strică dragostea,
Usca-s'ar ca cremenea!
Şi ca frunza la hotar,
Cînd o bate vîntul rar!
Şi ca frunza cea de plop,
Cînd o bate vîntu 'n loc!

Şi ca frunza de alun,
Cînd o bate vîntul lin!

Lipsită de manierism, dragostea este aici un sentiment discret şi spontan. Inşelarea ei de către cel iubit prilejueşte blestemul acesta:

Foae verde arţăraş,
Măi băiete, băieţaş,
Ne-am iubit de copilaşi
Şi-acum te duci şi mă laşi.
Băiete, nu ţi-e păcat?
M'ai iubit şi mai lăsat
Cu trupşoru 'mpovărat,
Sufleţelul în păcat.
Eu, neică, te-oi blestema
Să te-ajungă mila mea:
Să te ţină, neică, 'n pat
Din arat pînă'n cărat;
Din culesul cînepii,
Pînă'n ruptul cămeşii.
Şi mai rău te-oi blestema:
Să te'nsori de nouă ori,
Şi să ţii nouă muieri,
Şi să faci nouă feciori.
Şi iar verde lămîiţă,
Cea de-a zecea: o fetiţă,
Să te poarte pe uliţă,
Să te plimbi din uşă 'n uşă.
Să vii şi la uşa mea,
Că şi eu ţi-oi da ceva:
Vre-o cojiţă de mălai
Uscată de nouă ani,
Aruncată pe sub vatră,
De cînd maica era fată.
Nici pe-aceea nu ţi-oi da
Pînă nu te-oi întreba:

„Ţi-am fost dragă eu, sau ba“ ?
Şi mai rău te-oi blestema :
Să treci prin Pădurea-deasă,
Lupii 'nainte să-ţi iasă ;
Calul să se poticnească,
Drept în gît să te trîntească ;
Mîna stîngă să ţi-o frîngă
Şi pe dreapta să ţi-o rupă ;
Vederile să-ţi orbească,
Picioarele să-ţi ologească ;
Să tragi ţolul cu piciorul ;
Perinița, cu gurița ;
Să te-adăpi cu lingurița ;
Cînd ai da să ieşi afară,
Să te 'ntoarcă răul iară,
Că prea te-am iubit cu jale,
Neică, ca o fată mare !
Şi iar verde bob năut,
Fire-ai al dracului şi'n pămînt !
Te-am iubit, nu pot să uit
Pînă m'a băga 'n pămînt
Şi mi-a suna scîndura,
Popa — cu cădelnița.
...Unul pune şi-altul ia,
De-mi retează inima,
C'aşa ne-a mers dragostea !

Sînt în aceste versuri, de un avînt liric tumultuos, zbuciumul şi intensitatea de simţire ale unei excepţionale sensibilităţi poetice.

Spiritul satiric, manifestat în strigături, este şi în Vrancea rar muşcător, ori grosolan, ci mai întotdeauna cumpănit.

Iar baladele ca : *Mihul Copilul, Cîntecul Gerului, Cîntecul Soarelui* etc., pe care le-am putut afla şi publica, dovedesc aceleaşi teme existente

și aiurea, dar osebit închegate, mai ales prin elementele de structură epică.

Prin acest material poetic, uneori puternic contaminat, regiunea dovedește înrudirea ei cu celelalte ținuturi. Deci nu prin temele de circulație generală se poate aprecia Vrancea, ci prin *Miorița* care este prin excelență miezul poesiei regiunii. Poema aceasta a morții, în care sentimentul colectiv popular față de moarte dovedește o concepție păgînă, cum s'a spus — pentru că poetul-cioban caută aici eliberarea existenții pămîntești nu în religiune, ci în natură — poema aceasta, zic, o surprinzi în Vrancea circulînd oriunde. Este un motiv general. Din 1600 de indivizi cercetați de mine în acest scop, vre-o 94 numai au putut comunica motivul așa cum a fost publicat de noi. L-am surprins dela o copilă de 12 ani, pînă la un bătrîn de 110 ani.

Așa cum se presintă în Vrancea *Miorița,* nu poate nici de data aceasta oferi cercetătorului dovezi categorice despre locul ei de formație, ori despre aspectul său primitiv, ca și despre epoca de închegare — secolul XVI, ori XVII, cum afirmă d-l Densusianu. Argumentele ce pot stabili adevărul sînt mai mult de ordin logic.

Un fapt însă rămîne dovedit definitiv de *Miorița* vrăncenească: Alecsandri nu s'a atins de fondul baladei, așa cum bănuise chiar cecetătorii autorisați. Poate să fi deplasat, inversînd, unele elemente. Astfel, cei trei ciobani: „Munteanul", „Moldoveanul" și „Vrănceanul" apar și aici, adăugîndu-se uneori un „Săcelean", ori fiind vorba

și despre „nouă ciobani" — ca și în variantele cunoscute pînă acum.

Apoi, mai departe, introducerea din varianta - Alecsandri:

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai...

ori sfîrșitul:

Că la nunta mea
A căzut o stea... etc.,

se surprinde abundent și aici, de sigur în imagini deosebite, poate resultatul prefacerii folklorice. Insă în ce se dovedește Vrancea superioară celorlalte regiuni, este printr'o realisare epică mai concretă. La Alecsandri motivul este departe de a fi structurat ca povestire. E mai ales o poemă, în care pan-psichismul ciobanilor noștri — adică pătimașa contopire a omului cu natura — se reliefează viguros. In Vrancea însă complotul nu numai că-i este destăinuit stăpînului de oaia năzdrăvană, dar vedem și îndeplinirea lui. Apoi imaginele poemei sînt de o remarcabilă subtilitate — pildă stă portretul ciobanului omorît, făcut de maică-sa.

Iată dintre cele opt variante realizate superior în Vrancea, una întreagă, aleasă la întîmplare:

Erau trei ciobănași,
Toți trei tovărăși;
Iar o mioriță,

Cu lîna plăviţă,
Mereu îmi zbiera,
Nimic nu-mi mînca.
Şi-atîta zbiera,
Nu se mai curma ;
Iar stăpînu-i zice :
— Mioară, mioriţă,
Cu lîna plăviţă,
Lupii te-ar mînca,
Furul te-ar fura,
Că de trei zile 'ncoace
Gura nu-ţi mai tace,
Nu ştiu ce nu-ţi place :
Iarba de pe cîmp,
Sarea din burduf,
Apa din uluc ?
Mioriţă lae,
Lae, bucălae,
Furul te-ar fura,
Lupii te-ar mînca,
Că tu-ţi faci de cap.
— Stăpîne, stăpîne,
Nu mă blestema,
Că nu-mi fac de cap,
Toate mia-mi plac ;
Dar ai tăi tovarăşi :
Ion Moldoveanu,
Ghiţă Ungureanu,
Ei mi s'au vorbit
Ca să te omoare,
Că ai oi mai multe,
Multe şi cornute
Şi mai frumuşele
Şi mai ocheşele,
Cai ne'ncălecaţi
Şi boi ne'njugaţi,
Galbeni neschimbaţi

Şi vaci mulgătoare,
Epe fătătoare".
El cînd auzia,
Din bucium zicia,
Dor la mă-sa ajungia,
La ei se 'ntorcia
Şi-aşa le grăia:
„Voi, fraţilor,
Tovarăşii mei,
Bine m'aţi slujit,
Bine v'am plătit;
Dar voi v'aţi vorbit
Să mă omorîţi.
De m'aţi omorî,
Vite să 'mpărţiţi,
Să nu vă sfădiţi.
Voi să căutaţi
In vatra focului
E-o neagră găleată,
Cu galbeni surpată,
Pustia s'o bată;
Şi voi s'o 'mpărţiţi,
Să mă pomeniţi.
Dar să nu mă 'ngropaţi
Colo 'n dosul stînii,
Unde zac şi cînii;
Ci să mă 'ngropaţi
In strunga oilor,
In jocul meilor.
Fluieraşul meu
Să-l lăsaţi în brîu;
Cînd vîntu-a sufla,
Flueru-a suna,
Oi s'or aduna
Şi m'or căuta.
Şi buciumul meu
Să-l puneţi la cap;

Cînd vîntul a bate,
Buciumaş mi-a zice,
Oile s'or strînge,
Pe mine m'or plînge
Cu lacrămi de sînge".
Vorba o sfîrşia,
Unguru-l izbia,
La pămînt cădia,
Sufletul şi-l da.
Iar maică-sa lui
A luat în furcă
Un caer de lînă
Şi c'o drugă 'n mînă
Din picior mergia,
Din gură 'ntreba —
Pe cine să 'ntrebe
De cît negura ?
— Neguriţă, hăi,
Ia-te de prin văi
Şi vin pe la noi
Şi mia să-mi spui
De nu mi-ai văzut
Feciorașul meu :
Feţişoara lui,
Spuma laptelui ;
Mustăcioara lui,
Spicul grîului ;
Ochişorii lui,
Două mure coapte,
Coapte la pămînt,
Neajunse de vînt ;
Coapte de sub foi,
Neajunse de ploi ;
Coapte la răcoare,
Neajunse de soare.
— De feciorul tău
Eu îmi ştiu de el :

I-am văzut oile
Fugind ca păsările.
— De cine fugeau?
— De Ghiţă Ungureanu,
Ion Moldoveanu;
Ei l-au omorît,
Oile-au fugit.

(Ion Diaconu, *Ţinutul Vrancei*, I, Bucureşti, 1930, 120).

Celelalte elemente epice, ca: mama bătrînă care, spre a-şi afla fiul, se preface în corboaică; ori dialogul bătrînei cu negura; ori căsătoria de peste plai, sînt din belşug întîlnite şi aici.

Conclusia care se impune este următoarea: chiar în vremea lui Alecsandri motivul circula puternic *în variante* şi *în cîteva tipuri*. Ca şi astăzi. Din întîmplare poetul a găsit, ori i s'a dat, varianta cunoscută, pe care a publicat-o în colecţia lui.

Care va fi fost cu adevărat aspectul primitiv al motivului, adică dacă va fi fost motivul iniţial numai convorbirea dintre mioriţă şi cioban, fără presenţa maicii, nu se va putea de fel şti precis. Şi nici despre timpul de formaţiune, nimic.

Dar materialul *Mioriţei* oferit de Vrancea, pe lîngă o realisare estetică superioară închee — nădăjduim — discuţia asupra teritoriului de formaţiune al motivului. Argumentul spuneam că este strict logic: credem anume că extensiunea unui motiv oarecare într'o regiune, adică energia lui de circulaţie — noi îi spunem „dinamică folklorică" — pledează pentru naşterea lui întîmplată aici. Un motiv popular cînd e surprins circulînd viu într'un

ținut, cu vagi resonanțe prin vecini, dovedește că a plecat din simțirea celor de acolo. La urma-urmelor, prin instinct se păstrează mai mult de oricine ceea ce pornește din sufletul său.

Astfel fiind lucrul, Vrancea trebue socotită eminamente regiunea unde s'a ivit motivul *Mioriței*. Nicăeri ca în acest pămînt de aventură păstorească nu se găsește astăzi trăind mai viu motivul. Cine știe? Cercetările care s'ar fi putut face înainte de războI, poate ar fi prilejuit o soluționare categorică. Acum, ne putem mulțumi cu concluzia: că Vrancea, cunoscută numai după mîndrețea numelui, ori după aritmetica electorală din vremurile noastre, a fixat în cadențe de vers potolit — ca și liniile calme ale culmilor sale de plai — un aspect de vieață arhaică romînească: ciobănia.

CUPRINSUL

TIPOGRAFIA „CULTURA" FOCŞANI